

Tidskriften KOMMUNIST

om

kapitalistisk kriteori

Presentation

Nedan har vi samlat artiklar om kapitalistisk kriteori ur Förbundet Kommunists (FK) teoretiska tidskrift *Kommunist* under åren 1971-1974 (nr 4&5-18)¹. I FK fanns flera teoretiker med huvudintresse för ekonomi, vilket också senare uttryckte sig i bokutgivningen, främst via Röda Bokförlaget, som producerade flera intressanta böcker om marxistisk ekonomi.

Artiklarna nedan handlar främst om ekonomiska kriser under kapitalismen. Vissa av dem är debattinlägg mellan olika marxistiska ”skolor” – vilket hänger samman med att flera av FK:s ekonomer var inspirerade av den sk kapitallogiska skolan (med centrum i Tyskland), medan andra var emot. För den som är intresserad av marxistisk ekonomisk teori så gör det artiklarna extra intressanta.

Anmärkning: Den första artikeln (”Kapitalackumulationen och kriserna”) innehåller i slutet uppenbart felaktigheter som beror på att avsnitt omkastats (ev. saknas också någon del). Vi vore därför tacksamma om någon har en lösning på detta problem.

Innehåll

Presentation	1
Kapitalackumulationen och kriserna	1
Valutakrisen och kapitalismens barbari	42
Kapitalismen mot sammanbrottet?	47
Förändringar i den västtyska kapitalismens ackumulationsbetingelser	56
Till kritiken av det nya ‘tyskeriet’	72
Underkonsumtionen och marxismens kriteori	77

¹ Vi kommer eventuellt komplettera artikelsamlingen med texter från senare nummer av *Kommunist*.

Ur *Kommunist* nr 4&5 (1971)

Kapitalackumulationen och kriserna

Den ”krisfria” kapitalismen har återigen råkat in i en konjunkturedgång med påföljande besvärligt läge. Sossarnas ”blandekonomi” drabbas på samma sätt som alla andra världens kapitalistiska länder. Arbetslösheten ökar lavinartat i alla länder. Importrestriktioner, löne- och prisstopp har införts i USA – ”världens högst utvecklade industrination” – och många andra länder. Dollarn är på fallrepet. Världens arbetarklass får återigen sitta emellan när kapitalismens konkurrens och inneboende motsättningar får systemet i gungning.

Med början i detta nummer kommer vi att i ett antal nummer framöver söka slipa de marxistiska, ekonomiska analysredskapen, och med dess hjälp söka göra en fördjupad och mera omfattande analys över världskapitalismens utveckling, speciellt med avseende på efterkrigsutvecklingen. Och dra de politiska konsekvenserna av våra analyser.

Vår avsikt är att kunna skissa den framtida kapitalistiska utvecklingen, eller i varje fall kunna arbeta fram ett fåtal alternativa utvecklingsmöjligheter. Dessa analyser måste utgöra en grundval för en riktig bedömning av hur man utarbetar en strategi för den socialistiska revolutionen.

Självfallet kan inte den revolutionära strategin och taktiken härledas direkt ur samhällenas ekonomiska liv. Ekonomin och analysen av den måste sättas i förhållande till den politiska och ideologiska nivån, samt framförallt till det aktuella *läget i klasskampen*. Det ekonomiska läget är – mycket schematiskt – en ram för klasskampen. Även till detta problem, ekonomins förhållande till politiken återkommer vi.

Den första artikeln i vår serie är en diskussion om de begrepp och teorier, som vi ska använda som hjälpmedel för analysen. Vi kommer att diskutera den marxistiska kristeorin, ty enligt vår mening är en korrekt förståelse av denna, en absolut förutsättning för att kunna förstå den kapitalistiska ekonomins väsen.

Diskussionen om den marxistiska kristeorin är på intet sätt ny, men i takt med kommunistpartiernas degenerering, och den marxistiska vetenskapens förvandling till förstelnad ideologi, har det utvecklats en tendens att isolera de olika elementen i denna teori.

Ett ensidigt fasthållande vid överproduktionskriser, utan att se sambandet mellan överproduktionskriser och kriser förbundna med profitkvotens fallande tendens leder, som artikeln visar, lätt till reformistiska illusioner. Vi vill i stället blottlägga villkoren för kapitalackumulationen försöka visa på sambandet mellan kriser i mervärdesproduktionen respektive i mervärdesrealiseringen. Vi menar, att förståelsen för detta samband, är avgörande för att kunna förstå dynamiken i den kapitalistiska ackumulationsprocessen.

För att skapa oss en utgångspunkt för de efterföljande resonemangen, börjar vi med att återge några viktiga ekonomiska aspekter på efterkrigsutvecklingen i den kapitalistiska delen av världen.

Efterkrigsekonomin

Den kapitalistiska världsekonomin har under efterkrigstiden genomgått en, även efter historiska mått, enastående expansion. Med undantag för vissa konjunkturedgångar har expansionen varit jämn och stabil.

En av de viktigaste orsakerna till expansionen, var den omfattande *kapitalförstörelsen* under

kriget. Transportnät, produktionsapparater och bostäder slogs sönder. Man kan här jämföra med situationen efter *första* världskriget, då 20-talet innebar en relativ blomstring. En viktig skillnad här är dock att kapitalförstörelsen inte var lika omfattande under första världskriget, samtidigt som ekonomins internationaliseringsgrad minskades under kriget. Världshandeln bröts då upp, och ersättningsindustrier skapades som gjorde att många förkrigsexportmarknader var *igenbommade* efter kriget. *Därför* kom den internationella konkurrensen att skärpas *ojämförligt snabbare* efter första än efter det andra världskriget. Som bekant ledde detta till en mycket svårartad överproduktionskris i slutet av 20-talet, vilken fick till följd att omfattande skyddsmurar för de nationella imperialistiska ekonomierna byggdes upp. Storbritannien slöt sig som en mussla kring sitt samvälde, Frankrike kring sina kolonier, USA bommade igen sin jättelika marknad för utländska försäljare etc. 30-talet var en enda lång *ekonomisk* mara för kapitalisterna.

Efter andra världskriget kunde man förlänga och förstärka den expansion som återuppbyggnadsbehoven skapade. Vi ska här nöja oss med att nämna tre viktiga faktorer:

- 1) En rustningsindustri permanentades, och en omfattande statlig sektor byggdes upp. Båda dessa företeelser innebar att mervärde konsumerades, vilket underlättade realiseringen av mervärdet. Tendenser till överproduktion kunde därigenom mildras,
- 2) Skydden för de nationellt-monopolistiska ekonomierna har successivt brutits ned under efterkrigstiden, och den internationella konkurrensen har därigenom släppts mera fri. En viss monopolistisk "omstrukturering" har skett. EEC, EFTA, GATT, "Kennedyrundan", dollarns konvertibilitet 1958 etc, har betytt att expansionen har kunnat förlängas (och t o m en kort tid förstärkas), till priset av en internationell *centralisering* av kapitalet. Internationellt icke-konkurrenskraftiga nationella företag har strukit med. De multinationella företagen har lättare kunnat breda ut sig, vilket skapat spridningseffekter i hela ekonomin.

Den världskapitalistiska ekonomin har under efterkrigstiden i hög grad *internationaliserats*. Uttryck för detta är både de multinationella företagen och den omfattande *handelsintegrationen*, dvs utrikeshandelns allt större betydelse för mervärdesrealiseringen, ekonomiernas allt starkare ömsesidiga beroende.

- 3) En omfattande nationell och framförallt *internationell kreditgivning* har under 50-talet verksamt bidragit till att förlänga efterkrigskonjunkturen. En viktig roll har här eurodollarmarknaden spelat.

Vi måste till detta lägga att dessa expansionsfrämjande faktorer i längden undergräver den kapitalistiska ekonomins stabilitet.

En av huvudnycklarna till förståelsen av det världskapitalistiska systemets nuvarande ekonomiska situation är den motsättning som skapats mellan en starkt *internationaliserad* ekonomi och de *nationella politiska* strukturerna:

De fasta växelkurserna, som underlättat världshandeln, har medfört att en *ojämn utveckling av prisnivåerna avspeglar sig i konkurrensförhållandena mellan länderna*. Det land där prisnivåerna stigit kraftigast kommer att få svårare att hävda sig på de utländska marknaderna, medan utländska producenter kommer att ha lättare att hävda sig på dess hemmamarknad. Exporten tenderar minska, och importen tenderar att öka. En *ojämn utveckling av konkurrensförhållandena ger omedelbart utslag i betalningsbalanserna*. Ju större del av landets ekonomi som utrikeshandeln utgör, desto snabbare slår den ojämna utvecklingen igenom i betalningsbalansen.

Kristendenser

När ett land sålunda fått ett underskott i sin betalningsbalans och vars skulder i utlandet ökar, vidtar staten i första omgången en rad ”deflatoriska” åtgärder:

- a) Arbetarnas konsumtion skäres ned genom moms, lönepress m m. Härigenom minskas importen av konsumtionsvaror. Hemmamarknadsindustrin som ofta är konsumtionsvaruindustri får också svårigheter att *realisera mervärde*. Arbetslösheten ökar då i denna sektor,
- b) En kreditåtstramning sker. Räntorna höjs. Utländskt kapital binds då lättare i landet, vilket lindrar det akuta trycket mot betalningsbalansen. De höga räntorna verkar i allmänhet dämpande på ackumulationstakten i landet. Investeringarna fördras. På så vis ökar arbetslösheten ytterligare, och lönerna kan hållas nere.
- c) *Samtidigt* vidtas emellertid en rad åtgärder för att underlätta exportindustrins ackumulation: kreditlätnader, informationer om utländska marknader, skattebefrielser (”investeringsfonderna släpps fria”). Staten försöker gasa och bromsa ekonomin på samma gång. Mervärde ska skyfflas över till exportindustrierna.

En viktig orsak till försämrade konkurrensförhållanden/hastigt stigande prisnivå är ofta att den *mervärdesproducerande sektorn* av den kapitalistiska ekonomin måste bära upp en stor statlig och improduktiv sektor, en mervärdesslukande rustningsindustri samt oräntabla storföretag/branscher. Under efterkrigstiden har den icke-mervärdesproducerande delen av ekonomin växt snabbare än den mervärdesproducerande. När profitkvoterna sjunker i den mervärdeskapande sektorn kommer en stor oräntabel/improduktiv sektor med stor sannolikhet att innebära en hög inflationstakt. Detta beror på att även om man *försöker* lägga kostnaderna för de mervärdesslukande sektorerna på kapitalisterna kommer dessa att i en monopoliserad ekonomi att vältra över detta på konsumenterna genom *stigande priser*.

Det är därför förklarligt att staten vid en akut kris i betalningsbalansen kommer att med alla medel försöka skära ner den improduktiva sektorn (exempelvis kommunala och statliga utgifter).

Statens åtgärder går i denna situation ut på att genom lönedpressning försvåra den inhemska och utländska konsumtionsvaruindustrins möjligheter att realisera mervärde i det egna landet. Samtidigt förbättras då exportindustrins kostnadsläge/konkurrenskraft, och därmed dess möjligheter att realisera mervärde *i utlandet*.

Varje kapitalistiskt land tvingas under sådana förhållanden att agera på principiellt samma sätt. Kortsiktigt kan varje sådant land rädda sitt eget skinn genom att vältra över svårigheterna på den egna befolkningen, den inhemska konsumtionsvaruindustrin och de utländska kapitalisterna. Men för varje sådan manöver kommer den *totala köpkraften i hela det kapitalistiska systemet att minskas*, d v s den internationella tendensen till överproduktionskris kommer att *förrärras*.

Om det enskilda landet med akuta betalningsproblem skulle sökt kurerat sin nationella kris utifrån övertygelsen, att det rörde sig om en *överproduktionskris*, skulle detta i själva verket förrärrat *den nationella krisen*. I stället måste man behandla svårigheterna som om det rörde sig om en avvecklingskris, dvs man får *underlätta produktionen av mervärde* för exportindustrin.

Den internationaliserade ekonomin medför också att de nationella staternas ekonomiska handlingsfrihet beskärs, och att de verktyg med vilka de försöker reglera sin ekonomi blir allt

trubbigare. Kapitalrörelserna över gränserna är mycket svåra att komma tillrätta med p g a den omfattande handeln och centraliseringen av kapitalet. Detta gäller även om man som Sverige har en ganska sträng valutareglering. Under den akuta krisen i den svenska betalningsbalansen 1969 var den svenska räntenivån relativt mycket lägre än de internationella räntesatserna. En stor del av den kraftiga avtappningen av den svenska valutareserven kan hänföras till *förändringar i betalningsterminerna* vid utrikeshandeln.

I importörsledet skedde en förhållandevis snabbare betalning av skulderna till de utländska producenterna, eftersom skulder i utlandet var relativt dyra. Omvänt drog köparna av svenska varor i utlandet ut på sina betalningar till Sverige, eftersom det var relativt billigt att ha skulder till Sverige. Detta är bara ett exempel på svårigheten att stoppa internationella kapitalrörelser.

Ett exempel på hur den internationaliserade ekonomin försvårar nationell statlig ekonomisk reglering är USA, också 1969. USA hade då i flera år haft en mycket kraftig inflation. En mycket hård amerikansk kreditåtstramning inleddes och affärsbankernas inlåning minskade. Då kunde USA-bankerna motverka statens åtgärder genom att fullständigt dränera kreditmarknaden i Västeuropa, och dra till sig en stor mängd eurodollar som lån. Räntan var alltså mycket hög i USA.

Detta kullkastade fullständigt del amerikanska statens försök att begränsa inflationen. De deflatoriska åtgärderna motverkades genom de internationella kapitalrörelserna.

Den internationaliserade ekonomin skapar ett internationellt kapital som är oreglerat, och fungerar som ett *gigantiskt spekulationskapital*, som försvagar de svaga ekonomierna och förstärker de starka, och därigenom förstärker den ojämna utvecklingen.

Detta gigantiska spekulationskapital är också *ett* av uttrycken för hur expansionen har kunnat förlängas genom en starkt utvidgad *kreditgivning*. Dollarkrisen visar bl a på att en kreditutvidgning bara kan föras till en viss gräns. Ju längre en högkonjunktur konstgjort förlänges genom kreditutvidgning företag-banker-stat-konsumenter, ju mera *omfattande* blir den efterföljande krisen.

För att få nyckeln till en förståelse av efterkrigsexpansionen skall vi först rekapitulera och försöka vidareutveckla den allmänna marxistiska teorin för kapitalistisk ackumulation och expansion. Därefter skall vi använda denna teori för en konkret undersökning av den västkapitalistiska efterkrigsekonomin.

Att undersöka den allmänna teorin för kapitalistisk ackumulation innebär en stor svårighet eftersom, vad vi vet, det inte föreligger någon sammanhängande behandling av denna. Marx själv utvecklade aldrig en fullständig teori för den kapitalistiska ackumulationen och de kapitalistiska kriserna. I slutet av "Kapitalet del II" finns visserligen funderingar om den kapitalistiska ackumulationen, men tyvärr bara i form av ofullständiga anteckningar, där de viktigaste problemen förblir olösta. På andra ställen i "Kapitalet" finns vissa aspekter av den kapitalistiska ackumulationen bättre behandlade, t ex profitkvotens fallande tendens i del III.

Akkumulationens nödvändighet

Vi skall här försöka ge huvuddragen till en sammanhängande teori om den kapitalistiska ackumulationen. Här tar vi vår utgångspunkt i första delen av "Kapitalet"; där Marx behandlar ackumulationen främst ur den enskilde kapitalistens synvinkel. Men först skall vi mycket kortfattat rekapitulera den marxistiska värde läran, som är det grundläggande i den marxistis-

ka politiska ekonomin. (För en fullständigare behandling hänvisar vi till någon elementär lärobok i marxistisk ekonomi, t ex Sweezy: "Teorin för den kapitalistiska utvecklingen", Dencik, Herlitz, Lundvall: "Marxismens politiska ekonomi". Förbundet KOMMUNIST har givit ut en läsanvisning till dessa böcker. Läsanvisningen innehåller en kortfattad framställning av marxismens politiska ekonomi. I läsanvisningen ingår definitioner av alla viktigare begrepp i den marxistiska ekonomiska teorin.)

En varas värde bestäms av den samhälleligt nödvändiga arbetstid som behövs för att producera den. Tillgång och efterfrågan får varans pris att fluktuera kring dess värde. Under kapitalistiska produktionsförhållanden tvingas arbetaren att sälja sin arbetskraft till en kapitalist, som förfogar över de nödvändiga produktionsmedlen. Den lön som arbetaren får bestäms av arbetskraftens värde som i sin tur bestäms av de konsumtionsvaror han behöver för att hållas vid liv och sätta ny arbetskraft till världen.

Men det nya värde, i form av nya varor, som är resultatet av arbetarens arbete åt kapitalisten, överstiger värdet av arbetskraften. Kapitalisten får alltså ut mer värde ur produktionsprocessen än vad han har lagt ut för produktionsmedel och arbetskraft. Det nya värde som arbetaren har skapat åt kapitalisten kallas mervärde. Produktionen av mervärde är den grundläggande drivkraften under kapitalistiska produktionsförhållanden.

Kapitalistklassen tillägnar sig alltså mervärde från arbetarklassen. Detta mervärde skulle kapitalisten kunna använda för sin personliga konsumtion, men ingen kapitalist skulle kunna bete sig på detta sätt under någon längre tid om han skall fortsätta att existera som kapitalist och inte bli utslagen i konkurrensen.

Eftersom mervärdesproduktionen är drivkraften under kapitalismen kommer den enskilde kapitalisten att använda en del av mervärdet för att utvidga mervärdesproduktionen. Detta sätt att utvidga produktionen av mer värde genom ackumulation av mervärde kan ske på två sätt. Dels genom en enkel utvidgning av produktionen där förhållandet mellan det variabla kapitalet (löneandelen) och det konstanta kapitalet (maskiner och råvaror) inte förändras. Dels kan det ske genom att andelen konstant kapital ökar i förhållande till det variabla kapitalet. Det är det senare sättet som är karakteristiskt för kapitalismen. Vi skall förklara varför.

Genom att satsa på en ökad andel konstant kapital kan den enskilde kapitalisten använda sig av teknikens utveckling för att producera en vara på kortare arbetstid. Detta skulle ju egentligen betyda att varans värde minskades, eftersom värdet bestäms av den nödvändiga arbetstiden. Men nu bestäms ju inte varans värde av arbetstiden i ett enskilt företag utan av den genomsnittliga samhälleliga arbetstiden. Därför betyder den minskade arbetstiden i vår kapitalists företag att han kan tillgodogöra sig en extraprofit, om han fortsätter att sälja varorna till deras värde, så som de bestäms av den genomsnittliga arbetstiden.

Men han nöjer sig inte med detta. För att ytterligare öka mängden av sitt mervärde, är han också intresserad av att öka mängden av försålda varor på sina konkurrenters bekostnad. Detta kan han göra genom att sälja sina varor något billigare än konkurrenterna, vilket han har goda förutsättningar till genom sina förbättrade produktionsmetoder. Detta innebär emellertid att de andra kapitalisterna också måste förbättra sina produktionsmetoder om de inte skall slås ut i konkurrensen. Den kapitalistiska mervärdeproduktionen leder med nödvändighet till konkurrens och konkurrensen tvingar fram en ökad satsning på konstant kapital i form av förbättrade produktionsmedel.

Den utvidgade ackumulationen blir en tvingande nödvändighet under kapitalismen. Vi kan således fastslå att ackumulation måste ske under kapitalismen och att denna ackumulation

måste ske så att det konstanta kapitalet ökar i förhållande till det variabla,

Reservarbetsarméns ökning

Att det konstanta kapitalet under kapitalismen ökar i förhållande till det variabla får några viktiga konsekvenser, som vi strax skall undersöka, men först skall vi beröra hur det påverkar arbetskraften. Vid utvidgning av produktionen där förhållandet mellan konstant och variabelt kapital blir oförändrat, ökas behovet av arbetskraft, vilket skulle ge arbetarna möjlighet att tillkämpa sig bättre löner. Men i verkligheten går kapitalistisk ackumulation till på sätt att det konstanta kapitalet ökar i förhållande till det variabla. Det behövs alltså färre och färre arbetare för att producera samma mängd varor. Å ena sidan behövs det hela tiden mer arbetskraft, eftersom det kapitalistiska produktionssättet expanderar. Å andra sidan blir arbetskraft överflödigt som en följd av teknikens utveckling.

Under perioder av relativt snabb ackumulation ökar vanligtvis antalet sysselsatta arbetare och tendensen till reservarbetsarméns ökning ligger dold under ytan. Vid mindre snabb ackumulation, stagnation eller kriser minskar antalet sysselsatta arbetare och reservarbetsarmén, dvs de arbetslösa, ökar. Denna reservarbetsarmé verkar som en ständigt återhållande faktor på de produktiva arbetarnas lönekamp och kan under kris- och stagnationsperioder användas för att sänka arbetarnas löner.

Profitkvotens fallande tendens

Den kapitalistiska ackumulationen innebär med nödvändighet att den konstanta delen av kapitalet ökar i förhållande till den variabla delen. Detta kallas i marxistisk terminologi att kapitalets organiska sammansättning ökar. Den organiska sammansättningen beräknas som förhållandet mellan konstant och variabelt kapital (k/v).

En viktig konsekvens för den kapitalistiska utvecklingen som ökningen av kapitalets organiska sammansättning medför, är att profitkvoten tenderar att minska (profitkvoten är förhållandet mellan mervärdet och det satsade totalkapitalet $m/(k+v)$) om utsagningsgraden av arbetarna (förhållandet mellan mervärde och variabelt kapital m/v) hålls konstant. Dött kapital kan inte skapa värde åt kapitalisterna. Det kan endast den levande arbetskraften göra. Därför blir den del av kapitalet som skapar värde mindre i förhållande till hela kapitalet, när kapitalets organiska sammansättning stiger.

Profitkvoten tenderar således att falla under kapitalismen, men vi måste redan nu göra några påpekanden. Dels att det finns motverkande tendenser, som vi strax skall gå in på och dels att lagen om profitkvotens fallande tendens är uttryckt i värdetermer. Man får inte förbise att det marxistiska värdebegreppet är ett abstrakt och analytiskt begrepp som inte direkt beskriver verkligheten.

I verkligheten rör det sig om priser och den procentuella vinst kapitalisten kan beräkna utifrån priserna etc. Priserna är visserligen relaterade till värden och till övriga begrepp som är härledda ur värdelagen, men det är ingen omedelbar avspeglning, utan det krävs ett analytiskt arbete för att kunna förklara verkligheten med hjälp av värdelagen och dess härledningar. Om man försöker att direkt beskriva verkligheten med hjälp av den marxistiska ekonomins allmänna begrepp har man hamnat i den dogmatiska avvikelser, som kännetecknar vulgärmarxismen: Man måste göra våld på verkligheten för att få den att passa in i sitt rigida schema. Denna dogmatiska avvikelser ledsagas alltid av en empiristisk avvikelser:

Eftersom dogmatikern inte kan sätta de allmänna begreppen i arbete på sina omedelbara iakttagelser av verkligheten, kommer dessa iakttagelser att presenteras direkt och oförmedlat.

Han ser bara verklighetens yta, och därigenom underordnar han sig spontant den borgerliga ideologins begreppsapparat.

Eftersom profitkvoten (mervärdet/(konstant + variabelt kapital)) är ett uttryck för abstrakta värdetermer måste vi arbeta med ett nytt begrepp som täcker samma förhållande, men är ett uttryck för prisrelationer. Detta kommer vi helt enkelt att kalla den procentuella vinsten. Kapitalistens procentuella vinst är det ekonomiska överskott som blir kvar när alla omkostnader är betalda, alltså vinsten som den direkt uppenbarar sig för kapitalisten. Den procentuella vinsten består av det realiserade mervärdet i förhållande till kapitalistens utlägg för produktionsmedel och arbetslön. Skillnaden mellan begreppen profitkvot och procentuell vinst kommer att framstå klarare när vi kommer in på tendensen till överproduktion.

Motverkande faktorer

Profitkvotens fall kan motverkas av att utsugningsgraden höjs, att värdet på kapitalvaror (varor som skall fungera som produktionsmedel) för nyinvesteringar minskar som en följd av produktivitetshöjningar, av ökad handel och av att skiftarbete införs i ökad utsträckning.

Ökad utsugning av arbetarna kan ske på två sätt, dels genom att den relativa och dels genom att den absoluta utsugningen ökar. Den relativa utsugningen ökar som ett resultat av de nyinvesteringar som leder till produktivitetshöjningar. Dessa produktivitetshöjningar minskar värdet av arbetarnas konsumtionsvaror. Den samhälleligt nödvändiga arbetstiden för att reproducera arbetskraften minskar, vilket innebär att arbetaren behöver arbeta en mindre del av arbetsdagen åt sig själv för att kunna behålla sin levnadsstandard. Således kan en större del av arbetsdagen gå åt för att skapa mervärde åt kapitalisten. Den relativa utsugningen av arbetarna kan t o m öka fastän arbetarnas levnadsstandard höjs.

Den absoluta utsugningen av arbetarna kan öka genom att de får arbeta en längre del av arbetsdagen obetalt utan att det beror på produktivitetshöjningar i konsumtionsvaruindustrin. Detta sker vanligtvis numera genom lönesänkningar, som kan maskeras av penningvärdesförsämringen. Ett annat sätt att öka den absoluta utsugningen är genom höjningar av tempot i arbetet. Dessa bägge sätt att hålla uppe profiterna kommer ständigt till användning under kapitalismen. Den relativa utsugningen är väl maskerad och kommer inte direkt till synes i arbetarnas levnads- och arbetsförhållanden. Höjningen av den absoluta utsugningen har vi sett konkreta exempel på bl a i senaste avtalsrörelsens lönesänkningar och när Volvo höjer takten på bandet under avtalsperioden.

Profitkvotens fall kan också motverkas av att skiftarbetet ökar i omfattning. Genom att införa flerskift kan man motverka ökningen av kapitalets organiska sammansättning då samma maskinutrustning kan absorbera två eller tre gånger så mycket levande mervärdesproducerande arbete.

Genom handel kan man få både kapitalvaror, råvaror och livsmedel billigare, vilket naturligtvis kan motverka ett profitfall hos de kapitalister som kan tillgodogöra sig fördelarna av handeln. Att värdeminskningen hos kapitalvarorna, som uppkommer genom produktivitetshöjningarna, påverkar kapitalets organiska sammansättning, säger bara att kapitalets organiska sammansättning inte ökar lika snabbt som kapitalets tekniska sammansättning (förhållandet mellan mängden maskinell utrustning och arbetarantalet, alltså kapitalets materiella beståndsdelar). Det är troligt att denna motverkande tendens under kortare perioder kan minska kapitalets organiska sammansättning, men inte i det långa loppet.

En aspekt av att profitkvoten är ett uttryck för värdereationer är, att under vissa förhållanden

kan kapitalistens procentuella vinst öka fastän kapitalets organiska sammansättning ökar, nämligen om man kan sälja varorna över deras värden och detta är i allmänhet fallet under en högkonjunktur. Annorlunda uttryckt: Fastän svårigheterna att producera mervärde ökar till följd av kapitalets ökade organiska sammansättning, kan det uppvägas av bra betingelser för realisation av mervärde (dvs efterfrågan är större än tillgången. Ett av kännetecknen på högkonjunktur är att den samlade samhällseliga efterfrågan på varor är större än tillgången). Detta är en situation som troligen har spelat en viss roll under vissa perioder av efterkrigstiden.

Vi har konstaterat att det finns en tendens för profitkvoten att falla under loppet av den kapitalistiska utvecklingen, men att det också finns viktiga motverkande faktorer som gör att profitkvoten och framförallt kapitalisternas procentuella vinst t o m kan stiga under vissa perioder. Dessa motverkande faktorer skapar andra svårigheter för kapitalismen, som är lika allvarliga som profitkvotens fall. Profitkvotens fallande tendens är ett uttryck för de stigande svårigheterna att producera mervärde under den kapitalistiska utvecklingen, men det finns också motverkande faktorer som verkar att förbättra produktionen av mervärde.

Profitkvotens fall berör själva grunden för det kapitalistiska produktionssättet, produktionen av mervärde. Om profitkvoten och därmed den procentuella vinsten faller för kraftigt kommer kapitalisterna helt enkelt att sluta investera för produktionen. I stället kommer kapitalet att användas spekulativt eller exporteras till mer lukrativa marknader. När produktionen avbryts kommer efterfrågan på kapital- och råvaror samt konsumtionsvaror åt arbetskraften att upphöra. Den ursprungliga störningen i ekonomin kan alltså sprida sig till en allmän kris. Man kan tänka sig att kapitalisterna kan vänja sig vid en sjunkande procentuell vinst eftersom deras absoluta vinst fortsätter att öka.

Men det är först i kombination med tendensen till överproduktion, som de fulla konsekvenserna av tendensen till profitkvotens fall kommer att visa sig.

Tendensen till överproduktion

Den viktigaste motverkande faktorn till profitkvotens fallande tendens är att utsugningsgraden av arbetarna höjs, vilket är en vanlig företeelse under kapitalismen. Det skulle ju kunna tyckas att detta skulle kunna lösa problemet för kapitalisterna. Men att exploateringsgraden av arbetarna ökar, innebär att löneandelen av det producerade värdet minskar, samtidigt som produktionsapparaten byggs ut beroende på ackumuleringen. Detta innebär ökade avsaltnings-svårigheter för de producerade varorna, eftersom en stor del av efterfrågan på slutprodukterna kommer från arbetarnas löner.

Att exploateringsgraden höjs, antingen det sker genom ökad relativ eller absolut utsugning (problemen blir naturligtvis ännu allvarligare för kapitalismen när det sker genom ökad absolut utsugning), leder således till svårigheter att realisera värdet (att sälja) av de producerade produkterna. Om dessa svårigheter blir så stora att kapitalisten blir tvungen att sälja varorna betydligt under deras värden, kommer hans procentuella vinst att minska, vilket kommer att medföra att han minskar sin produktion. Detta kan leda till att kris och massarbetslöshet uppstår, en s k överproduktionskris som även kallas underkonsumtions- eller realisationskris.

Den grundläggande orsaken till överproduktionstendenserna är att genom den kapitalistiska ackumuleringen kommer de enskilda kapitalisterna att bygga upp sin produktionskapacitet. Resultatet kommer att bli för samhället som helhet, att produktionskapaciteten kommer att växa fortare än den konsumtiva efterfrågan i samhället.

Nu kan det tyckas att överproduktionstendenserna skulle kunna motverkas av att den huvudsakliga ackumulationen sker inom den sektor av den kapitalistiska ekonomin, som producerar produktionsmedel, kapitalvarusektorn, vilket också sker i verkligheten. Rent teoretiskt kan man tänka sig ett balansförhållande, där den huvudsakliga tillväxten sker inom kapitalvarusektorn och där kapitalvarusektorn får avsättningsmöjligheter till en konsumtionsvarusektor, som expanderar i betydligt långsammare takt. Det är för övrigt med denna typ av resonemang som borgerliga tillväxtteoretiker laborerar. Ett krux är att man inte arbetar med en teori för kapitalismen, utan för någon typ av planekonomi där mervärdesproduktionen är upphävd.

Denna möjlighet kan emellertid fungera under kortare tidsrymder och dessa tidsrymder kan förlängas genom den kapitalistiska statens ökade ekonomiska ingripanden. Att kapitalvarusektorn ökar snabbare än konsumtionsvarusektorn är helt enkelt ett uttryck för överproduktionstendenser.

Kapitalisterna inom kapitalvarusektorn kan inte i all evighet realisera varandras mervärde (sälja sina produkter till varandra) och den helt dominerande yttre avsättning möjligheten de har är att sälja kapitalvaror till konsumtionsvarukapitalisterna, som producerar livsförnödenheter åt arbetarna. Produktionen i den del av kapitalvarusektorn som producerar kapitalvaror åt konsumtionsvarusektorn är begränsad av den monetära efterfrågan på konsumtionsvaror. Detta innebär i sin tur begränsad efterfrågan för de andra delarna av kapitalvarusektorn. Ytterst måste således kapitalvarusektorns expansion falla tillbaka på konsumtionsvarusektorn, där efterfråga till stor del bestäms av arbetarnas lönenivå.

Traditionellt har borgerliga underkonsumtionsteoretiker hävdad att överproduktion kan motverkas genom en höjning av massornas konsumtionsnivå. Kominterntraditionens marxister har då hävdad att kapitalismen inte tillåter någon höjning av konsumtion, nivån hos arbetarna och hänvisat till reservarbetsarmens tendens att öka. Denna diskussion har blivit ganska ofruktbar. Borgarna har under kapitalismens expansiva perioder pekat på den faktiska höjningen av massornas konsumtionsnivå (i materiella beståndsdelar) och hävdad att kapitalismen kommit in i ett blomstrande stadium med avtagande kriser, medan vulgärmarxisterna har sagt att vänta får ni se och triumferat när krisen har kommit.

Detta sätt att diskutera har naturligtvis ställt borgarna i en fördelaktig dager, speciellt under efterkrigstiden, och också hållit några viktiga samband i det kapitalistiska produktionssättet borta från diskussionen. Under efterkrigstiden har vissa marxister ändrat sin inställning och menat att militärproduktionen har utgjort en viktig möjlighet att bemästra överproduktionstendenserna. Detta gäller exempelvis Baran och Sweezy.

Vi menar i stället att det fruktbaraste sättet att ta upp kapitalismens möjligheter att bemästra överproduktionstendenserna är att behandla samverkan mellan profitkvotens fallande tendens och överproduktionstendenserna och vilka effekter ett försök att medvetet bemästra överproduktionstendenserna har på profitkvoten. Denna infallsvinkel på krisproblematiken har marxistiska ekonomer av någon anledning i allmänhet bortsett ifrån. Man har i stället öppnat sig för borgerliga angrepp.

Typiska exempel är Baran och Sweezy, som närmast kan karaktäriseras som någon form av vänsterkeynesianer. De har menat på att det är möjligt att lösa överproduktionstendenserna på det rent ekonomiska planet, men att det inte går att göra genom en höjning av massornas konsumtionsnivå, eftersom det skulle hota den härskande klassens positioner. De menar, att efterkrigskapitalismen i stället har löst problemet genom att en ökad andel av mervärdet an-

vänds till improduktiv konsumtion och då främst till militärapparaten. Vi menar att detta är en borgerlig deformation av marxistisk ekonomisk teori, som inte erbjuder något försvar mot reformistiska villfarelser av olika slag, speciellt inte mot den sk strukturreformismen.

Denna kritik av Baran och Sweezy betyder inte att vi anser, att deras teoretiska gärningar är av ondo. Under 50-talet var deras analyser några av de få ljuspunkterna i ett nästan totalt mörker för den vetenskapliga socialismen. Detta trots bristerna i analysen av monopolkapitalismen. Detta är också en illustration av vilka konsekvenser de etablerade kommunistpartiernas dogmatisering av den vetenskapliga socialismen lett till. När vetenskapen har fått förtvina till dogmer finns det inget försvar gentemot borgerliga ideologiska inflytelser. Inflytelser som också de som fortsätter att tänka självständigt lätt blir utsatta för.

Samverkan mellan överproduktionstendenser och profitkvotens fallande tendens

Ökningen av kapitalets organiska sammansättning gör att profitkvoten får en fallande tendens. Man kan tänka sig att kapitalisterna vänjer sig vid att profitkvoten faller och bortser från det när den absoluta mängden mervärde ökar. Om ett fall i den procentuella vinsten skall leda till att kapitalisterna skall sluta investera måste det tydligt skilja sig från det normala profitläget.

Den procentuella vinsten hotas inte bara av profitkvotens fallande tendens utan också av bl a löneförhöjningar som arbetarna kan tvinga på olika sätt. En löneförhöjning kan leda till det tydliga fall i den procentuella vinsten, som leder till att kapitalisterna slutar investera och i stället väntar på bättre tider. Samma effekt kan också tillfälliga prishöjningar på råvaror ha. Denna effekt kan också uppstå genom kravet på en ökad investeringsvolym, orsakad av den internationella konkurrensen. Denna minskade investeringsbenägenhet kan bli utgångspunkten för en kris, eftersom minskade investeringar leder till att arbetare blir arbetslösa och därmed avsättningsmöjligheterna för konsumtionsvaruindustrin minskar med de ytterligare återverkningar detta innebär.

Vi kan nu se vilken betydelse samverkan mellan profitkvotens fallande tendens och överproduktionstendenserna har. En höjning av massornas konsumtionsnivå leder till att risken för en kris, som kan förknippas med profitkvotens fallande tendens, ökar (avvecklingskris). En sänkning av massornas konsumtionsnivå och t o m ett bibehållande leder till att överproduktionstendenserna blir allt starkare.

En sådan sammankoppling av de båda kristendenserna ger inte näring åt samma reformistiska illusioner, som kopplingen mellan reservarbetsarméns ökning och överproduktionstendenserna och den därmed sammanhängande överbetoningen av överproduktionstendenserna som den enda krisfaktorn under kapitalismen. Om man bara ser till överproduktionstendenserna blir den naturliga taktiken från arbetarrörelsens sida, att motverka överproduktion genom lyckad lönekamp och krav på fördelningsåtgärder från den borgerliga statsapparaten.

Som en intressant parentes kan nämnas, att i debatten om vilka åtgärder som skulle vidtagas för att bemästra 30-talskrisen i Sverige, tenderade högerpartiet att behandla denna som en avvecklingskris, medan socialdemokraterna behandlade den som en överproduktionskris. Högerens krav blev därför att industrin skulle stimuleras genom att lönerna skulle hållas nere, och att betalningen för beredskapsarbeten skulle ligga betydligt under den normala lönenivån, medan socialdemokraterna ville hålla lönerna för beredskapsarbeten så nära den marknads-mässiga lönenivån som möjligt och att använda andra konsumtionsstimulerande åtgärder för att få ekonomin på fötter igen.

Det gynnar kapitalisternas kortsiktiga intressen att behandla en kris som en avvecklingskris, medan däremot åtgärder mot en överproduktionskris utvecklar reformistiska villfarelser inom arbetarklassen.

Det finns ett klart samband mellan profit kvotens fallande tendens, överproduktions-tendenserna och exploateringsgraden som krisskapande faktorer. Fallet i profitkvoten gör att ekonomin blir kriskänsligare. Kapitalistens procentuella vinst hotas då lättare av att det antingen uppstår *svårigheter att realisera mervärdet* (överproduktionstendenser som gör att kapitalisten måste sälja varorna under sina värden) eller p g a direkta *svårigheter att producera mervärde* som exempelvis löneförhöjningar eller tillfälliga höjningar av råvarupriserna (avvecklingstendenser).

Den utlösande krisfaktorn kan då främst vara svårigheter att producera eller att realisera mervärde. Man kan troligen inte tala om renodlade avvecklings- eller överproduktionskriser, eftersom bägge tendenserna gör sig gällande i ett krisförlopp. Vanligtvis dominerar överproduktionstendenserna, p g a den spontana tendensen under kapitalismen att hålla tillbaka arbetarnas löner (tendensen till en ökning av reservarbetsarmén). Genom samverkan av de olika kristendenserna kommer möjligheten att bemästra en kris att bestämmas av svårigheterna att höja massornas konsumtionsnivå när krisen väl har kommit igång, utan att hota kapitalisternas vinster, speciellt kan en löneförhöjning i början på en kris där överproduktionstendenserna är dominerande leda till att krisen ytterligare förvärras eftersom kapitalisternas procentuella vinst ytterligare sjunker och kanske t o m slutar på minus.

Profitkvotens fall och utsugningen

Den individuella kapitalisten har två huvudsakliga möjligheter att motverka sjunkande procentuella vinster. Han kan dels satsa på att med hjälp av nya maskiner kunna producera sina varor på kortare arbetstid. Detta höjer hans procentuella vinst tillfälligt eftersom han därigenom kan tillgodogöra sig extraprofit. Dels kan han försöka sänka arbetarnas löner eller höja arbetsintensiteten.

Den första metoden löser visserligen hans problem kortsiktigt, men den har långsiktiga konsekvenser för kapitalismen i dess helhet. Om alla kapitalister handlar på detta sätt, vilket de tvingas till av konkurrensen, leder det till att profitkvoten sjunker p g a kapitalets ökade organiska sammansättning. Den sjunkande profitkvoten motverkas delvis av att den relativa utsugningen av arbetarna ökar, genom att produktivitetsförbättringarna gör sig gällande i konsumtionsvaruindustrin. Om arbetarna behåller sin levnadsstandard behöver de arbeta mindre tid åt sig själva och kan därför producera mer mervärde åt kapitalisterna. Om arbetarna genom en lyckad lönekamp kan hindra en ökad relativ utsugning, kommer profitkvotens fallande tendens inte att kunna motverkas, En ökad relativ utsugning innebär att överproduktionstendenserna blir starkare samtidigt som profitkvotens fallande tendens i längden inte kan motverkas.

Om kapitalisterna löser problemet med fallande procentuella vinster genom att i stället öka den absoluta utsugningen, antingen genom ökad arbetsintensitet (en metod som faktiskt kan leda till reallöneförhöjningar) eller genom lönesänkningar, löser man problemet på ett för kapitalistklassen som helhet mer tillfredsställande sätt, men samtidigt bäddar man för en ökning av överproduktionstendenserna. Beaktar man att den ökade absoluta utsugningen är en åtgärd mot den fallande profitkvoten, förstår man att det kapitalistiska systemet är illa ute om man under en expansionsperiod tvingas att öka den absoluta utsugningen. Man kan ju konstatera, att i de flesta kapitalistiska länder har arbetarklassen fått vidkännas en ökad

absolut utsugning i form av reallönestagnation och t o m reallönesänkningar samtidigt som arbetsintensiteten har ökat.

Ett tredje sätt att bemästra den fallande profitkvoten, som är mer lyckat för kapitalisterna, är att öka skiftarbetet. Ökat skiftarbete innebär att man kan hålla nere kapitalets organiska sammansättning, trots förbättringar av den maskinella utrustningen. Men detta är en möjlighet som man inte kan utnyttja i all evighet och som har sällsynt negativa konsekvenser för arbetarna.

Det finns ytterligare ett sätt för kapitalisterna att motverka fallet hos den procentuella vinsten. Det är genom monopolistiska överenskommelser och monopolistisk prissättning. Sådana åtgärder förvärrar överproduktionstendenserna p g a att den monetära efterfrågan då endast räcker till ett mindre antal produkter.

Krisförloppet

En kris i den kapitalistiska ekonomin får ses som en samverkan mellan överproduktionstendenser och profitkvotens fallande tendens. Ett krisförlopp (eller konjunkturcykel som det kallas i borgerlig terminologi) ser ungefär ut på följande sätt, Den kapitalistiska ekonomin har kommit igång efter den senaste krisen. En högkonjunktur börjar uppkomma. Expansionen medför att profitkvotens fallande tendens börjar göra sig gällande. Detta behöver inte i början av en högkonjunktur visa sig i att kapitalisternas procentuella vinst minskar. Denna kan tvärtom öka om efterfrågan är större än tillgången på varor och att man därför kan sälja varorna över sina värden.

Efterhand som högkonjunkturen fortsätter börjar konkurrensen att skärpas vilket leder till att man måste börja sälja varorna till deras värden. Att profitkvotens fallande tendens konkret börjar visa sig leder till att kriskänsligheten i ekonomin ökar.

Som själva utlösaren av krisen kan vi tänka oss två förlopp. Dels att konkurrensen fortsätter att skärpas p g a att tillgången på varor börjar överstiga efterfrågan och att man därför blir tvungen att sälja sina varor under deras värden. Detta kommer att sänka de procentuella vinsterna. Vissa företag kommer att börja göra förluster och därför krascha. Andra företag minskar sina investeringar. Detta leder till att arbetare blir arbetslösa, vilket innebär minskade avsättningsmöjligheter för konsumtionsvaruindustrin och de minskade investeringarna gör att efterfrågan på produktionsmedel kommer att upphöra etc.

Man kan också tänka sig att arbetarna lyckas tillkämpa sig hyfsade löner i slutet av högkonjunkturen, då konkurrensen börjar skärpas, vilket leder till att kapitalisternas procentuella vinster minskar p g a löneförhöjningarna. Detta kan också leda till krascher och inskränkningar osv.

Kapitalismens anarkiska karaktär

Marxister har vanligen talat om tre olika typer av kriser, dels om avvecklings- och överproduktionskriser och dels om kriser orsakade av kapitalismens anarkiska karaktär.

Denna tredje typ av kris beror helt enkelt på kapitalismens planlösa karaktär. Den börjar med krasch i någon viktig industrisektor eller företag beroende på felinvesteringar och felplaneringar. Denna krasch innebär då att arbetare ställs utan arbete och att beställningarna på kapital- och råvaror från detta företag eller industrigren försvinner, vilket kan sprida sig till en allmän kris om den allmänna kriskänsligheten har ökat och detta bortfall är tillräckligt stort.

Vi menar att det är förvirrande att tala om detta som en tredje typ av kris, I stället för att tala

om en tredje typ av kris menar vi att kapitalismens anarkiska karaktär skapar konkreta förutsättningar för utlösandet av kriser och inte är att betrakta som en särskild typ av kristendens. Vi menar inte heller att det finns två andra typer av kriser, utan två typer av kristendenser vars samverkan ökar den allmänna kriskänsligheten under kapitalismen. Kapitalismens anarkiska karaktär kan vara den faktor som gör att den allmänna kriskänsligheten kan få utlopp i en verklig kris.

Sammanfattning av vår kristeori

Vi skall nu kortfattat sammanfatta vår kristeori genom att redogöra för sambanden mellan överproduktionstendenserna, profitkvotens fallande tendens och utsugningsgraden. Om utsugningsgraden minskar, dvs om arbetarna höjer sin andel av det producerade värdet, kommer det att i samverkan med profitkvotens fallande tendens stärka fallet hos den procentuella vinsten med allt vad det kommer att innebära. Om exploateringsgraden höjs, dvs om arbetarnas andel av nationalprodukten minskar, motverkar detta sänkningen av den procentuella vinsten, men eftersom det innebär att löneandelen av nationalinkomsten minskar, kommer överproduktionstendenserna att alltmer göra sig gällande.

Om exploateringsgraden hålls konstant innebär det att avsättningsmöjligheterna för konsumtionsvaruindustrin ständigt ökar, men ändå ökar skillnaden mellan konsumtionsvaruindustrins avsättningsmöjligheter och utvidgningen av kapitalvaruindustrin. Alltså kommer överproduktionstendenserna att även i detta fall göra sig gällande. Samtidigt kan inte profitkvotens fallande tendens bemästras genom en höjning av exploateringsgraden. Antagligen är förhållandet med en konstant exploateringsgrad det gynnsammaste för det kapitalistiska systemet eftersom en successiv sänkning av profitkvoten kan medföra att kapitalisterna ser sin procentuella vinst minska eftersom den absoluta mängden mervärde ökar. Men även om man skulle kunna upprätthålla ett sådant balansförhållande en längre tid, vilket inte på något sätt är troligt, skulle den kapitalistiska ekonomin hela tiden bli skörare och kriskänsligare.

Vår tolkning av den marxistiska kristeorin skiljer sig från den gängse genom att vi inte talar om två olika typer av kriser. Vi menar att det grundläggande i stället är att se *samverkan mellan två typer av kristendenser*, vars samverkan under den kapitalistiska ackumulationens förlopp ökar den *allmänna kriskänsligheten*. Alltså att den kapitalistiska ackumulationen oundvikligen medför att krisriskerna ökar. Vår tolkning skiljer sig också från de kommunisters som ser varje krisyttring som ett utslag av överproduktionskris, en tolkning som är förhärskande inom de andra delarna av den revolutionära rörelsen i Sverige för närvarande.

Detta innebär emellertid inte att vi på det abstrakta plan som vår framställning hitintills har rört sig på med absolut säkerhet kan fastställa att kriser är oundvikliga under kapitalismen. Marxistiska ekonomer har tyvärr ofta inte kommit längre än till detta oerhört allmänna plan (och ibland inte ens så långt). Vår abstrakta analys har hittills bara gett de mest grundläggande förutsättningarna för att kunna analysera den kapitalistiska utvecklingen som den ter sig i verkligheten. Vi har kunnat fastställa att det finns två olika typer av kristendenser, som hänger samman med den kapitalistiska ackumulationen. Dessa gör sig alltmer gällande under den kapitalistiska utvecklingens förlopp och att samverkan mellan dessa kristendenser ökar den allmänna kriskänsligheten under kapitalismen.

För att föra vår analys vidare måste vi därför först undersöka betingelserna för att kristendenserna skall utlösas till en kris. Vi måste undersöka om det finns faktorer som kan hindra

uppkomsten av en kris fastän den allmänna kriskänsligheten ökar. Vi måste också undersöka vilka motverkande faktorer som kan uppkomma under den konkreta kapitalistiska utvecklingen. Först skall vi behandla dessa frågor på ett generellt teoretiskt plan men vi kommer först att se om vår teori är riktig, om vi kan använda den till att utföra en konkret analys av kapitalismen idag, vilket är vår målsättning. Vi måste undersöka de konkreta yttringarna av kristendenserna under efterkrigskapitalismen och analysera de verkliga förutsättningarna för en kris.

Statens i ekonomiska roll

I detta sammanhang kan det vara värt att kort beröra den kapitalistiska statens ekonomiska roll. Den kapitalistiska statens möjligheter att motverka kriser är begränsad till att försöka upprätthålla balansen i den kapitalistiska ekonomin. Den kan eventuellt förhindra att den anarkiska karaktären hos produktionsförhållandena kommer att utlösa en kris. Den kan också verka för att jämna ut den s k konjunkturcykeln genom att hålla tillbaka konsumtion och investeringar under högkonjunkturen för att på så sätt skapa en efterfrågereserv som kan användas under den efterföljande lågkonjunkturen, ett sätt att mildra krisernas verkningar.

Staten kan inte göra något åt att de allmänna kristendenserna ökar, eftersom staten endast har de i samhället tillgängliga resurserna att röra sig med, nämligen det variabla kapitalet och kapitalisternas mervärde. Staten kan inte under någon längre period skapa ny efterfrågan med hjälp av dessa resurser, en efterfrågan som skulle kunna lösa kapitalismens problem. De statliga ekonomiska ingripandena skulle alltså kunna liknas vid att hålla en obotligt sjuk med svåra plågor vid liv med hjälp av den moderna läkarvetenskapen. Men den obotligt sjuke kommer ändå förr eller senare att befrias från sina plågor av döden.

Hur är kapitalistisk ackumulation möjlig?

För att ytterligare belysa den kapitalistiska ackumulationsprocessen skall vi ta upp problemet: *Hur kan man i det högt utvecklade kapitalistiska samhället realisera det mervärde som används för ackumulation?* Problemet har huvudsakligen tidigare behandlats i två böcker av Rosa Luxemburg, *Die Akkumulation des Kapitals*, *Ein Beitrag zur ökonomische Erklärung des Imperialismus* och *Die Akkumulation des Kapitals oder was die Epigonen aus der Marxschen Theorie gemacht haben*.

Hon har presenterat problemet på ett oklart sätt, missuppfattat dess proportioner och givit det en lösning, som har gjort det lätt för marxistiska ekonomer att avfärda hennes bidrag till en teori om den kapitalistiska ackumulationen.

Värdet på de varor som produceras under kapitalismen består av konstant kapital, variabelt kapital och mervärde ($k + v + m$). Detta värde föreligger i en mängd varor som skall realiseras och som teoretiskt sett kan delas upp i de tre delarna k , v och m . Man kan förutsätta att k -delen skapar efterfrågan åt sig själv eftersom k -delen realiseras genom kapitalisternas nyanskaffande av de förbrukade produktionsmedlen. Man kan även förutsätta att v -delen skapar efterfrågan åt sig själv genom att arbetarna köper konsumtionsvaror för den utbetalda lönen. Dessa omsättningar sker med vissa tidsförskjutningar och över vissa omvägar eftersom det finns flera sektorer inom produktionen, men man kan ändå utgå från att det upprätthålls en balans i det långa loppet.

M -delen kan delas upp i två delar. Den ena realiseras genom kapitalisternas konsumtion, men hur realiseras då den del som senare skall användas för inköp av nytt konstant och variabelt kapital, den del som skall ackumuleras? Betingelserna för denna realisering skapas genom

ackumulationen. Kapitalisterna behöver köpa nytt konstant och variabelt kapital men först måste de realisera värdet av den m-del, som skall ackumuleras. Till vem kan man sälja dessa varor?

De befintliga resurserna inom det kapitalistiska produktionssättet är k , v och m . K har använts till att realisera k -delen och kan alltså inte användas för att realisera ytterligare värde. Arbetarnas löner (v) har gått åt till att realisera v -delen och kan alltså inte användas för att realisera någon del av mervärdet. Den del som kapitalisterna konsumerar av m kan inte realisera hela mervärdet eftersom det då inte skulle finnas något kvar att ackumulera.

Eftersom mervärdet under den kapitalistiska utvecklingen tenderar att bli allt större och även att den del av mervärdet som skall ackumuleras tenderar att öka på bekostnad av den del som konsumeras av kapitalisterna, kommer problemet med att realisera denna sista del av mervärdet ständigt att förvärras. Att produktionskapaciteten p g a ackumulationen byggs ut mer än vad den monetära efterfrågan på varor ökar, alltså överproduktionstendenserna, ger upphov till att problemet förvärras.

Behovet av varorna kommer att skapas genom ackumulationen, men för att kunna ackumulera måste man först realisera varorna. Rent teoretiskt kan man tänka sig en lösning, som vid första påseendet förefaller ganska absurd, nämligen att kapitalisterna utvidgar sin produktionsapparat innan de har realiserat det nödvändiga mervärdet, d v s det sammanlagda värdet av kapitalisternas ackumulation måste vara större än det mervärde som är realiserat och finns tillgängligt för ackumulation. I så fall skulle det vara möjligt att realisera det mervärde som skall ackumuleras, eftersom ackumulationen som skapar den nödvändiga efterfrågan redan är gjord.

Det finns en möjlighet att organisera den kapitalistiska produktionen på detta sätt. För att lättare förstå lösningen på problemet, skall vi först se den ur den enskilde kapitalistens synvinkel. Vi har alltså en kapitalist som skall utvidga sin produktionsapparat, utan att ha de nödvändiga pengarna för att kunna inköpa de nödvändiga produktionsmedlen. Då kan han vända sig till den kapitalist, som ”producerar” de produktionsmedel han behöver. Han begär då helt enkelt att få de nödvändiga maskinerna och råvarorna mot garantin att han senare skall betala för dem. Om den ”produktionsmedelsproducerande” kapitalisten bedömer hans garantier som tillräckligt säkra, får han maskinerna mot löftet att senare betala. Den ”produktionsmedelsproducerande” kapitalisten är naturligtvis benägen att gå med på en sådan transaktion, eftersom han på detta sätt kan sälja mer produkter än han annars skulle kunna.

Problemet löses således genom att kapitalisterna ger kredit till varandra. Genom att lämna krediter kan man därför få värdet av den utvidgade produktionsapparaten att överstiga det realiserade mervärde, som finns tillgängligt för ackumulation. Att ge kredit innebär att sträcka ut realisationsprocessen i tiden. Man kan kalla krediterna för ofullständig realisation, där den fullständiga realisationen har ett visst osäkerhetsmoment. Detta osäkerhetsmoment garanterar man sig emot genom garantierna för krediten. Krediter skapar alltså möjligheter att sälja varor som annars inte skulle gå att sälja.

Lösningen på detta problem har viktiga konsekvenser för vår kris- och ackumulationsteori. Det innebär att kapitalistisk ackumulation bara kan ske till priset av att krediterna i samhället utvidgas i takt med ackumulationen. Innan vi går in på dessa konsekvenser skall vi gå in på hur krediter konkret skapas i det kapitalistiska samhället.

Krediter

Nu har vi på ett abstrakt teoretiskt plan påvisat att kreditexpansionen är en nödvändig förutsättning för ackumulation under kapitalisten. Man måste skilja på begreppen krediter och lån. Krediter innebär överlåtande av produkter mot säkerhet där betalningen kommer att ske senare. Lån däremot består av redan realiserat värde. För att förstå hur denna process går till i verkligheten skall vi kort beröra hur betalningsmedel skapas i det kapitalistiska samhället.

Det ursprungliga betalningsmedlet var guld. Att guld blev universell värdemätare och universellt betalningsmedel beror helt enkelt på svårigheterna att producera guld.

Små kvantiteter guld motsvarar en stor mängd samhällsligt nödvändigt arbete. Alltså kommer små kvantiteter guld att innehålla en förhållandevis stor mängd värde. Guld är därför ett relativt lätthanterligt betalningsmedel, vars värde inte behöver garanteras av yttre auktoriteter. Men under den kapitalistiska utvecklingen började det uppkomma brist på guld. Den kapitalistiska utvecklingen medförde att behovet av betalningsmedel växte snabbare än tillgången på guld, till stor del som en följd av de faktorer vi tidigare redogjort för.

Detta problem löstes spontant av de framväxande bankerna, som upptäckte att de kunde låna ut mer pengar än vad de hade täckning för i guld, om deras utlåningsmedel kunde användas som betalningsmedel. På så sätt uppkom sedlarna, som ju inte har något värde i sig själva, Men värdet av sedlarna utgjordes av att bankerna garanterade att de närsomhelst kunde lösa in dem i guld. Men förhållandet var ju det att det var ganska otroligt att alla sedelinnehavare samtidigt ville ha sina sedlar utbyta mot guld, så därför kunde bankerna ge ut mer sedlar än de kunde lösa in med bankernas tillgångar i guld. Den nyutgivning av sedlar som översteg bankernas guld tillgångar, baserades inte på realiserat värde, d v s insättningar av guld i bankerna, utan kan sägas vara en form av kredit där bankens säkerhet utgjordes av in-teckningar i fasta tillgångar eller i ännu ej försålda varor.

Ett vanligt sätt att nyskapa betalningsmedel är att diskontera växlar, vilket innebär att en kapitalist, som säljer sina varor till en köpare, som inte genast kan betala varorna, går med sin fordran till banken och får mot denna fordran ut en sedelmängd med ett visst ränteavdrag. Banken övertar då fordran på köparen, som vid förfallodatum måste betala till banken.

Denna utveckling under kapitalismen gör det omöjligt att bestämma om en lånetransaktion utgörs av krediter eller av lån. Sedlar t ex utgjorde i många betalningstransaktioner realiserat värde, fastän utgivningen av sedlarna baserades på ännu ej realiserat värde. Varje lånetransaktion kan därför sägas utgöra olika grader av kredit och lån. Vad vi kan fastställa, är att kreditelementet kommer att bli allt mer dominerande under den kapitalistiska utvecklingen.

Det var de enskilda bankerna som spontant började med sedelutgivningen. Detta visade sig emellertid ganska snart vara ett osäkerhetsmoment för den kapitalistiska utvecklingen. Banker kraschade på en släpphänt utlåningspolitik. Det visade sig alltså riskfyllt att lämna guld som universellt betalningsmedel och universell värdemätare på detta okontrollerade sätt. För att komma tillrätta med problemet började de olika nationella statsapparaterna se till att nationalbankerna monopoliserade sedelutgivningen. På så sätt kunde man upprätthålla stabiliteten i betalningssystemet.

Under den fortsatta kapitalistiska utvecklingen började sedlarnas bindning till guld att bli en hämsko. Behovet av betalningsmedel blev större än tillgången på guld och det guld som fanns behövdes i allt större utsträckning för internationella betalningstransaktioner. Under de första decennierna efter sekelskiftet började därför centralbankerna att frångå guldmyntfoten. Se-

delutgivningen binds inte längre till guld, utan kommer i stället att bero på centralbankens och den nationella regeringens bedömningar. Sedlarnas värde kommer i stort sett att garanteras av den ekonomiska stabiliteten i de nationella ekonomierna.

Den svenska riksbanken använder som säkerhet för nyutgivningen av sedlar svenska statspapper, andra skuldskantade obligationer, likvida utländska tillgångar, växlar samt lån mot säkerhet av statspapper eller andra skuldskantade obligationer. Alla dessa säkerheter medför att sedelutgivningen i princip baseras på vad vi har kallat krediter.

Vi skall belysa detta med ett exempel. Vi har ett säkert företag, som har behov av pengar för att kunna företa vissa utvidgningar. För att kunna täcka detta kapitalbehov börjar man ge ut obligationer. Riksbanken köper ett antal av dessa obligationer och ställer på så sätt likvida medel till företagets förfogande. Men sedan använder riksbanken dessa obligationer som säkerhet för ny sedelutgivning. Det betyder att företagets obligationer indirekt fungerar som betalningsmedel. Alltså ett förhållande som är liktydigt med att företaget själv använder sina obligationer som betalningsmedel. I detta fall baseras inte ens garantin för sedlarna på producerat, men ännu inte realiserat värde, utan på en produktion och realisation av värde som skall ske i framtiden. I princip samma sak gäller statspapper där garantin utgörs av framtida skatteinkomster.

De enskilda bankerna kan också nyskapa betalningsmedel. Sedlar är inte den enda formen av betalningsmedel utan även checkar och överföringar mellan checkkonton fungerar som sådana. Detta har en stor betydelse mellan olika företag. Bankerna kan nyskapa betalningsmedel genom att låta sina stora kunder överskrida sina tillgodohavanden på sina checkkonton.

Vi skall använda oss av ett fiktivt exempel, för att belysa hur det i praktiken går till. För att kunna visa den principiella aspekten skall vi tala om banksystemet som en helhet. I vårt exempel har bankernas tillgångar i form av krediter (fordringar) på 12 000 kr. Därutöver finns 500 kr i likvida tillgångar (pengar i kassan). Bankerna har skulder i form av inlåning på 11 000 kr och 1 500 kr i form av egna tillgångar placerade i värdepapper. Nu överskrider ett företag sitt checkkonto med 200 kr. Denna operation får verkningar på tillgångssidan. Bankerna får bara 300 kr kvar i kassan, medan fordringar i form av krediter stiger till 12 200 kr. Vad händer nu med de 200 kr som företaget överskred sitt checkkonto med? Låt oss säga att han använder dem för att betala en råvaruleverans. Vad gör då råvaruleverantören med dessa 200 kr? Han har ju ingen anledning att stoppa dem i byxfickan utan sätter förmodligen in dem på sitt checkkonto. Bankernas skulder i form av inlåning ökar då med 200 kr och stiger till 11 200 kr. Men detta har även verkningar på tillgångssidan, nämligen att kassabehållningen ånyo stiger till 500 kr. Bankernas totala balanskonto har alltså ökat med 200 kr fastän ingen insättning i form av realiserat värde har skett.

Av vårt exempel kan det tyckas som om det fanns obegränsade möjligheter att skapa nya betalningsmedel från bankernas sida. Men det finns begränsningar dels i form av svinn dvs att insättningen blir mindre än utlåningen. Dels måste bankerna upprätthålla en viss likviditetskvot, dvs det måste vara ett visst förhållande mellan de likvida kassatillgångarna och den totala utlåningen. Detta för att bankerna skall kunna tillgodose oväntade krav på likvida medel från insättarnas sida. Visa av erfarenheterna från 30-talet har statsmakterna lagstiftat om dylika likviditetskvoter.

Kreditexpansionen är nödvändig för att den kapitalistiska ackumulationen skall kunna fortgå och vi har nu sett att denna kreditexpansion till mycket stor del sker i form av nyskapande av betalningsmedel, vars säkerhet består av producerade men ej realiserade tillgångar och t o m

bara av förvisningen att produktion och realisation skall ske senare, Att ackumulationen skapar behov av nya betalningsmedel är något som borgarna har konstaterat på empiriska grunder. Under en högkonjunktur, d v s en snabb ackumulationsprocess, ökar nämligen behovet av betalningsmedel.

I och med att staten och centralbanken ytterst dirigerar utgivningen av nya betalningsmedel, kan detta användas i konjunkturstabiliserande syfte. Under en lågkonjunktur låter man betalningsmedel nyskapas, för att på så vis stimulera investeringsverksamheten. Under en högkonjunktur kan man bromsa en alltför snabb expansion genom en restriktiv kreditpolitik. Vi skall inte gå närmare in på hur dessa styrmekanismer används och hur de konkret utformas, utan bara konstatera, att användandet av kreditpolitiken i konjunkturstabiliserande syfte är ett av de viktigaste ekonomiska styrinstrumenten, som staten har till förfogande.

Inflation

En konsekvens av att betalningsmedlen har lösgjorts från guldets, är att risken för inflation har ökat. Tidigare när betalningsmedlen var bundna till guldets kunde penningvärdesförsämringar i stort sett bara uppkomma när guldets bytesvärde sänktes. Det kan också ske genom en alltför snabb utvidgning av mängden cirkulerande betalningsmedel, Under perioder med relativt snabb ackumulation finns det en spontan tendens till detta och under lågkonjunkturer stimulerar staten nyskapande av betalningsmedel. Detta innebär att inflationen utgör ett ständigt problem i det högt utvecklade kapitalistiska samhället.

Detta underbyggs av ytterligare två faktorer, dels tendensen till ökad underbalansering av den statliga budgeten och dels att monopolistiska förhållanden är dominerande i de flesta sektorerna av de nationella ekonomierna. Monopolistiska förhållanden innebär att de monopolistiska företagen kan kompensera varje löneförhöjning från arbetarnas sida med höjda priser och att de även i andra fall kan höja priserna för att hålla den procentuella vinsten uppe.

Det är ett annat orsaksförhållande när inflationen beror på monopolistiska prishöjningar än när den beror på en alltför snabb utvidgning av betalningsmedlen. Dessa monopolistiska prishöjningar leder till att man kan köpa en mindre mängd varor för en viss penningssumma än vad man kunde göra innan prishöjningen. Alltså sänks penningvärdet, vilket är detsamma som inflation. Även inflation av denna typ leder till en ökad mängd betalningsmedel, eftersom det behövs mer pengar för köp och försäljning av den befintliga varumängden.

Borgarna och även dogmatiska marxister har traditionellt förknippat inflation med högkonjunktur. Vi menar att detta är ett ytligt sätt att se på inflationen. Sålunda menar vi att efterkrigsinflationen huvudsakligen är ett uttryck för överproduktionstendenserna. Vi skall här förklara detta.

Man kan tänka sig ett balansförhållande, där nyutgivningen av betalningsmedel precis täcker den kapitalistiska ackumulationens behov. I ett sådant fall behöver inte inflation uppkomma. Men om nya betalningsmedel skapas snabbare än vad kapitalackumulationen kräver, leder det till inflation. Denna försnabbade kreditexpansion är ett sätt att skapa ny efterfrågan. På så sätt hindras överproduktionstendenserna att komma till allvarigare uttryck. Inflationen blir alltså ett uttryck för överproduktionstendenserna eftersom den snabbare kreditexpansionen i form av nyskapade betalningsmedel är ett sätt att tillfälligt bemästra överproduktionstendenserna.

Den försnabbade kreditexpansionen uppkommer både spontant och medvetet i det moderna kapitalistiska samhället. När det enskilda företaget får svårigheter att realisera sina varor, är det naturligt att man försöker lösa dessa svårigheter genom förmånligare kreditvillkor till

kunderna (kreditvillkor har blivit ett mycket viktigt konkurrensmedel, se exempelvis på varvsindustrin). Dessa förmånligare kreditvillkor kan komma både konsumenter och andra företag tillgodo. Att företagen löser sina realiseringsproblem på detta sätt, leder till att den totala kreditexpansionen ökar och alltså till att inflationen förvärras.

I vissa monopolistiska sektorer kan företagen lösa problemet med de sjunkande profiterna till följd av realiseringsproblemen med att t o m höja priserna, vilket leder till inflation.

När överproduktionstendenserna tar sig uttryck i minskad ackumulation, kan staten stimulera efterfrågan genom att underbalansera budgeten. Att underbalansera statsbudgeten innebär att finansiera statens utgifter med hjälp av sedelpressarna, ett nyskapande av betalningsmedel som leder till inflation.

Att efterkrigsinflationen hör samman med överproduktionstendenser snarare än med högkonjunktur, visas också tydligt av den senaste utvecklingen i USA, där det länge har varit en kraftig inflation i en stagnerad ekonomi.

Att inflationen är ett uttryck för överproduktionstendenser är en paradoxal slutsats. Under den strikta konkurrenskapitalismen var förhållandet tvärtom. Överproduktion ledde då till skärpt konkurrens, vilket ledde till sänkta priser. Att detta inte längre är förhållandet beror framför allt på två faktorer. Dels på de monopolistiska formerna inom stora delar av ekonomin och dels på att kreditutvidgningen har frikopplats från varje beroende av guld. När efterfrågan avtar ger man det en injektion i form av förbättrade kreditvillkor.

Kreditexpansionen är ett farligt gift, som man ständigt måste ta större doser av när I man har börjat använda det för att stimulera ekonomin. Det finns en allmän uppfattning att pris-konkurrensen har upphört under monopolkapitalismen, men den är felaktig, eftersom det även under den moderna monopolkapitalismen förekommer priskonkurrens, framför allt på världsmarknaden. Men denna priskonkurrens är långt ifrån tillräcklig för att klara av de inflatoriska effekterna av kreditexpansionen och de monopolistiska prishöjningarna.

Kreditexpansionens konsekvenser

Vi har konstaterat, att kreditexpansionen en nödvändig betingelse för kapitalistisk ackumulation och att det dessutom finns spontana tendenser att bemästra överproduktion under monopolkapitalismen genom att öka kreditexpansionen mer än vad som behövs, för kapitalackumulationen.

Vad har då detta för konsekvenser för vår kris- och ackumulationsteori? Hur hänger kreditexpansionen samman med överproduktionstendenserna och profitkvotens fallande tendens? Man kan omedelbart konstatera några viktiga konsekvenser. Kreditexpansionen innebär att mängden ofullständigt realiserade värden ökar. Detta får till följd att hela ekonomin blir sårbarare. Kreditväsendet kan bli en viktig utgångspunkt för en kris. Denna ökade sårbarhet måste bemästras genom att det nödvändiga förtroendet i ekonomin upprätthålls, vilket enbart kan ske genom en välartad ekonomisk utveckling. Att förtroendet måste upprätthållas är självklart eftersom krediter ytterst bygger på förtroende. En annan viktig konsekvens är att bank- och kreditväsendet kommer att inta en allt centralare roll i den kapitalistiska utvecklingen.

Överproduktionstendenserna och tendensen till profitkvotens fall samverkar för att öka den allmänna kriskänsligheten under den kapitalistiska ackumulationens gång. Detta säger emellertid inget om hur den konkreta krisen utlöses. Genom produktionsförhållandenas anarkiska karaktär under kapitalismen ökar kreditexpansionen möjligheten att en kris skall få

sin utgångspunkt inom kreditväsendet. Om den allmänna kriskänsligheten är stor och kredit-expansionen har ökat den allmänna sårbarheten i ekonomin, kan krascher hos något större företag få katastrofala konsekvenser. Någon bank har troligen lämnat stora krediter till företaget. När företaget kraschar, står banken där med sina värdelösa fordringar på företaget. Banken gör en stor förlust som hotar dess egen stabilitet. De som har tillgodohavanden hos banken börjar bli rädda för att banken inte kan stå för dessa tillgodohavanden och flyttar över sina tillgodohavanden till någon annan bank och banken närmar sig en krasch. En bankkrasch skulle få mycket omfattande konsekvenser. Banken är hjärtat i den kapitalistiska ekonomin. Svårigheter för en bank skulle därför allvarligt rubba det förtroende som är förutsättningen för krediterna. Svårigheter att få krediter skulle leda till att många företag fick problem med ackumuleringen, vilket skulle leda till svårigheter att realisera varorna etc.

En företagskrasch skulle således kunna sätta igång en ond cirkel av företagsnedläggelser och minskad konsumtion, en ekonomisk kris.

Staten kan inte göra mycket åt den allmänna kriskänsligheten under kapitalismen, men den kan däremot förhindra att kapitalismens anarkiska karaktär blir utgångspunkten för en kris. Staten kan stötta upp företag, som råkar i svårigheter. Staten tar hand om sektorer som är olönsamma ur kapitalistisk synvinkel och bedriver en s k aktiv kreditpolitik. Staten skulle t o m kunna låta vissa företag krascha genom att subventionera de banker, som har fordringar på företaget.

Det finns många sätt för staten att ingripa. På detta sätt upprätthåller staten den nödvändiga balansen och det nödvändiga förtroendet i ekonomin. Kapitalisterna förlitar sig på att staten skall gripa in för att lösa aktuella ekonomiska svårigheter. Detta förhindrar också att kapitalisterna reagerar på begynnande ekonomiska svårigheter genom att rädda allt som går att rädda, en panikreaktion som ibland tidigare har blivit den krisutlösande faktorn.

En djupgående kris har viktiga konsekvenser för kreditstrukturen. Krediter förfaller under krisen p g a oförmågan att betala. Alltså kan kapitalismen börja sin expansion efter krisen med låg eller kanske t o m obefintlig kreditvolym. Detta samtidigt som den kapitalutrustning som har anskaffats genom krediterna till stor del finns kvar. Kapitalismen kan alltså börja sin nya expansion efter krisen på en högre nivå med mer kapitalutrustning än efter tidigare kriser. Krisen har således en ”renande” effekt på kreditstrukturen, en renande effekt som uppskjuts genom de statliga ingripandena. Detta betyder att kreditexpansionens konsekvenser hela tiden ökar i omfattning och att det blir allt svårare för staten att upprätthålla det förtroende, som behövs för den ekonomiska stabiliteten.

Krisernas ”renande” effekt

Vi har nu berört en av de ”renande” effekterna av kriserna för den kapitalistiska ekonomin, nedbrytningen av den befintliga kreditvolymen. Kriserna har ytterligare två renande effekter. Dels att den kapitalistiska centralisationen försnabbas och dels att reservarbetsarmén tenderar att öka under krisen.

Under krisen kommer de svagaste kapitalistiska företagen att slås ut av den förstärkta konkurrensen. Deras produktionsapparater kommer då att antingen köpas upp av de starkare konkurrenterna till vrakpriser eller helt enkelt att förstöras. Detta innebär att kapitalet kommer att centraliseras (ett mindre antal kapitalister kommer att äga de befintliga produktionsmedlen). Under den efterföljande expansionen kommer ett mindre antal kapitalister att konkurrera på marknaden, vilket innebär att det blir lättare att hålla uppe de procentuella vinsterna och att överproduktionstendenserna kan hållas nere en tid.

Reservarbetsarmén tenderar att sjunka till ett minimum under högkonjunkturen, då efterfrågan på arbetskraft är som störst. Det blir alltså lättare för arbetarna att kämpa för en hyfsad lön under högkonjunkturen och kapitalisternas procentuella vinster kan sjunka som en följd av löneförhöjningarna. Under krisen går företag omkull och den allmänna efterfrågan kommer att avta. Arbetare kommer att tvingas till arbetslöshet. Arbetslöshetsarmén kommer att växa och utöva en press på de yrkesverksamma arbetarnas löner och kapitalisterna får alltså större möjligheter att hålla den procentuella vinsten, uppe genom att hålla lönerna nere och t o m genom att sänka lönerna.

Statens åtgärder för att hindra att en kris utlöses kommer att skjuta dessa ”renande effekter” på framtiden.

Imperialismen

Imperialismen har av Lenin karakteriserats som kapitalismens högsta stadium eftersom imperialismen är en direkt följd av den kapitalistiska ackumulationens utveckling.

Vi kan inte här ta upp de fulla konsekvenserna av imperialismen, som vi skall beröra imperialismens uppkomst eftersom den har stor betydelse för vår teori för den kapitalistiska ackumulationen och de kapitalistiska kriserna.

Den kapitalistiska ackumulationen leder till en koncentration av produktionsmedlen i händerna på kapitalisterna. Dessa kapitalister konkurrerar sinsemellan och det leder till att de kapitalister, som blir efter med sin ackumulation, kommer att bli utslagna av konkurrensen och kapitalet kommer att samlas på färre kapitalisters händer. Monopol börjar alltså uppstå och dessa monopol börjar få svårigheter att expandera på de nationella marknaderna på andra kapitalisters bekostnad. Det naturliga blir då att expandera på utländska marknader i konkurrens med andra länders nationella monopol.

I de utvecklade kapitalistiska länderna blir det svårare att etablera sig på marknaden än i halvfeodala länder och i länder där den kapitalistiska utvecklingen har hållits tillbaka. I utvecklade kapitalistiska länder är nationella monopolistiska situationer (det behöver inte bara vara ett företag som behärskar marknaden utan det kan vara flera företag i samverkan som gör det) väl etablerade och därför är expansionsutrymmet där redan begränsat. I de sk underutvecklade länderna kan monopolföretagen från de högt utvecklade kapitalistiska länderna med lätthet konkurrera ut den lokala produktionen och etablera sig.

För att förhindra att andra kapitalister träng er in och också etablerar sig på dessa marknader, försöker man upprätta politisk kontroll över dessa områden. Detta kan ske i stort sett på två olika sätt. Antingen att man griper militär intervention och på så sätt upprättar kolonier eller att man lierar med de berörda ländernas härskande klasser. Båda sätten har kommit till flitig användning under 1900-talet.

Genom att tränga undan de mindre utvecklade ländernas producenter, tar man över deras marknader och säljer sina egna varor (*varuexport*) och håller på så sätt överproduktions-tendenserna nere för en tid. Men man kan inte under någon längre period sälja utan att köpa från de underutvecklade länderna, vilket innebär att detta sätt att hålla tillbaka överproduktionstendenser endast kan fungera under mycket korta perioder.

I stället för att investera det ackumulerade kapitalet i det egna landet, vilket skulle höja kapitalets organiska sammansättning man föra ut kapital och investera det i länder, där den kapitalistiska utvecklingen inte har gått så långt. Behoven att effektivisera produktions-apparaten i det landet har minskat, eftersom man har uppnått monopolsituationer och inte

behöver vara rädd för konkurrens. *Kapitalexporten* har allt blivit ett medel att hålla profitkvoten uppe även genom att kapitalets organiska sammansättning är lägre i de länder, man exporterar kapital till.

Kapitalexporten är också ett sätt att hålla överproduktionstendenserna nere, genom man i det egna landet får möjlighet att verka produktionsmedel för export till de länder där kapitalisterna gör sina investeringar. Denna typ av export behöver ju inte täckas av en motsvarande import från de länder eftersom den betalas av kapitalackumuleringen i det egna landet.

När man väl har byggt ut en produktionsapparat i de länder kapitalexporten går till, som täcker den i dessa länder befintliga marknaden, kommer man att få nytt ackumulerat kapital, som det gäller att investera och den enda lösningen blir då att expandera ytterligare på världsmarknaden. Man skulle alltså kunna säga, att den imperialistiska expansionen ger upphov till ytterligare behov av imperialistisk expansion.

Vi kommer att återkomma till imperialismen när vi behandlar de faktorer som kan verka krishämmande, men vi kan inte i det här sammanhanget utveckla en fullständig teori för imperialismen. Vi kan här bara antyda vilka faktorer man ytterligare måste ta hänsyn till, för att utveckla en specifik teori för imperialismen, en teori som skulle ha stor betydelse för den revolutionära rörelsen.

För det första måste man undersöka på vilka stadier av den kapitalistiska utvecklingen, som varu- och kapitalexporten är dominerande och vad det utöver de två allmänna kristendenserna under kapitalismen finns för faktorer, som avgör detta. Man måste undersöka vilka politiska konsekvenser det får att antingen kapital- eller varuexporten är dominerande. Man måste också i teorin om imperialismen infoga hur stor betydelse förbilligandet av råvarorna får, som en motverkande faktor till de fallande profitkvoterna (detta är ju t ex ett dominerande inslag i Magdoffs teori om imperialismen). I teorin måste man också infoga krediter som ett medel för imperialistisk expansion. Man måste också undersöka hur de interimperialistiska motsättningarna inverkar och hur befrielseörelserna påverkar det imperialistiska agerandet. Till teorin om imperialismen bör också höra kapitalistisk expansion på lägre stadier av kapitalismens bekostnad. Sist men inte minst måste det också infogas hur den imperialistiska expansionen påverkar samhällsstrukturen i de länder som är utsatta för den imperialistiska expansionen. Detta blir oerhört viktigt för den revolutionära strategin i de länder som blir direkt utsatta för den kapitalistiska rovdriften i form av imperialism. Detta är alltså bara antydningar om vad som måste finnas med i en relativt fullständig teori för imperialismen. Många av de olika delarna är troligen redan utvecklade och vad som krävs är en sammanfattning av dessa och ett insättande av dem i ett riktigt perspektiv.

Kriser och ackumulation En sammanfattning

Vi skall nu kortfattat sammanfatta vår kristeori och hur möjliggörandet av den kapitalistiska ackumuleringen påverkar de allmänna kristendenserna.

Under kapitalismen finns två grundläggande kristendenser, profitkvotens fallande tendens och överproduktionstendenserna, som samverkar för att göra ekonomin kriskänsligare under den kapitalistiska ackumuleringens utveckling. En verklig kris uppkommer genom samverkan mellan de bägge kristendenserna och kapitalismens anarkiska karaktär. Staten kan inte göra något åt att de allmänna kristendenserna ständigt ökar, utan kan endast försöka att se till att kapitalismens anarkiska karaktär inte blir den utlösande orsaken till krisen och att genom främst konjunkturpolitiska åtgärder försöka jämna ut konjunkturcykeln.

För att kapitalistisk ackumulation skall komma till stånd, måste kapitalisterna kunna realisera det mervärde som skall ackumuleras, en ackumulation som måste ske för att detta mervärde skall kunna realiseras. Detta mervärde realiseras alltså genom att kapitalisterna ger krediter till varandra. Dessa krediter skapas till stor del genom nyutgivning av betalningsmedel. En nyutgivning som främst sker genom centralbankernas försorg, men även genom de enskilda bankernas medverkan. Kreditutvidgningen blir i realiteten större än vad som skulle behövas för den kapitalistiska ackumulationens behov, vilket leder till inflation. Inflation uppkommer även genom att monopolen kan höja priserna över varornas värden.

Denna kreditexpansion utöver vad som är nödvändigt för ackumulationen är ett sätt att skapa efterfrågan på varor som annars inte skulle ha funnits efterfrågan för, alltså ett sätt att motverka överproduktionstendenserna. När monopolen kommer i det läget att de kan utvidga sin produktion, men inte realisera den ökade produktmängden, tillgriper de i stället åtgärden att begränsa produktionen och höja priserna för att hålla de procentuella vinsterna uppe. Beroende på dessa faktorer kan vi dra slutsatsen, att inflationen hänger samman med överproduktionstendenserna och inte med högkonjunktur.

Genom att kreditexpansionen kräver ett visst förtroende i ekonomin, som det kan bli svårt att upprätthålla i längden, kan kreditväsendet bli utgångspunkten för kriser i de högt utvecklade kapitalistiska samhällena. Genom att staten ingriper i ekonomin, för att förhindra utbrottet av kriser, kommer de sanerande effekterna på den kapitalistiska ekonomin att skjutas på framtiden. Dessa sanerande effekter är ett kreditstrukturen bryts sönder, att reservarbetsarmén ökas och att konkurrensen kommer att avmattas genom att företag slås ut under krisen.

En annan typ av expansion som uppkommer som en följd av ackumulationen är imperialismen. Genom ackumulationen kommer monopolistiska företag att uppstå. De nationella gränserna blir i längden för trånga för monopolen och de kommer genom imperialism att expandera på världsmarknaden. Denna expansion på världsmarknaden kommer att skapa nya avsättningsmöjligheter för producerade varor och skapa tillfällen för lukrativa investeringar. Den kommer alltså att ha motverkande effekter profitkvotens fallande tendens och överproduktionstendenserna.

Att kapitalismen försöker klara sig undan yttringarna av sina inneboende motsättningar genom kreditexpansion och imperialistisk expansion leder till att man kortsiktigt lyckas dölja dessa motsättningar. Kreditexpansion och imperialism lägger alltså grunden till ytterligare kreditexpansion och imperialistisk expansion.

Den kapitalistiska ackumulationen på lång sikt möjliggöres av de ständigt återkommande kriserna, som tillfälligt löser de skärpta motsättningarna, och av möjligheterna för det kapitalistiska produktions sättet att expandera. Slutsatsen på det abstrakta plan vi hittills har hållit oss, blir att kriserna oundgängligen hör samman med den kapitalistiska ackumulationen och att den kapitalistiska ackumulationen kräver en ständig utvidgning av marknaderna och mängden befintliga betalningsmedel. Men för att göra vår abstrakta analys fullständig skall vi behandla de faktorer som kan hämma kristendenserna och förhindra att en kris utlöses.

Krishämmande faktorer

Vi har hittills i vår undersökning visat hur profitkvotens fallande tendens och överproduktionstendenserna samverkar för att öka den allmänna kriskänsligheten under den kapitalistiska utvecklingen. Vi har också visat hur den kreditexpansion, som är nödvändig för den kapitalistiska ackumulationen, ökar den allmänna instabiliteten och kan bli utgångspunkten för en kris. Men detta är inte tillräckligt för att visa att kriser är oundvikliga under kapitalismen. Inte

heller säger vår analys något om när och hur en kris uppstår.

Vi måste därför gå vidare och undersöka vad det kan finnas för faktorer, som kan hindra att den allmänna kriskänsligheten tar sig uttryck i en verklig kris. Vi måste också undersöka vilka faktorer, som motverkar de allmänna kristendenserna. Dessutom måste vi undersöka hur det allmänna församhälleligandet under kapitalismen, främst i form av ökade statliga ingripanden, och monopoliseringen påverkar ackumulationens allmänna förlopp. Vår analys har ju hittills till stora delar baserats på konkurrenskapitalistiska förhållanden.

De faktorer som hindrar att den ökade allmänna kriskänsligheten tar sig uttryck i en verklig kris har främst att göra med den dynamiska kombinationen av teknologiska innovationer, konkurrens och handel. Vi kallar detta helt enkelt för dynamiken i den kapitalistiska ekonomin. Som direkt hämmande faktor får vi räkna med den kreditexpansion som går utöver vad som är nödvändigt för den kapitalistiska ackumulationen.

Som direkt motverkande faktorer har vi expansionen av det kapitalistiska produktionssättet och utträngandet av småproduktionen i det egna landet. Denna faktor bör intimt samman med vad vi kallar för dynamiken i den kapitalistiska ekonomin. Andra direkt motverkande faktorer är om kapitalistklassen måste avstå från en del av sitt mervärde för att försvara sina klassintressen (t ex militärväsendet) och kapitalförstöring.

Dynamiken i den kapitalistiska ekonomin

Vi har kallat den dynamiska kombinationen av konkurrens, handel och teknologiska innovationer för dynamiken i den kapitalistiska ekonomin. Det är dessa faktorerers inverkan på kapitalvarusektorn, som främst är av intresse. För att förstå hur dessa faktorer samverkar, skall vi ta upp hur de verkar var för sig till att börja med.

Vi har tidigare påvisat, att konkurrensen är ackumulationens viktigaste drivkraft. Kan då konkurrensen hindra att kristendenserna kommer till uttryck? Konkurrensen driver ju fram behovet av allt större och förbättrad kapitalutrustning, som i sig höjer kapitalets organiska sammansättning och förvärra överproduktionstendenserna. För att undersöka detta kan vi tänka oss en situation där överproduktionstendenserna tar sig uttryck i hårdnande av konkurrensen, där kapitalisterna för att kunna klara sig i konkurrensen måste börja sälja varorna under sina värden. Om förutsättningarna i övrigt är ogynnsamma för kapitalismen kan denna situation snabbt utveckla sig till en kris.

Men den enskilde kapitalisten kan också lösa sina svårigheter genom att förbättra sin kapitalutrustning. På det sättet kan han ju sänka sina produktionskostnader. Om de dominerande kapitalisterna förfar på detta sätt skapas en kraftig stimulans åt kapitalvaruindustrin. Behovet av nya produktionsmedel gör att kapitalvaruindustrin expanderar, vilket också kräver ett ökat arbetarantal, vilket i sin tur skapar stimulans åt konsumtionsvaruindustrin, som då också kan expandera och efterfråga nya kapitalvaror. En begränsad expansion skapar således spridningseffekter, som gör att den totala stimulansen till ekonomin är betydligt större än den expansion som satte igång expansionsförloppet. Detta brukar i borgerlig terminologi kallas multiplikatoreffekten.

Vi har alltså påvisat att det vid skärpt konkurrens p g a överproduktionstendenser finns två utvecklingsmöjligheter. Dels att den ökade konkurrensen blir utgångspunkt för en kris, där överproduktionstendenserna är dominerande, och dels att den faktiskt under gynnsamma omständigheter kan sätta igång en ny expansion. De gynnsamma betingelserna, som kan få konkurrensen att sätta igång en expansion är huvudsakligen två. Den ena är goda möjligheter

att få krediter och den andra är att en satsning på förbättrad kapitalutrustning snabbt skall få utslag i konkurrensen, d v s att de nya maskinerna är mycket arbetsbesparande.

Vi skall belysa detta med ett exempel, Vi har ett företag vars profiler hotas av att det börjar komma ut för mycket varor på marknaden. För att kunna hävda sig i konkurrensen, måste företaget skaffa nya effektivare maskiner, som kan producera varorna på kortare arbetstid. Genom en sådan åtgärd kan företaget öka sin marknadsandel,

En troligare utväg för företaget blir att producera en ny typ av varor, som man räknar med att det skall gå bra att sälja (detta är en av formerna av monopolistisk konkurrens). Förutsättningarna för sådana här åtgärder från något företags sida är att de tekniska förutsättningarna finns och att kreditmöjligheterna är goda, eftersom man i en pressad konkurrenssituation inte kan förvänta sig att företaget självt skall kunna finansiera utvidgningen. Om kreditmöjligheterna är goda och tekniska förutsättningar för en effektivisering av produktionen föreligger i hela ekonomin eller i stora delar av den kan skärpt konkurrens ha stora stimulerande effekter på hela ekonomin.

Kreditexpansionens betydelse för den kapitalistiska ackumulationen har vi redan behandlat och vi har påvisat att det finns en tendens att utöka mängden krediter mer än vad som är nödvändigt för ackumulationen. Nu kan vi se detta insatt i ett större sammanhang. Troligen har konkurrensens möjligheter att vara en allmän stimulansfaktor ökat under efterkrigstiden i jämförelse med tidigare perioder under kapitalismen. De nationella valutorna har definitivt frigjorts från guldet och den tekniska innovationstakten har varit snabb. De nationella valutornas frigörelse från guldet har möjliggjort en kreditexpansion. Under tidigare perioder var valutornas bindning vid guldet en hämmande faktor för kreditexpansionen. Att en snabb kreditexpansion har kunnat skapas under efterkrigstiden är troligtvis den väsentligaste förklaringen till efterkrigsinflationen.

Användandet av teknologiska innovationer för att förbättra konkurrenssituationen är naturligtvis avhängigt om det finns en tillräckligt stark konkurrens för att driva fram dessa förbättringar av produktionsapparaten. Dessutom måste de tekniska möjligheterna naturligtvis vara för handen. Om konkurrensen alltså är tillräckligt stark och det finns möjligheter att utnyttja de nya tekniska rönen för att förbättra produktionsapparaten, kan man förutsätta att dessa snabbt kommer att användas inom den kapitalistiska produktionen. Vilken effekt har då det ta på de allmänna tendenserna, som gör sig gällande under den kapitalistiska utvecklingen?

Möjligheten till tekniska förbättringar skapar som vi tidigare visat stimulans åt kapitalvaruindustrin, med de multiplikatoreffekter detta innebär. Det skapar möjligheter för konsumtionsvaruindustrin att öka sin produktion, eftersom efterfrågan från kapitalvarusektorns arbetare ökas. De tekniska förbättringarna kommer att ge arbetarna möjlighet att öka sin konsumtion t o m om den relativa utsugningen höjs, genom att de enskilda varorna kommer att kunna produceras på kortare tid, vilket innebär att deras värde sjunker.

En snabb teknologisk innovation skapar också som biprodukt nya konsumtionsvaror (t ex bilar, färg-TV etc). Att nya produkter skapas, innebär att nya marknader uppstår för kapitalisterna. Bara förvisningen om att det finns goda profitmöjligheter på denna marknad, sätter igång en process med långtgående konsekvenser för den kapitalistiska ackumulationen. För att sätta igång produktionen av de nya konsumtionsvarorna, måste man producera kapitalutrustning och detta har de multiplikatoreffekter vi tidigare redogjort för. Problemet med denna typ av expansion är varifrån köpkraften till de nya produkterna skall komma.

Denna köpkraft kan bara uppkomma under gynnsamma betingelser för kapitalismen,

nämligen när arbetarna kan få del i de tekniska förbättringarna i form av höjda löner. När alltså kapitalisterna inte är så pressade av de allmänna kristendenserna att de behöver höja utsugningen. En viktig faktor är att dessa varor ofta säljes på kredit, vilket är ett sätt att skapa en omedelbar efterfrågan på de nya produkterna. Krediterna är inte hela lösningen på detta problem. Krediterna skjuter bara problemet på framtiden och ytterst gäller det om kapitalisterna trots de allmänna kristendenserna kan höja arbetarnas reallöner.

En snabb teknisk innovationstakt kan också dölja profitkvotens fall. Vi har tidigare konstaterat, att profitkvoten var uttryck för värderelationer. En snabb innovationsprocess som omfattar hela produktionen medför nämligen att man kan sälja varorna över deras värden även om konkurrensen är relativt hård. De tekniska förbättringarna sänker ständigt varornas värden. Konkurrensen gör att varornas priser hela tiden ständigt kommer att närma sig varornas värden. Men om förbättringarna av den maskinella utrustningen är tillräckligt snabb, hinner inte konkurrensen sänka priserna i samma takt som varornas värden sjunker. Detta är naturligtvis betydelsefullt för den kapitalistiska ackumulationen, eftersom kapitalisterna inte reagerar på profitkvoten, som uttrycks i värdetermer, utan ser till den procentuella vinsten. Om profitkvoten faller under en snabb innovationsprocess, behöver det inte påverka kapitalisternas investeringsbeteende, eftersom innovationsprocessen möjliggör att kapitalisterna kan sälja varorna över deras värden. Detta är naturligtvis en farlig utväg för kapitalismen, eftersom det omöjliggör för den enskilde kapitalisten att avläsa ekonomins verkliga läge. Det behövs bara en mindre minskning av innovationstakten för att de verkliga tendenserna skall visa sig, vilket kan få katastrofala följder.

Handeln

Vi skall nu beröra vilka effekter den ökade handeln har. Bl a innebär den ökade handeln att konkurrensen förstärks, med de konsekvenser det medför. Ökad handel innebär också att man kan köpa maskiner och råvaror billigare, vilket således motverkar profitkvotens fall. Speciellt råvarorna är här av intresse. I det konstanta kapitalet ingår både maskinutrustning och råvaror. Att kapitalets organiska sammansättning ökar beror på att värdet av maskinutrustningen ökar. Man kan då motverka effekterna av kapitalets ökade organiska sammansättning genom att sänka råvarupriserna.

Detta berör de utvecklade kapitalistiska ländernas förhållande till de länder, som huvudsakligen är råvaruproducerande, de s k underutvecklade länderna. En konsekvens av detta är att det blir av väsentlig betydelse att ha kontroll över råvarukällorna för företagen i de högt utvecklade kapitalistiska länderna. Detta är således en viktig delaspekt av den moderna imperialismen. Effekterna av detta kan vi studera genom att undersöka utvecklingen av råvarupriserna och industriprodukterna under efterkrigstiden.

Vi finner då, att råvarupriserna har legat på ungefär samma nivå samtidigt som priserna på industrivaror har genomgått en kraftig stegring. Detta betyder att råvarupriserna i realiteten har sjunkit eftersom penningvärdet har sjunkit under hela efterkrigstiden.

Detta kan vara bra att ha i minnet när det gäller att avslöja den idealistiska borgerliga utlandsdebatten, som har tagit upp detta förhållande som det viktigaste att lösa för att få igång en industriell utveckling i de s k u-länderna. Men det kapitalistiska systemet omöjliggör en sådan lösning, eftersom den skulle få katastrofala konsekvenser för kapitalismen i det pressade läge den nu befinner sig. Handeln gör också att man kan importera billiga produkter för arbetarnas konsumtion, vilket kan höja den relativa utsugningen genom att arbetskraften kan reproduceras på lägre löner. Det kan alltså vara ett sätt att hålla de procentuella vinsterna

uppe, men förvärrar samtidigt överproduktionstendenserna.

För att förstå handelns betydelse skall vi undersöka vilken effekt det får att tullmurarna mellan länderna raseras. Det betyder för det första att de olika ländernas kapitalister kommer att kunna konkurrera på lika villkor. Om tullmurarna raseras mellan länderna A och B, får vissa kapitalister i de bägge länderna tillgång till en större marknad,

Bara förvissningen om att de får en större marknad, sätter igång en omfattande investeringsverksamhet för att skapa resurser att utvidga på den större marknaden. Denna investeringsverksamhet sätter igång en expansion enligt multiplikatoreffekten. En del av expansionen kommer att bekostas av de kapitalister i de bägge länderna, som trängs ut av kapitalisterna från det andra landet. Men det är inte så, att den ökade produktionskapaciteten i det ena landet helt kommer att motsvaras av den utkonkurrerade produktionskapaciteten i det andra landet, utan efter en sådan expansion har den totala produktionskapaciteten i de bägge länderna tillsammans ökats, beroende på de expansionseffekter det ursprungliga försöket att tränga in på de nya marknaderna får. Vi kan således konstatera, att raserandet av tullmurar mellan ett antal länder får tilleffekt att den totala produktionsvolymen höjs beroende på de stimulanseffekter som skapas av försöken att tränga in på en ny marknad, vilket alltså förstärker överproduktionstendenserna.

Vi har konstaterat, att det är genom sin stimulans för kapitalvaruindustrin, som konkurrensen, de teknologiska förbättringarna och handeln tillfälligt kan hindra att kristendenserna kommer till uttryck samtidigt som det har direkta konsekvenser för själva kristendenserna. Vi har redan konstaterat, att en förutsättning för att den dynamiska kombinationen av konkurrens, handel och teknologiska förbättringar skall kunna verka i full skala, är att det finns möjligheter att öka krediterna. Alla tre faktorerna verkar var för sig och i samverkan genom att försnabba ackumulationsprocessen främst i kapitalvaruindustrin, vilket kräver en kreditexpansion. Denna kreditexpansion får till följd att instabiliteten i ekonomin ökas, vilket skapar konkreta utgångspunkter för verkliga kriser.

Problemen som kreditexpansionen för med sig kan endast lösas genom ytterligare kreditexpansion. Detta innebär, att inflationen blir ett permanent fenomen i de ekonomier som försöker lösa sina problem på detta sätt.

Vad innebär då denna typ av expansion för profitkvotens fallande tendens. och överproduktionstendenserna? Detta är helt och hållet en typ av inomkapitalistisk expansion, För att upprätthålla denna typ av expansion behöver man inga expansionsmöjligheter utanför kapitalismen. Denna typ av expansion verkar främst inom kapitalvarusektorn, men har visserligen som vi sett vissa sekundära effekter på konsumtionsvarusektorn. Denna typ av expansion medför alltså en ökad skillnad mellan kapitalvaruindustrin och konsumtionsvaruindustrin, till kapitalvaruindustrins fördel. En skillnad mellan produktionskapaciteten och avsättningsmöjligheterna, alltså detsamma som att överproduktionstendenserna ökar. Denna typ av expansion innebär också att tendensen till profitkvotens fall ökar, eftersom det är behovet av förbättrad kapitalutrustning, som ligger bakom denna typ av expansion.

Således innebär detta att samtidigt som denna dynamik hindrar kristendenserna att utlösa en verklig kris, ökar den dessa kristendenser. Detta innebär att om dessa ökade kristendenser skall hindras att komma till uttryck, måste det ske en ytterligare expansion av samma art.

Det är därför det går skälvingar genom hela den kapitalistiska ekonomin så fort produktionsökningstakten avstannar något, fastän själva produktionsökningen fortsätter. Vi kan också konstatera, att det börjar bli verkligt kritiskt för kapitalismen, när kristendenserna har blivit så

starka, att kapitalisterna är tvungna att lösa problemen med de sjunkande procentuella vinsterna genom att höja den absoluta utsugningen av arbetarna genom reallönesänkningar och höjd arbetsintensitet. Detta innebär, att expansionen helt och hållet måste försiggå inom kapitalvarusektorn.

Vi menar, att detta komplex, som vi har kallat för dynamiken i den kapitalistiska ekonomin, kan vara den väsentligaste delförklaringen till efterkrigstidens ekonomiska expansion. Förutsättningen för att detta komplex har kunnat bidra till att upprätthålla den ekonomiska expansionen under efterkrigstiden, har då bl a varit den möjlighet till kreditexpansion, som har skapats av att de nationella valutorna har lämnat guldmyntfoten.

Kreditexpansionen

Vi har tidigare behandlat kreditexpansionen. Vi har fastslagit, att kreditexpansion är nödvändig för att kapitalistisk ackumulation över huvud taget skall vara möjlig. Vi har också konstaterat att en kreditexpansion som är snabbare än vad ackumulationsprocessen oundgängligen kräver kan hindra överproduktionstendenserna att komma till uttryck. Alltså ett sätt att tillfälligt bemästra överproduktionstendenserna. Vi har också studerat hur kreditexpansionen konkret sker genom bl a nyskapning av betalningsmedel genom bankerna. Det bör här påpekas, att krediter inte nödvändigtvis behöver förmedlas genom bankerna, som vår tidigare framställning antydde, utan också kan användas direkt mellan olika företag.

Vi har också studerat hur möjligheten till kreditexpansion konkret samverkar med vad vi har kallat dynamiken i den kapitalistiska ekonomin och hur möjligheterna att kreditexpansionen skall hindra överproduktionstendenserna att komma till uttryck har ökat under efterkrigstiden genom att de nationella valutorna inte längre är bundna till guld, I detta sammanhang är det främst av intresse att se hur kreditexpansionen tillfälligt kan förhindra att överproduktionstendenserna kommer till uttryck. Detta är redan utförligt behandlat och vi skall nu beröra några andra aspekter av kreditexpansionen.

De områden, där kreditexpansionen främst har visat sig under efterkrigstiden, är underskottet i USAs betalningsbalans, som kan ses som en kredit från resten av världen till USA, ökningen av de nationella statsskuldena, ökningen av krediterna inom affärsvärlden, ökningen av konsumentkrediterna och ökningen av krediterna till de sk u-länderna.

Vi skall ge några siffror på ökningen av konsument- och företagskrediterna i USA under efterkrigstiden för att visa på kreditexpansionens omfattning. År 1946 utgjordes 6 % av konsumenternas köpkraft av krediter, en siffra som hade stigit till 23 % år 1969. Likviditetskvoterna i amerikanska företag (dvs förhållandet mellan de likvida resurserna och de kortfristiga skuldena) var 1946 73,4 % och hade 1969 sjunkit till 19,3 % (siffrorna är hämtade ur Monthly Review sept -70).

För att belysa betydelsen av kreditexpansionen skall vi använda oss av en analogi. Två individer har vardera skulder på 100 kr. Dessa skulder skall betalas inom en snar framtid. Den ene har en omedelbar tillgång på 70 kr och den andre en omedelbar tillgång på 20 kr. Om omständigheterna i övrigt är lika, är det klart att den andre är mer känslig för störningar i det ekonomiska klimatet. Kreditexpansionen bäddar således för att ett ständigt ökande antal företag hotas av konkurs vid en begynnande depression. Risker ökar alltså för att en smärre ekonomisk nedgång skall sprida sig till en allmän kris.

Vi har tidigare konstaterat att en för snabb kreditexpansion leder till inflation, vilket har varit fallet under hela efterkrigstiden. Man skulle kunna tro att kreditexpansionen bekostas av dem

som främst drabbas av inflationen. Det är uppenbart, att grupper med fasta inkomster drabbas av inflationen. Men är det dessa grupper, som får betala den av kreditexpansionen orsakade inflationen? Är t ex ökningen av statskulden en form av smygbeskattning? Vi vill svara både ja och nej på den frågan. Delvis får naturligtvis grupper med fasta inkomster över huvud taget alla löntagargrupper och småspararna bekosta en del av inflationen, men detta täcker inte hela den kreditexpansion, som ligger bakom inflationen. Den huvudsakliga delen av inflationen betalas genom krediter som är ställda på realisation av produkter, som skall produceras i framtiden.

Enda sättet att begränsa inflationen skulle vara en drastisk nedskärning av kreditexpansionen. Det skulle inte stoppa den eftersom de monopolistiska prishöjningarna också är inflationsdrivande. Denna nedskärning skulle medföra att alla de sätt att hindra kapitalismens kris-tendenser att komma till uttryck, som vi hittills har diskuterat, skulle omöjliggöras. Kapitalismen skulle alltså kunna drabbas av en gigantisk kris. Det finns ingen återvändo under kapitalismen. Kreditexpansionen och inflationen måste fortsätta.

Vi har tidigare konstaterat, att kreditexpansionen ökar den allmänna instabiliteten i den kapitalistiska ekonomin. Har också inflationen speciella konsekvenser? Vi kan konstatera, att den försämrar arbetarnas läge i lönekampen. Arbetarna måste först och främst se till att de vinner tillbaka vad de har förlorat genom inflationen och i andra hand kämpa för reallöneförbättringar. Detta innebär att kapitalisternas möjligheter att lösa sina egna problem med sjunkande procentuella vinster genom ökad absolut utsugning, ökar. Det kan därför vara värt att påpeka, att utvecklingen i de högt utvecklade kapitalistiska länderna kännetecknas av brist på arbetskraft ända fram till de allra senaste åren, vilket har ställt arbetarna i en bättre position gentemot arbetsköparna än vad som är fallet för närvarande. Man kan alltså förvänta sig att den absoluta utsugningen kommer att öka, vilket kommer att förvärra överproduktions-tendenserna.

Inflationen ökar också den allmänna instabiliteten i ekonomin genom att den gynnar ett spekulativt användande av kapital. Den ökar den allmänna hetsen och osäkerheten i ekonomin p g a att man aldrig vet vad pengarna kommer att vara värda i framtiden. En för snabb nationell inflation medför svårigheter att hävda sig på världsmarknaden. För att råda bot på dessa konsekvenser måste man tillgripa devalvering av den nationella valutan, vilket befordrar osäkerheten på den internationella valutamarknaden. Vi skall nu belysa problemet med vad en för snabb nationell inflation har för konsekvenser för möjligheterna att konkurrera på världsmarknaden.

För att det egna landets industri skall klara sig på världsmarknaden i ett pressat läge, behövs det stimulans. En viktig sådan stimulans är liberal kreditpolitik, som kan öka investeringsmöjligheterna och därmed förmågan att konkurrera på världsmarknaden. Men en alltför liberal kreditpolitik späder på inflationen och kan göra det egna landets inflation snabbare än världens genomsnittliga. Den egna industrins möjligheter att konkurrera försämras genom att de egna produkterna kommer att bli dyrare än produkterna från andra länder, eftersom valutakurserna oftast är fixerade och om valutakurserna är flytande förändras de inte lika snabbt som de olika ländernas penningvärdesförsämring. För att förbättra konkurrensläget tillgriper man då devalvering. Detta får till följd, att när de allmänna kristendenserna börjar göra sig gällande, kan man förvänta sig att de nationella ekonomerna kommer att drabbas av en inflations- och devalveringspiral, vilket ytterst kommer att hota världshandeln, som har varit en av de viktigaste stimulanserna för efterkrigskapitalismen.

Det finns en annan möjlighet att hävda sig på världsmarknaden än genom inflationsdrivande

kreditpolitik, nämligen genom att bedriva *en restriktiv politik för löner och offentliga utgifter*. Denna politik är politiskt obehaglig, men kommer troligtvis att bli alltmer nödvändig att tillgripa. Det är en sådan politik, som den svenska staten använder för närvarande. Denna politik kan också mycket väl kombineras med en inflationsdrivande politik. *Politiken att stimulera exportindustrins investeringar kommer, om den bedrivs i de flesta nationella ekonomier, vilket är troligt, att förvärma överproduktionstendenserna på världsmarknaden, eftersom de olika ländernas industrier bygger upp en produktionskapacitet som vida överträffar efterfrågan på världsmarknaden.*

Om denna stimulans kommer från att man håller nere lönerna förstärker man den absoluta utsugningen, vilket ökar överproduktionstendenserna i de nationella ekonomierna.

De problem, som hör samman med krediterna i form av underskottet i USAs betalningsbalans kommer vi att behandla i en senare artikel, men de kan delvis ses i det perspektiv vi här har skisserat.

Expansion av det kapitalistiska produktionssättet

Det kapitalistiska produktionssättet kan i princip expandera på två sätt. Det kan expandera i det egna landet på bekostnad av småproduktionen och det kan expandera i världsmåttstock genom imperialism. Denna expansion är en stimulans till hela den kapitalistiska ekonomin, vilken har effekter liknande det vi har kallat dynamiken i den kapitalistiska ekonomin. Genom att nya marknader blir tillgängliga, kommer kapitalisterna att satsa på en utbyggnad av produktionspotentialerna och detta stimulerar hela ekonomin genom den s k multiplikator-effekten. Att det är frågan om icke kapitalistiska marknader, som man expanderar till,, medför andra stimulanser till den kapitalistiska ekonomin, och det är dessa som vi nu skall behandla eftersom vi redan har behandlat multiplikatoreffekten.

Vi har redan konstaterat, att varje typ av expansion förhindrar att kristendenserna kommer till uttryck. Men är det då berättigat att kalla denna typ av expansion en direkt motverkande faktor? Denna fråga kan vara vettig att ställa eftersom expansionen på småproduktionens bekostnad i princip måste ske som någon form av utbyte. Man kan inte sälja utan att köpa. Småproducenterna ger något i utbyte för de kapitalistiska varor de köper. Detta borde innebära att icke-kapitalistiska skikt inte kunde stå för någon ny efterfrågan som kunde lösa överproduktionstendenserna i det kapitalistiska produktionssättet, eftersom de betalar de kapitalistiska varorna med varor ur småproduktionen.

Lösningen på detta problem ligger i att det även under småproduktionen uppstått en viss penninghushållning. Den relativt specialiserade småproducenten får pengar i utbyte för de varor han säljer. För dessa pengar kan han nu köpa kapitalistiska produkter, i stället för att som tidigare köpa produkter av andra småproducenter. Han köper de kapitalistiska produkterna därför att dessa helt enkelt blir billigare, genom att kapitalisterna har tillgång till större kapitalresurser. Att den enskilde småproducenten börjar köpa kapitalistiska produkter innebär att de andra småproducenterna får allt större svårigheter att sälja sina produkter. Detta kommer så småningom att leda till att småproducenterna ruinerar. Småproducenternas ruin skapar en ny efterfrågan, som alltså skapas av det kapitalistiska produktionssättets expansion på småproduktionens bekostnad.

Att det skapas ny efterfrågan genom småproducenternas ruinerande innebär att det kapitalistiska produktionssättets expansion direkt motverkar kristendenserna under kapitalismen. Vi skall gå igenom litet noggrannare vad denna expansion innebär. Den kan ta sig två former. Dels att man realiserar värde på icke-kapitalistiska marknader och dels att man producerar

värden på dessa nya områden. Den första formen brukar man kalla varuexport och den andra kapitalexport. Vare exporten motverkar överproduktionstendenserna eftersom det är fråga om efterfrågan som faller utanför det kapitalistiska produktionssättets ramar.

Kapitalexporten motverkar däremot huvudsakligen tendensen till profitkvotens fall. Genom att kapital kan investeras profitabelt i utlandet, behöver inte motsvarande investeringar i hemlandet sänka profitkvoten genom att höja kapitalets organiska sammansättning,

Dessutom innebär oftast kapitalexport till icke-kapitalistiska områden att de nya industrierna får en lägre organisk sammansättning hos kapitalet, p g a att arbetskraften är billigare i dessa områden och att man därför inte behöver använda arbetsbesparande kapitalutrustning.

Dessutom kan man med lätthet konkurrera ut den inhemska produktionen med en relativt blygsam kapitalutrustning. Överproduktionstendenserna påverkas också av kapitalexport, eftersom investeringarna utomlands gör att man inte ytterligare förstärker skillnaden mellan produktionskapaciteten och den konsumtiva efterfrågan i hemländerna.

Genom imperialismen kan man också bemäktiga sig råvarukällorna i de s k u-länderna och använda den billigare arbetskraften för utvinning av råvaror, vilket gör det lättare att hålla profitkvoterna uppe i de högt utvecklade kapitalistiska länderna.

Vi skall inte resonera mer om detta, eftersom det inte är vår avsikt att utveckla en teori om imperialismen i detta sammanhang, utan vi nöjer oss med att konstatera att den nya efterfrågan som skapas genom expansion av det kapitalistiska produktionssättet direkt motverkar kapitalismens kristendenser. Ovanstående resonemang kan också utvidgas till att gälla högre stadier av kapitalismen expansion på lägre stadier av kapitalismen bekostnad. Alltså det vi tidigare talade om, när vi sade, att ökad handel kunde leda till att kapitalisterna i ett land konkurrerade ut kapitalisterna i ett annat.

Den nya efterfrågan som skapas genom utkonkurrering av småproduktionen är troligtvis relativt marginell, men man kan inte bedöma dess betydelse efter dess procentuella andel av de kapitalistiska produkternas avsättning. Dess främsta betydelse är att detta är ett sätt att skapa icke konstlad efterfrågan för det kapitalistiska produktionssättets produkter. Detta innebär att kapitalismen måste använda dessa möjligheter till det yttersta.

Imperialistisk expansion har också de dynamiska effekter, som vi tidigare har redogjort för, Eftersom stimulansen till denna expansion utgörs av verklig ny efterfrågan, ökar inte denna expansion kristendenserna i den kapitalistiska ekonomin, som den dynamik, som vi tidigare har behandlat, Möjligheten för det kapitalistiska produktionssättet att expandera är förmodligen en kraftigare stimulans för ekonomin än möjligheterna att konkurrera ut andra kapitalister på en redan kapitalistiskt dominerad marknad.

Vi kan alltså på det abstrakta plan vår analys hittills har rört sig fastställa att kapitalismen kommer att använda det kapitalistiska produktionssättets expansion till det yttersta, vilket alltså gör imperialismen till en tvingande nödvändighet under den kapitalistiska utvecklingen. Vi kan också fastslå att imperialismen kan motverka kristendenserna, men att denna möjlighet kommer att bli allt mindre under det långa loppet av den kapitalistiska utvecklingen. Expansionsutrymmena kommer nämligen att hela tiden krympa p g a att ju mer det kapitalistiska produktionssättet expanderar, desto mindre områden kommer det att finnas kvar att expandera till. Dessutom avskärs hela tiden kapitalismens livsrum av socialistiska revolutioner och aktivitet från nationella befrielseörelser i der tredje världen?

Den improduktiva sektorn

De moderna borgerliga underkonsumtionsteoretikerna alltifrån Keynes har hävdad, att man skulle kunna lösa problemet med de ständigt återkommande kriserna under kapitalismen. De har menat att man genom ett utbyggt socialförsäkringssystem och genom ökad offentlig konsumtion skulle kunna lösa kapitalismens kristendenser. Deras grundläggande fel, är att de totalt har bortsett från profitkvotens fallande tendens och bara har tagit hänsyn till överproduktionstendenserna. Att genom statliga ingripanden försöka lösa överproduktionstendenserna på detta sätt har samma effekter på den procentuella vinsten, som om arbetarna skulle tilltvinga sig höjda löner. Denna möjlighet kan vi alltså tillbakavisa med hänvisning till samverkan mellan överproduktionstendenserna och profitkvotens fallande tendens.

Det grundläggande för att förstå frågan om staten kan lösa kapitalismens kristendenser är att undersöka varifrån staten kan få resurser till en efterfrågestimulerande politik. Man måste också undersöka hur användandet av dessa resurser påverkar kapitalismens allmänna struktur.

De enda resurskällor som finns för staten i ett kapitalistiskt samhälle, är det variabla kapitalet och kapitalisternas mervärde. Dessutom finns den statliga kreditpolitiken (nya resurser kan t ex skapas genom en ökning av statsskulden). Vi skall nu behandla vad som händer med de allmänna kristendenserna om staten använder sig av dessa möjligheter.

Staten kan alltså ta en ökad andel av kapitalisternas mervärde i anspråk för att driva en improduktiv sektor, alltså en sektor som konsumerar utan att själv producera några varor för marknaden. Exempel på sådana delar av ekonomin är sjuk- och mentalvården och militär- och polisväsendet. Detta skulle minska överproduktionstendenserna eftersom man dels skapar en konsumtiv efterfrågan och dels att man minskar den del av kapitalisternas mervärde som annars skulle ha investerats i produktionsmedel och ha förvärrat överproduktionstendenserna. Samtidigt som denna metod direkt skulle motverka överproduktionstendenserna, skulle den samverka med profitkvotens fallande tendens och sänka de procentuella vinsterna för kapitalisterna på att den del av mervärdet som kapitalisterna får behålla kommer att minska.

För att ytterligare klargöra detta skall vi använda ett exempel, En kapitalistisk samhällsformation har just genomgått ett ekonomiskt krisförlopp där överproduktionstendenserna har varit den dominerande orsaken till att krisen utlöstes. För att motverka att en sådan kris utlöses i framtiden kommer den kapitalistiska statsapparaten att bygga ut den offentliga sektorn. Tanken bakom detta är då att personalen inom den offentliga sektorn skall bli en köpkraftig grupp konsumenter och att bli de som får arbetslöshetsunderstöd och vårdtagarna, som befinner sig på diverse anstalter skall kunna konsumera. Detta kommer också att medföra att det skapas efterfrågan för byggnadsindustrin, eftersom man måste bygga fastigheter att inhysa institutioner och anstalter i. Dessutom räknar man med att allt detta skall få multiplikatoreffekter och stimulera ekonomin i övrigt.

Den offentliga sektorn är inte anarkisk på samma sätt som den privata sektorn och är inte heller konjunkturkänslig. För att finansiera utbyggnaden av den offentliga sektorn, ökar staten skatten för kapitalisterna, vilket kommer att medföra att kapitalisterna inte kommer att kunna öka produktionskapaciteten i samma takt som de annars skulle ha gjort. Dessa åtgärder skulle alltså motverka att överproduktionstendenserna skulle komma till uttryck.

Den del av mervärdet kapitalisterna kan investera skulle alltså minskas och det får vissa konsekvenser i den kapitalistiska ekonomin. Kapitalisternas procentuella vinster skulle sjunka och i stället för att investera sitt ekonomiska överskott i landet i fråga skulle de föredra att exportera kapital till lukrativare marknader. Det egna landets kapitalister skulle inte kunna

förnya sin produktionsapparat i samma takt som kapitalisterna utomlands, vilket skulle försämra landets ställning i den internationella konkurrensen.

Den improduktiva sektorns expansion skulle också medföra att den improduktiva sektorn avtappar reservarbetsarmén både genom sitt behov av arbetskraft för de improduktiva funktionerna och genom att de arbetslösa får arbetslöshetsunderstöd och dylikt inte kommer att vara motiverade att konkurrera med de redan sysselsatta om deras arbeten. Kapitalisternas möjligheter att hålla uppe de procentuella vinsterna genom att hålla nere arbetarnas löner skulle alltså minska.

Att försöka komma tillrätta med överproduktionstendenserna genom att bekosta en utvidgning av den improduktiva sektorn med en del av mervärdet skulle alltså förstärka effekterna av profitkvotens fallande tendens och bädda för en avvecklingskris.

En annan effekt av att de procentuella vinsterna skulle minska, är att de svagaste företagens ställning i konkurrensen skulle försvagas ytterligare och många av dem skulle slås ut. Kapitalets centralisering skulle alltså för snabbas och monopoliseringstendenserna i ekonomin skulle ökas.

Den kapitalistiska klasstatens politiska praktik stöder våra slutsatser att problemet med de kapitalistiska kriserna inte kan lösas genom att man använder en större del av kapitalisternas mervärde för att bygga ut denna del av den improduktiva sektorn. Den amerikanska regeringen lyckades häva en begynnande nedgång i ekonomin 1962-63 genom en kraftig skattesänkning för kapitalisterna. Det ökade kapitalisternas investeringsvilja och detta hade multiplikatoreffekter i hela den amerikanska ekonomin. Den svenska regeringen har också använt liknande åtgärder under 60-talet för att få fart på den svenska ekonomin. Även agerandet i den nuvarande ekonomiska situationen från statens sida stöder våra slutsatser.

Den andra möjligheten för staten att finansiera den improduktiva sektorn var att använda det variabla kapitalet. Det kan inte innebära någon motverkan mot överproduktionstendenserna, eftersom det enbart innebär en omfördelning av köpkraften inom arbetarklassen och mellan arbetarklassen och mellanskikten. Det skulle alltså inte kunna öka den totala köpkraften i samhället. Denna omfördelningspolitik kan ändå ha vissa effekter förutom de rent sociala. En socialförsäkringspolitik t ex utjämnar inte bara efterfrågan inom arbetarklassen mellan olika arbetare i nuvarande ögonblick utan också tidsmässigt. Det motverkar alltså de anarkiska produktionsförhållandena under kapitalismen. En begynnande lågkonjunktur behöver inte få så långtgående konsekvenser, som om inga socialförsäkringar fanns. En viktig faktor för krisens spridning är ju just den vikande konsumtionsefterfrågan.

Den tredje möjligheten för staten att finansiera den improduktiva sektorn var att öka statskulden. En ökning av statsskulden är en form av kreditexpansion och vi har tidigare visat hur kreditexpansionen gör ekonomin kriskänsligare och leder till inflation med alla de konsekvenser detta medför. Därför är det överflödigt att ytterligare behandla kreditexpansionen i detta sammanhang.

Vi har alltså på det generella planet avvisat statens möjligheter att göra något väsentligt för att motverka de långsiktiga kristendenserna under kapitalismen genom att använda en efterfrågestimulerande politik, vilket har varit de borgerliga underkonsumtionsteoretikernas främsta argument för att man skall kunna lösa kapitalismens problem inom kapitalismens ramar.

När det gäller att studera hur statens utgifter finansieras i en konkret samhällsformation är det inte bara att kolla upp hur stor del av skatten som kapitalister och arbetare betalar. Den del av

arbetarnas inkomstskatt, som används till att reproducera arbetskraften, kan man på goda grunder att den är del av det variabla kapitalet. Men resten av arbetarnas inkomstskatt kan vara en del av mervärdet, som endast skenbart dras från arbetarnas löner. Det som är uppenbart för ögat är som vi vet inte alltid de verkliga förhållandena.

Militärapparaten

Hittills har vi behandlat den del av den improduktiva sektorn som kan anses direkt öka massornas konsumtionsmöjligheter, men det finns också en del av den improduktiva sektorn som gynnar de intressen som ligger kapitalistklassen närmare hjärtat. Man skulle kunna tänka sig att kapitalisterna accepterar att se sina procentuella vinster beskurna om de resurser som då tas i anspråk används till åtgärder som är av uppenbart intresse för kapitalistklassen. Vi skall nu konkretisera denna frågeställning för att komma till rätta med den. Det vi närmast tänker på, är militärväsendet, som har spelat en enorm roll för efterkrigstidens ekonomiska expansion.

Militärindustrins produkter är visserligen inte konsumtionsvaror i vanlig bemärkelse, men de har samma karaktär som konsumtionsvaror ur strikt teoretisk bemärkelse, eftersom de inte används produktivt. De är slutprodukter, som används utanför den kapitalistiska produktionsprocessen. Detta betyder, att militärapparaten behövs som den efterfrågestimulans, som kan motverka överproduktionstendenserna. Militärapparaten behöver inte nödvändigtvis bekostas av kapitalisternas mervärde, även om den endast är till fromma för kapitalisterna, utan kan även bekostas av det variabla kapitalet. Staten kan befria kapitalistklassen från dessa kostnader och i stället lägga dem på arbetarklassen, genom att öka skatterna för arbetarna. Om kapitalistklassen genom beskattning får vidkännas kostnaderna för militärväsendet, kan de också vältra över kostnaderna på arbetarna genom monopolistiska prishöjningar. Bägge dessa metoder att vältra över kostnaderna för något som gynnar kapitalistklassen på arbetarklassen kan ses som en höjning av den absoluta utsugningen, eftersom det innebär att arbetarklassen får mindre pengar kvar att konsumera för. Det innebär alltså att arbetarna får arbeta en större del av arbetsdagen åt någon annan.

Om arbetarklassen får bekosta denna del av den improduktiva sektorn, kommer inte någon ny efterfrågan att skapas. Det som militärväsendet konsumerar motsvaras ju av arbetarklassens minskade konsumtion. Men denna omfördelning har ändå viktiga effekter. Arbetarnas konsumtion skulle ha stimulerat redan etablerade konsumtionsvaruindustrier. Uppbyggnaden av en ny sektor ger en mycket större stimulans åt kapitalvaruindustrin. Uppbyggnaden av militärindustrin innebär att ett helt nytt investeringsfält skapas, vilket har kraftiga stimulanser enligt multiplikatoreffekten, som vi tidigare har redogjort för.

Militärapparaten behöver dessutom ständigt nya vapen p g a den militära konkurrensen. Detta stimulerar ekonomin på ett helt annat sätt än vad en ökning av arbetarnas konsumtion i redan etablerade hjulspår skulle innebära. Vi kan således fastslå, att trots att ingen ny efterfrågan skapas genom att det variabla kapitalet tas till anspråk för militärapparaten, kommer denna omfördelning att ha stimulanseffekter i enlighet med vad vi har kallat dynamiken i den kapitalistiska ekonomin. Överproduktionstendenserna kan inte motverkas på detta sätt, utan endast döljas för att i det långa loppet ändå öka. Dessutom innebär det att militärsektorn, ett tidsmässigt stabiliserande element, införs i ekonomin, eftersom militärbeställningarna sträcker sig över långa tidsrymder och garanterar en säker efterfrågan.

Militärapparaten kan också bekostas av kapitalisternas mervärde, vilket som vi har sett tidigare, skulle motverka överproduktionstendenserna, men samtidigt sänka kapitalisternas

procentuella vinster. Det skulle också ha vissa effekter i enlighet med vad vi har kallat dynamiken i den kapitalistiska ekonomin. Man skulle kunna tänka sig att ett sådant inspråktagande av kapitalisternas mervärde skulle accepteras av kapitalisterna, eftersom det används i kapitalisternas direkta klassintressen. Det är på detta sätt Baran och Sweezy resonerar i sin bok *Monopolkapitalet*,

De menar, att andra typer av användandet av mervärdet, för att bemästra överproduktionstendenserna, skulle leda till allvarliga strukturella spänningar i det kapitalistiska samhället. Att andra former för beskärandet av den del av mervärdet, som annars skulle ha investerats, skulle gå emot kapitalisternas klassintressen och att dessa då skulle se till att så inte blev fallet, Detta argument lider av svagheten att det hänför möjligheterna att lösa kapitalismens problem till kapitalisternas klassvilja. Det skulle således ha förekommit en kamp inom kapitalistklassen Om valet att bemästra överproduktionstendenserna antingen genom att förbättra levnads-villkoren för folkets flertal genom socialförsäkringar eller genom ökade rustningar, vilket skulle ligga i kapitalisternas klassintresse. Argumentet kan ha en viss betydelse, men det tår absolut inte övervärderas.

Det finns några andra argument som tyder på att det ligger mer i kapitalismens natur att bemästra överproduktionstendenserna genom att använda en del av mervärdet till rustningskostnader i stället för att öka kostnaderna för sociala utgifter.

Lagen om profitkvotens fallande tendens gäller inte rustningsindustrin i samma grad som den övriga industrin. Rustningsindustrin kan nämligen kompensera sig för höjningar av omkostnader genom att höja priserna och ändå få avsättning för sina produkter. Den skapar alltså en marknad med goda profitmöjligheter för kapitalisterna. Rustningsindustrin har ju också kraftigare stimulanseffekter än en ökning av konsumtionen.

Men det viktigaste argumentet av alla är att kapitalistklassen inte stått inför något val Kapp-rustningen tvingar fram en ökning av rustningsindustrin. Rustningskostnaderna är inte heller hämmande i den internationella konkurrensen, som t ex en satsning på ökade sociala utgifter, eftersom alla kapitalistiska länder är tvingade att delta i kapprustningen.

Vi kan alltså konstatera, att man kan bemästra överproduktionstendenserna genom att använda en ökad del av kapitalisternas mervärde till upprustning. Detta innebär visserligen att kapitalisternas procentuella vinster sjunker, men att de negativa konsekvenserna för kapitalisterna inte är lika stora som om man hade satsat på den andra delen av den improduktiva sektorn. Upprustningen kan alltså i viss mån motverka den allmänna kriskänsligheten under kapitalismen.

Slutsatsen av vårt resonemang i detta avsnitt blir att det är omöjligt för den kapitalistiska staten att i längden motverka kapitalismens kristendenser genom att tvinga av, kapitalisterna en del av mervärdet och använda det för att öka efterfrågan på slutprodukter. Rustningsindustrin har emellertid vissa specifika effekter, som gör det möjligt att i begränsad utsträckning använda en del av kapitalisternas mervärde för att minska överproduktionstendenserna just för rustningar.

Därför är det möjligt att den gigantiska upprustningen under efterkrigstiden i viss mån har kunnat sakta ned ökningen av överproduktionstendenserna. Men detta är inte den viktigaste effekten av kapprustningen under efterkrigstiden, utan den viktigaste effekten är av samma art som vi har kallat dynamiken i den kapitalistiska ekonomin.

Uppbyggandet av rustningsindustrin har haft kraftiga multiplikatoreffekter, dessa multiplika-

toreffekter fortsätter att verka efter att rustningsindustrin är uppbyggd eftersom kapprustningen har krävt mycket snabba vapenförändringar. Rustningsindustrin har dessutom haft några viktiga bieffekter. Den har t ex skapat förutsättningar för snabba tekniska förändringar i den övriga industrin. Kapprustningen har nämligen drivit upp takten i forskningen. För att bekosta rustningsindustrin har man också tvingats öka takten i kreditexpansionen.

Att den kapitalistiska staten kan göra ytterst litet för att i längden bemästra överproduktionstendenserna genom att frånta kapitalisterna en del av deras mervärde, innebär inte att detta medel kortsiktigt kan få en stor betydelse. Beskattningen av kapitalisterna har varit ett viktigt konjunkturreglerande instrument. Under högkonjunkturen kan staten öka beskattningen av kapitalisterna för att lugna ned expansionen och på det sättet samla resurser att användas under den efterföljande lågkonjunkturen. Under lågkonjunkturen kan staten sänka kapitalisternas skatter för att öka deras investeringsbenägenhet och på det sättet få fart på ekonomin igen. Detta är emellertid inga åtgärder mot den ständiga ökningen av den allmänna kriskänsligheten under kapitalismen, utan snarare ett medel att förhindra att den allmänna anarkin under kapitalismen blir utgångspunkten för en verklig kris.

Kapitalförstöring

En direkt motverkande faktor mot kristendenserna under kapitalismen är kapitalförstöringen. Genom att stora kapitaltillgångar förstörs t ex genom krig, skapas det nya stora expansionsutrymmen. Vi skall inte behandla denna faktor särskilt ingående utan bara konstatera att den enorma kapitalförstöring som ägde rum under det andra imperialistiska omfördelningskriget (andra världskriget) har varit en av de absolut viktigaste expansionsmöjligheterna för efterkrigskapitalismen. Vi kan också konstatera, att det finns viss kapitalförstöring inbyggd i den kapitalistiska ekonomiska strukturen. T ex genom felinvesteringar p g a kapitalismens anarkiska karaktär och genom att kapitalutrustning läggs i träda när vissa kapitalister konkurreras ut.

Monopoliseringen

För att kunna göra en undersökning av den kapitalistiska efterkrigsutvecklingen måste vi på det teoretiska planet undersöka vilka effekter monopoliseringen har på de kapitalistiska kristendenserna och hur de motverkande faktorerna påverkas av monopoliseringen. Vi har konstaterat att den kapitalistiska konkurrensen och ackumulationen leder mot monopolistiska situationer, men de monopolistiska situationerna kommer inte att omfatta hela ekonomin. Därför måste vi också undersöka hur monopolen påverkar de icke monopoliserade sektorerna av ekonomin.

I de monopoliserade sektorerna av ekonomin kommer konkurrensen att avta och eftersom konkurrensen är drivkraften till att utnyttja teknologiska innovationer kommer dynamiken i den kapitalistiska ekonomin att få allt mindre betydelse ju mer monopoliserad ekonomin är. De monopolistiska prishöjningarna, som möjliggörs genom att konkurrensen avtar i styrka, leder till att kapitalisterna kan kompensera sig för sjunkande procentuella vinster, vilket kommer att försvaga effekterna av profitkvotens fallande tendens i de monopoliserade sektorerna. Samtidigt kommer överproduktionstendenserna att förstärkas eftersom den befintliga marknaden endast kan svälja ett färre antal av de dyrare produkterna. Monopolistiska prishöjningar leder, som vi tidigare har behandlat, till inflation med de konsekvenser som detta medför.

I de icke monopoliserade sektorerna där konkurrensen verkar med full styrka kommer priskonkurrensen att hålla de procentuella vinsterna nere och således kommer man att få en

hierarki av profitkvoter mer höga profitkvoter i de monopoliserade sektorerna och allt lägre profitkvoter i de övriga sektorerna. De lägsta profitkvoterna kommer att finnas i de sektorer där konkurrensen är starkast. Där kommer det t o m att vara svårt att kom-²

xxxx

anarkiska karaktär kommer att minska i betydelse.

De monopoliserade företagen kommer att få allt svårare att investera sitt ekonomiska överskott i den egna industrin eftersom det både leder till att deras kapital kommer att få en högre organisk sammansättning och förstärker profitkvotens fallande tendens och även skapar en stigande produktionskapacitet som alltså förvärrar överproduktionstendenserna. Om monopolen i stället investerar i icke monopoliserade sektorer kommer den ökade kapitaltillströmningen att ytterligare pressa ned de procentuella vinsterna i dessa sektorer.

Vi kan alltså fastslå att monopoliseringen kommer att förstärka kristendenserna under kapitalismen och minska vissa av de motverkande effekternas möjligheter att förhindra att kriser utlöses under kapitalismen.

Man kan också förvänta sig att monopoliseringen leder till att i stället för att utlösa en kris kommer kristendenserna att leda till stagnation. Stagnationen kan ses som ett långsammare krisförlopp av mer permanent slag.

Statens roll

Statens roll i allmänhet är att upprätthålla det existerande samhällssystemet och att förhindra att klassmotsättningar och strukturella motsättningar bryter ned det bestående samhället. Eftersom varje samhällsformation har en härskande klass, kommer bevarandet av samhällssystemet att upprätthålla den härskande klassens ställning.

För att fullgöra sina uppgifter måste den kapitalistiska staten göra vissa ingripanden i ekonomin. Desto längre de inneboende motsättningarna i den kapitalistiska ekonomin utvecklats, ju kraftigare måste dessa ingripanden bli.

Under kapitalismen är den ekonomiska nivån dominerande och detta är ingenting som för-
xxx

pensera sig för verkningarna av inflationen för kapitalisterna. I de icke monopoliserade sektorerna kommer alltså verkan av profitkvotens fallande tendens att förstärkas, vilket i sin tur kommer att förstärka monopoliseringstendenserna.

Expansionsutrymmet för kapitalisterna inom de kapitalistiska länderna kommer att stadigt minskas, vilket vi tidigare har påpekat, kommer att öka behoven av imperialistisk expansion. Eftersom expansionsutrymmet utanför de högt utvecklade kapitalistiska länderna redan till stor del är utnyttjat och de nationella befrielseörelserna ytterligare beskär detta expansionsutrymme, kommer imperialismens möjligheter att dölja de kapitalistiska kristendenserna att bli allt mindre.

Genom att de monopolistiska företagen har större förutsättningar att överblicka och kontrollera sina marknader kommer kapitalismens anarkiska karaktär att få en något mindre betydelse som krisutlösande faktor. Överproduktionstendenserna och profitkvotens fallande

² Här (och nedan) föreligger helt klart felaktigheter i själva textsättningen. Vi hoppas att få hjälp med att rätta till detta senare.

tendens kommer således att snarare leda till stagnation under kapitalismens monopolistiska stadium än till en direkt kris.

Stagnationen innebär att kapitalisterna kommer att förhindra att de tekniska förbättringarna kommer till användning och till att kapitalismen kommer att hamna i en långsamt nedåtgående spiral av produktionsinskränkningar, prishöjningar och en ständigt minskande konsumtionsvaruefterfrågan.

Eftersom efterfrågan på produktionsmedel för förnyade tekniska processer kommer att minska, kommer överproduktionstendenserna i kapitalvarusektorn att förstärkas kraftigt.

Den kapitalförstörelse som finns inbyggd i den kapitalistiska ekonomiska strukturen kommer att få en mindre betydelse för att motverka kristendenserna, eftersom kapitalismens ändrats genom att kapitalismen har gått in i en ny fas, monopolkapitalismen. Vi kommer att klargöra varför, eftersom det finns en alltmer spridd uppfattning, att statens ökade ekonomisk-politiska agerande är ett utslag av att politiken är den dominerande nivån för närvarande och att vi skulle ha hamnat i någon form av statsmonopolkapitalism.

Statens kreditpolitik

Vi har konstaterat att staten kan stimulera en kreditexpansion, som är större än vad som är direkt nödvändigt för ackumuleringen och därigenom förhindra att överproduktionstendenserna kommer till öppet uttryck. Staten kan även bedriva en s k aktiv kreditpolitik, vilket innebär att staten gör ekonomiska, inte politiska, bedömningar om var krediterna bäst behövs och när de skall användas för att hålla ekonomin på fötter och styr dem dit. Under högkonjunkturen håller staten igen på krediterna. Dels för att samla resurser till den efterfrågan som kan behövas för att håva den efterföljande lågkonjunkturen och dels för att förhindra att högkonjunkturen blir en s k överkonjunktur en överhettning av ekonomin, som ofelbart kommer att leda till en krasch. Innan staten började ingripa i ekonomin ledde varje högkonjunktur till överkonjunktur och därför talade Marx om högkonjunkturen som krisens stormfågel.

Krediter styrs också direkt till företag, som annars skulle hotas av nedläggning p g a att företagets profit har sjunkit, så att företaget inte själv kan ackumulera det kapital, som behövs för de nödvändiga investeringarna eller att företaget tvingas att ge krediter, som det inte kan finansiera med egna medel. Krediter har stor betydelse för exportföretag, som utan krediter skulle sacka efter i den internationella konkurrensen.

Staten kan understödja kapitalisternas kapital- och varuexport genom militära imperialistiska åtaganden och genom s k u-hjälp, som kan ta sig formerna av krediter eller lån, direkta gåvor och direkta varuleveranser till de s k u-länderna och skapar alltså möjligheter för det egna landets kapitalister att expandera. Vi har tidigare konstaterat, att imperialismen motverkar kristendenserna och det samma gäller u-hjälpen. U-hjälpen är alltså ett ekonomiska medel som används för att lösa kapitalismens ekonomiska problem och de militära imperialistiska åtagandena är ett politiskt medel att lösa de ekonomiska problemen med.

Den improduktiva sektorn har vi redan behandlat och vi har kunnat konstatera, att den inte i det långa loppet kan vara ett vapen mot kapitalismens kristendenser, men att den på kort sikt kan ha en viss betydelse för att förhindra att en kris verkligen utlöses. Den improduktiva sektorn har förutom de rent ekonomiska funktionerna både politiska och ideologiska funktioner för att upprätthålla det bestående samhällssystemet. Men man kan inte genom ett studium av den improduktiva sektorn storlek eller genom att studera vilken av sektorns funktioner som är

dominerande avgöra vilken nivå som är dominerande i samhällsformationen.

Den internationella konkurrensen

Den kapitalistiska staten kan stödja det egna landets kapitalister, mot konkurrens från utländska industrier. Detta stöd kan ta sig olika former, Staten kan ge ett direkt ekonomiskt stöd till exportindustrin genom exportkrediter, exportsubventioner och skattelättnader för exportindustrin. En till typ av stöd är att staten kan ställa garantier för betalning vid export till osäkra marknader. Särskilt exportsubventionerna och skattelättnaderna för exportindustrin kommer att få vissa återverkningar på den övriga ekonomin. De enda resurserna som finns tillgängliga i det kapitalistiska produktionssättet är ju det variabla kapitalet och övriga kapitalisters mervärde. Utnyttjar man det variabla kapitalet kommer verproduktionstendenserna att förvärras, eftersom den konsumtiva efterfrågan kommer att avta. Utnyttjar man andra kapitalisters mervärde kommer man dels att sänka dessa kapitalisters procentuella vinster, vilket kommer att förstärka effekterna av profitkvotens fallande tendens. Dels kommer man också att försämra hemmamarknadsindustrins möjligheter att konkurrera med importerade varor, vilket också kommer att sänka dessa kapitalisters procentuella vinster.

För att skydda hemmamarknaden mot den utländska konkurrensen kan staten upprätta skyddstullar, vilket i längden kommer att tvinga andra länder att vidta liknande åtgärder. Staten kan också devalvera den nationella valutan. En åtgärd som kommer att förbättra de egna kapitalisternas möjligheter att konkurrera på exportmarknaden och försvåra för utländska kapitalister att konkurrera på hemmamarknaden. Även sådana åtgärder kommer att tvinga andra länder att "följa efter", vilket också gäller direkta subventioner till exportindustrin. Eftersom skyddstullar, devalveringar och ekonomiskt stöd till exportindustrin kommer att tvinga andra länder att vidta liknande åtgärder, kommer de i längden att hota världshandeln. Staten kan också genom ekonomiskt-politiska åtgärder hålla nere arbetarklassens löner, en åtgärd som skulle förvärra överproduktionstendenserna. Det som tvingar den kapitalistiska staten att tillgripa ekonomiskt-politiska åtgärder för att förbättra de egna kapitalisternas ställning är inte politiska förändringar utan ekonomiska förändringar i världsläget.

I en krissituation där profitkvotens fallande tendens är dominerande, skulle staten kunna ta resurser från det variabla kapitalet eller minska ned utgifterna för den improduktiva sektorn och använda dessa resurser för att stödja industrins investeringar. Dessa åtgärder skulle allvarligt förstärka överproduktionstendenserna, eftersom efterfrågan på konsumtionsvaror skulle minska.

Det är inte enbart genom den aktiva kreditpolitiken staten kan bedriva konjunkturpolitik. Den kan även hålla igen på konsumtionsefterfrågan under högkonjunkturen för att samla resurser för att stimulera konsumtionen med under lågkonjunkturen.

Den kapitalistiska staten kan även med punktåtgärder förhindra att enstaka företag kraschar, vilket skulle kunna leda till en allmän kris, Staten kan stödja företag med dålig lönsamhet, dels genom att gå in med kapital och dels genom att företa stödköp av dess produkter. Staten kan också köpa upp och driva sektorer av ekonomin, som är nödvändiga i det kapitalistiska samhället, men inte är lönsamma att driva för kapitalistiska företag.

Alla åtgärder som staten kan tillgripa mot krisyttringarna i ekonomin kan bara kortsiktigt motverka kristendenserna, som orsakas av inneboende motsättningar i det kapitalistiska produktionssättet, och minska effekterna av kristendenserna. De åtgärder man tillgriper grundas på bedömningar av det ekonomiska läget. Om den politiska nivån var dominerande skulle de ekonomiskt-politiska åtgärderna grundas på politiska bedömningar.

En grundläggande drivkraft i den kapitalistiska ekonomin är konkurrensen. Den används som ett vapen i den ekonomiska kampen mellan olika företag. De som hävdar att den politiska nivån är dominerande för närvarande brukar peka på att priskonkurrensen har minskat i betydelse och brukar t o m hävda att konkurrensen helt har upphört.

Det är visserligen riktigt att priskonkurrensen har minskat i betydelse på de nationella marknaderna, men konkurrensen har för den skull inte upphört, utan har i stället tagit sig andra former t ex reklam. Konkurrensen är fortfarande ett ekonomiskt vapen i kampen om marknadsandelar och priskonkurrensen är fortfarande den dominerande konkurrensformen på världsmarknaden.

Den viktigaste faktorn, när det gäller att avgöra vilken nivå, som är dominerande, är det sätt de förtryckta klasserna tvingas lämna ifrån sig sitt merarbete på. Under kapitalismen, oavsett om det är konkurrens- eller monopolkapitalism, är det ett rent ekonomiskt tvång, som tvingar arbetarna att sälja sin arbetskraft till kapitalisterna. Arbetarna måste sälja sin arbetskraft för att överhuvudtaget kunna överleva och på det sättet lämna ifrån sig ett merarbete i form av mervärde till kapitalisterna.

Det ledande skiktet av kapitalistklassen, monopolkapitalisterna, kan genom ett ekonomiskt tvång mot småkapitalisterna tillägna sig en del av det mervärde småkapitalisterna har tvingat av arbetarna. Denna företeelse har vi kallat utarmning av småkapitalisterna. Genom sin dominerande ställning på marknaden kan monopolkapitalisterna spela ut småkapitalisterna mot varandra och köpa deras produkter under Varornas värde. Alltså ett ekonomiskt tvång med ett ekonomiskt syfte.

Den ekonomiska nivån dominerande

Vi kan alltså dra slutsatsen att den ekonomiska nivån är den dominerande och inte den politiska under monopolkapitalismen, även om statens ekonomiskt politiska ingripanden har ökat i omfattning, som en naturlig följd av att motsättningarna inom ekonomin har skärpts under kapitalismens utveckling.

Vi har nu gjort en abstrakt teoretisk analys av den kapitalistiska ackumulationen och kriserna under kapitalismen. Vår avsikt med denna abstrakta analys är att kunna göra en konkret undersökning av den kapitalistiska utvecklingen och kapitalismens kristendenser under efterkrigstiden. Vår abstrakta teoretisk analys skall alltså vara ett redskap som vi skall använda för att kunna undersöka kapitalismen idag. Det är först när vi ser att vår abstrakta analys går att använda för en konkret undersökning som vi med säkerhet kan säga att det är riktig.

De två sista avsnitten i vår framställning, som behandlar monopoliseringen och statens roll, är endast vaga antydningar om hur monopoliseringen inverkar på ekonomin och om statens roll under monopolkapitalismen. Både statens roll och monopoliseringen kommer att behandlas mer utförligt i kommande artiklar, när vi kan presentera mer genomtänkta abstrakta analyser av dessa företeelser.

En varas värde och produktionspriset

I vår artikel har vi genomgående talat om värden, när vi egentligen skulle ha talat om produktionspriser. Värden är nämligen abstrakta analytiska begrepp och det som uppenbarar sig för kapitalisterna är inte att de realiserade priserna för varorna avviker från varornas värden, utan att de avviker från produktionspriserna. Vi skall nu förklara skillnaden mellan produktionspriser och värden.

En varas värde bestäms av den samhälleligt nödvändiga arbetstiden som går åt för att producera en vara och kan delas upp i de tre abstrakta värdebeståndsdelarna konstant kapital, variabelt kapital och mervärde. Dessa tre värdetermer motsvaras i verkligheten av prisstorheterna utgifter för maskiner och råvaror, utgifter för arbetskraften, (löner och atp-avgifter m m) och en ”skälig” profit. Alltså av produktionskostnaderna plus ett pålägg, som överensstämmer med den genomsnittliga profitkvoten i samhället. Under konkurrenskapitalismen utjämnas profitkvoterna mellan de olika näringsgrenarna, eftersom kapitalet hela tiden flyter från branscher med låg profitkvot till branscher med högre. Under monopolkapitalismen kommer det att uppstå en hierarki av profitkvoter med de högsta profitkvoterna i de mest monopoliserade sektorerna av ekonomin.

En varas produktionspris bestäms alltså av det konstanta kapitalets kostnader, kostnaderna för arbetskraften och en genomsnittprofit. Vi har t ex talat om att vid överproduktionstendenser blir kapitalisterna tvingade att realisera varorna under sina värden, vilket alltså egentligen skall vara produktionspriser. I vår abstrakta analytiska modell av den kapitalistiska utvecklingen, har vi kunnat förutsätta att värdena överensstämmer med produktionspriserna, men när vi gör en konkret undersökning av konkreta förhållanden, är det endast produktionspriserna vi kan arbeta med.

Vi har genom vår abstrakta analys kunnat konstatera, att problemet med de ständigt återkommande kriserna inte går att lösa under kapitalismen. Under kapitalismen uppkommer också en klass av lönearbetare, proletariatet, som ingenting har att förlora genom att kasta det kapitalistiska samhället över ända och upprätta sitt eget samhälle, socialismen under proletariats diktatur. Proletariatet är den enda konsekvent revolutionära klassen under kapitalismen. Den enda klass som genom sitt maktövertagande kan upprätta ett samhälle där de grundläggande orsakerna till kriserna är avskaffade. Ett samhälle där drivkraften för produktionen är människornas behov och inte kapitalisternas profitmöjligheter.

Ur *Kommunist* nr 14 (1973)

Valutakrisen och kapitalismens barbari

USA är den dominerande imperialistiska nationen. Men inte för gott, för alltid. Imperialistisk dominans är resultatet av en ständigt pågående process. Dess natur är konkurrensen mellan de imperialistiska staterna. Kapitalet är inte internationellt. Det är alltid nationellt. Statens styrka i förhållande till de övriga nationalstaterna beror av dess kapitals styrka. Samtidigt beror de nationella kapitalens styrka av respektive stats styrka.

Någon organiserad, planerad imperialistisk världsordning finns inte. USA:s roll som det världskapitalistiska systemets väktare beror inte av att USA skulle vara spindeln i ett superimperialistiskt nät. Det beror dels på de andra staternas tidigare ekonomiska kraftlöshet och dels på det yttre tryck mot systemet som revolutionära rörelser runtom i världen utgör. Detta yttre tryck möjliggör för USA att hålla de övriga imperialiststaterna i schack för en begränsad period. Frågan är för hur länge. För att förstå begränsningarna i USA:s ledarroll i det imperialistiska systemet måste vi undersöka dess uppkomst och tidigare historia. Framför allt som den avspeglar sig i det internationella valutasystemet.

Redan i och med det första världskriget hade USA börjat nagga Englands roll som dominerande imperialistnation i kanten. USA, Tyskland och Japan hotade alla Englands position under trettioalet. Genom andra världskriget krossades Tyskland (mycket tack vare Sovjetunionen) och Japan (av den kinesiska revolutionen) effektivt. England fick en del av sin industri utslagen. Dessutom utnyttjade USA kriget till utpressning mot England, som bara fick lån och krigsmateriel mot att USA på fördelaktiga villkor släpptes in i det brittiska imperiet. Samtidigt lyckades nationella befrielseörelser på grund av Englands militära försvagning utanför Europa befria en del kolonier vid krigsslutet. Englands råvarumonopol var hotat.

För att rädda resterna av världens första kapitalistiska stormakt måste de återstående kolonierna av England på nåder ges nationell självständighet på kapitalistisk grundval inom det till "samväldet" ombildade imperiet. Och till samväldet hade USA nyckeln.

Ur kriget steg USA som den helt dominerande kapitalistiska nationen. Europa låg i ruiner, men USA:s hela produktionsapparat var intakt. Inte endast Tyskland, Japan och Italien förlorade kriget, utan hela Europa. USA dikterade villkoren i den "fred" som slöts mellan de kapitalistiska länderna i och med valutaöverenskommelsen i Bretton Woods 1944. Vi skall senare undersöka dess karaktär.

Men USA hade svårt att ställa om från krigs- till fredsproduktion. Krigsindustrins baroner tog, mindre i kraft av sin dominerande som av sin strategiska ställning i den amerikanska ekonomin, ledningen inom den amerikanska kapitalistklassen. Det nära och *direkta* samarbete mellan stat och kapital, som är en allmän tendens i monopol- och statskapitalistiska ekonomier, och som i Europa fick namnet korporatism, tog sig i USA uttryck som det "militärindustriella komplexet".

Europas ekonomi kunde, trots Marshall-"hjälpen", inte tillväxa tillräckligt snabbt för att kunna suga upp den överskottsproduktion (i förhållande till den amerikanska marknaden) som krigsindustrins varor utgjorde. Att efter krigsansträngningarna låta de amerikanska arbetarna bära kostnaderna i form av en kraftigt ökad arbetslöshet var politiskt ohållbart. I det läget var det naturligt att USA tog på sig rollen som imperialismens vakthund, och ingrep till förmån för den koreanska reaktionen.

En rad kriser och begränsade krig följde. Berlin, Suez, Dominikanska republiken, Vietnam och sexdagarskriget. Men dessa krig kostade enorma summor, som gick direkt in i krigsprofitörernas (militärindustrin, oljebolagen m fl) fickor. Var hämtades pengarna från?

Sedelpressfinansiering

När de kapitalistiska staterna inte har pengar att ta till för att betala allt de har bundit sig vid, och när skatterna är så höga att direkta skatter skulle innebära en politisk kris, tar man till sedelpressfinansiering. Det innebär alltså att man trycker upp nya sedlar, utan att ha täckning för dem i guld eller andra ”säkerheter”. Men ”i den mån banken ger ut sedlar som inte har täckning av guldreserven i dess valv. skapar den värdesymboler som inte bara utgör cirkulationsmedel för den, men också ytterligare om än fiktivt kapital till den nominella summan av dessa sedlar utan täckning. Och detta ytterligare kapital ger ytterligare profit”. (K. Marx, Capital volume III, Int. Publ., New York, 1970, sid 541) Men nytt kapital kan bara skapas på detta sätt genom beskattning av befintligt kapital. När de nya sedlarna kommer ut på marknaden, blir de över huvud taget värda något genom att de redan befintliga sedlarna minskar i värde. Dvs man behöver mer sedlar för att köpa varje vara på marknaden. Man säger att det är en inflation. Värdeminskningen betalas till en del av dem (företag, småsparare, etc) som har sedlar, bankkonton. osv, som alltså blir mindre värda, men till huvuddelen av arbetarna, som genom inflationen får betala mer för sina livsförnödenheter (samtidigt som de har fasta inkomster), om de inte lyckas pressa upp sina löner i motsvarande mån. Men om sedelpressfinansieringen är mycket stor, så måste företagen verkligen betala en del, vilket innebär att arbetarna inte kan få ut hela sin levnadskostnadsökning. När dessutom landet är i krig, skulle en reallönedpressning vara politiskt ohållbar. (När det *personliga* engagemanget i kriget tar slut hemkallandet av USA:s marktrupper är reallönedpressning fullt möjlig. Det är just vad som skett i USA i samma takt som marktrupperna tagits hem.)

Det är mot den bakgrunden man måste förstå vilken betydelse det internationella valutasystemet har för USA.

Valutasystemets roll

Det är helt klart att USA inte kunde tillåta inre oroligheter under pågående (om än geografiskt begränsade) krig. Men i och med valutasystemet har USA ett instrument för att slippa den konsekvensen av sina krig. Det internationella valutasystemet använder dollarn som reservvaluta. Det betyder att USA kan betala all import med sina ”egentligen” värdelösa papperslappar.

Det betyder att ”differenser i USA:s betalningsbalans är inget annat än kreditåtaganden för USA av alla de länder som håller dollarreserver.” (E. Altvater, Die Weltwährungskrise, EVA, Frankfurt, 1969, sid 67)

USA har, med ett par års undantag, under hela sin tid som ledande kapitalistisk stat haft negativ betalningsbalans. Det betyder att de kapitalistländer som haft förhållandevis stor export till USA gett USA enorma krediter, med hjälp av vilka USA kunnat betala de stora krigskostnaderna.

Krediter förfaller till betalning.

Men numera kan de olika riksbankerna inte kräva att USA löser in deras dollarsedlar i guld. Dollarn är frikopplad från guld.

Att dollarn kan fungera som reservvaluta är inte bara beroende på att USA är den ledande

kapitalistiska statsmakten, utan även på att de olika nationella kapitalen har *förtroende* för USA som den kapitalistiska världens ledare. Men förtroendet är inte något godtyckligt, utan grundat på USA:s ekonomiska och militära läge.

Under sextioalet har USA:s ekonomiska och militära situation försämrats allt mer. Militärt är USA:s krigföring i Indokina ett fiasko. Trots en teknisk och personalmässig storsatsning har man inte lyckats krossa gerillarörelsen. Tvärtom. Under slutet av sextioalet kom sedan flera stora ekonomiska krissituationer i USA: Lockheedkraschen och den stora nedskärningen av rymdprogrammet, men framför allt den, på grund av det militära misslyckandet, nödvändiga nedskärningen av det militära stödet till Saigonjuntan. Detta medförde att krigsindustrin i USA tog till massavskedanden av tusentals arbetare, vilket ökade både arbetslösheten och avsättningssvårigheterna för industrin. Förtroendet för USA började under senare hälften av sextioalet att snabbt dala hos kapitalet. Dollarn började upplevas som allt mer osäker. Hos de mindre och medelstora kapitalen spred sig paniken. Man började sälja sina dollarreserver. Men så vann dollarn åter visst förtroende, endast för att vid akut anledning åter "realiseras". Nu senast skedde detta i samband med spekulationerna respektive bekräftandet av vapenvilan i Vietnam.

Tendensen är entydigt mot en svagare ställning för dollarn, därför har de stora multinationella företagen hela tiden lugnt kunnat planera sina valutaspekulationer, som de gör miljardvinster på.

När valutasystemet hamnar i en kris tvingas riksbankerna att stödköpa dollar, för att valutakurserna skall kunna behålla sin stabilitet. Gjorde de inte det skulle den internationella handeln sluta fungera. Det skulle bli total världsdepression mycket snabbt.

Bankerna stödköper alltså dollar. Det betyder att de åtar sig att i företagets ställe kräva USA på betalning. Men USA kan inte betala. I stället hamnar stödköpen på arbetarnas skattsedlar i Sverige och i de andra kapitalistländerna utom USA. Men centralbankerna har inte pengar att stödköpa för hur mycket som helst. Det skulle dessutom vara politiskt omöjligt att höja skatterna i nödvändig omfattning. Man tvingas i stället att skriva upp (eller skriva ner mindre än USA) valutorna. Då får arbetarna betala det genom ökad inflation. Något som lättare kan framställas som ett resultat av en för den kapitalistiska staten oberoende kraft.

Som helhet kan sägas att det är de övriga kapitalistländernas arbetarklass som får betala USA:s krig i Vietnam. USA:s arbetare utgör dock inte någon "arbetararistokrati". Det är världens övriga arbetare som utsugs mer som ett resultat av dessa processer, inte USA:s som utsugs mindre. Men det speciella förhållande, som endast är möjligt i den ledande kapitalistiska nationen (och i mycket speciella situationer) att den befinner sig i krig utan att dess arbetare får betala (åtminstone inte till största delen) detta krig leder till en kraftig deformation av medvetandet. På samma sätt som Marx menade att den engelska arbetarklassen (som visst inte var en arbetararistokrati) inte kunde frigöra sig själva (=genom en social revolution) förrän Englands koloniala förtryck över Irland upphört, kan inte heller USA:s arbetarklass börja delta i en social omvälvning av samhället förrän USA:s "nykoloniala" krig har upphört.

Styrkeförskjutningar inom det imperialistiska blocket

Men USA:s krigsfioler får betalas olika av olika länders arbetarklasser. Det är de länder som är "på väg upp" i den imperialistiska hierarkin som får betala mest. Detta försvårar visserligen tillfällig deras "klättring". Men på sikt kan inte dessa *förhållandeviss* begränsade utlägg förhindra förskjutningarna inom det imperialistiska blocket. Det är mer grundläggande förskjutningar inom den kapitalistiska ekonomin, som inte påverkas av akuta kriser. Bland

annat förskjutningar i vilka stater som producerar och säljer på världsmarknaden mest av det fasta kapitalet (maskiner, anläggningar). De stater som främst börjat göra USA "äran" stridig som ledande imperialiststater är Västtyskland och Japan.

Men, för att ett tyskt eller japanskt "maktövertagande" inom kapitalismen skall kunna ske, fordras det en vidare inre bas för deras imperialistiska expansion. Dvs det fordras en större inre marknad än vad de har nu. USA:s inre marknad är potentiellt fyra gånger större än Västtysklands och dubbelt så stor som Japans.

Både Tyskland och Japan var i en liknande situation på trettioalet. Då skapade de en större inre marknad ("livsrum") genom geografisk expansion det andra imperialistiska omfördelningskriget. Det är en av de möjligheter som finns även idag. Men förutsättningarna är idag större för en rent ekonomiskpolitisk snarare än en militär-politisk lösning.

Västtyskland håller på att skapa EG (EEC) till en gigantisk inre marknad 1,5 gånger så stor som USA:s. Japan å sin sida har visat sig vara berett att offra sina ekonomiska kolonier Taiwan och Sydkorea i förhoppning om att få fördelar i form av preferensavtal med folkrepubliken Kina.

Båda dessa länder är på väg att hämta in USA:s försprång. Och med varje kris accelereras tempot i inhämtningen.

I olika fraktioner inom det amerikanska finanskapitalet avspeglar detta sig i två huvudstrategier, för att möta den nya situationen. Isolationism respektive fortsatt "aktiv krigspolitik".

Den förra politiken menar att de övriga nationella kapitalen får klara sig bäst de gitter, och har inskränkt utrikeshandel som omedelbar effekt. Den politiken leder på litet sikt till en degenerering av USA:s ekonomi, med en accelerering av antalet och intensiteten i kriserna som följd. Dessutom kommer Västtyskland och Japan snabbare ikapp USA, när de ensamma kan använda världsmarknaden som hävstång. Men när den inter-imperialistiska konkurrensen reduceras till en öppen rivalitet om ledarpositionen (som en följd av att en eller flera nationer kommer ikapp USA), då tvingas även de delar av USA:s kapital som är intresserade av isolationismen att stödja ett tredje imperialistiskt omfördelningskrig i världsmåttstock. Det nationella kapitalets intressen går alltid före det internationella kapitalets intressen. Det andra skiktet inom det amerikanska finanskapitalet förordar fortsatt begränsad krigföring som strategi för att hindra världsrevolutionen och en kris i den amerikanska ekonomin. Detta skikt består av dem som representerar krigs-, olje- och elektronikindustrin, dvs de som har ett *omedelbart* intresse av *omedelbara* krig, som ändå inte hotar den amerikanska produktionsapparaten. Detta hoppas man skall innebära att dollarn återvinner förtroendet på valutamarknaden, och att USA därigenom kan hålla försprånget till Västtyskland och Japan.

Närmast aktuella för stöd efter Saigonjuntan är de mer eller mindre fascistiska regimerna i Israel, Sydafrika och den portugisiska kolonialregimen samtidigt som krigföringen fortsätter i Indokina. Den nödvändiga baksidan för kapitalet är att varje sådan intervention omvandlar de nationella befrielseörelserna till revolutionärt kommunistiskt ledda rörelser. Som kapitalets väktare är USA också dess dödgrävare.

Konkurrensen mellan och organiseringen av kapitalen

Kissinger har som bekant presenterat ett förslag om att Nato även skall bli ett organ för ekonomisk samordning och organisering av de nationella kapitalen.

Både Frankrikes och Västtysklands inställning är minst sagt sval till förslaget. Så troligen också Japans. Om förslaget skulle bli verklighet (USA är ju *trots allt* ännu den ledande kapitalistiska staten och har många påtryckningsmedel) innebär det ingen organisering av kapitalet. De inre motsättningarna kommer inte att minska. EG skulle desintegreras (USA skulle "slakta" EG) på ett sådant sätt att den skulle bli oanvändbar som inre marknad för Västtyskland. Japans förhållande till sina ekonomiska kolonier skulle utvecklas på ett motsvarande sätt. Både Japan och Västtyskland skulle bli tvungna att öka sin kapitalexport, och därmed skulle hotet mot USA:s ledarskap komma *snabbare*. Den skenbara integrationen av de nationella kapitalen skulle bara innebära att anarkin ökade.

Denna tendens av konkurrens mellan de nationella Kapitalen motverkas naturligt vis alltid av en tendens till organisering och samförstånd, men poängen är att vid en tid som den nuvarande da förskjutningar i de *grundläggande* ekonomiska processerna (produktivkrafternas utveckling) gör sig gällande så är konkurrensen mellan kapitalen huvudtendensen. Kapitalets organisering kan under en sådan period endast göra sig gällande som tillfällighet. som den form *konkurrensen* mellan kapitalen tar sig (t ex nu Kissingers utspel).

DPh

Ur *Kommunist* nr 16 (1974)

Kapitalismen mot sammanbrottet?

Under denna kongressperiod kommer vi i Förbundet KOMMUNIST att påbörja ett arbete med en analys av läget nationellt och internationellt. Arbetet skall innefatta områden som den svenska och internationella kapitalismens framtid, imperialismen och den koloniala revolutionen, den svenska staten, klasserna osv. Avsikten är att detta arbete skall lägga en bättre grund för vår strategi och taktik och de huvuduppgifter vi konkretiserat dem i. Idag har vi angivit vissa strategiska och taktiska hållpunkter. Vad som saknas är en analys av hela den samhälleliga bakgrund mot vilken revolutionsprocessen utspelas. Den viktigaste delen av en sådan lägesanalys är analysen av kapitalismens utveckling, eftersom de bedömningar analysen leder fram till i stort blir bestämmande för kommunisternas strategi och taktik. Om man arbetar med hypotesen om en snart förestående djup och allomfattande kris för kapitalismen, blir självfallet strategin och taktiken en annan, än om hypotesen är en långsamt tilltagande strukturkris.

Resultaten av detta arbete kommer att publiceras framöver i *Kommunist*. Men redan i detta nummer, innan arbetet startat på allvar, kan vi publicera en artikel om kristendenserna i västkapitalismen. Artikelns huvudtes är att den våldsamma kreditexpansionen och valuta-systemets instabilitet skapat en rad svårigheter för kapitalismen som den inte kan komma till rätta med annat än genom ”lösningar” som med nödvändighet kommer att inveckla den i än allvarligare motsättningar.

Trots att flera av artikelns resonemang är ofärdiga ställer den en rad viktiga och kontroversiella frågor som närmare måste utredas i ett fortsatt analysarbete. Artikeln bör också vara en bra startpunkt för debatt i *Kommunist*.

Den självklara utgångspunkten för en förståelse av världsekonomin utveckling är den allmänna marxistiska analysen av den kapitalistiska ekonomin. En utläggning av hur denna skall förstås och användas för en analys av efterkrigstiden gjordes i *Kommunist* 4/5, och vi skall här kort repetera dessa synpunkter, för att sedan gå in på att blottlägga den aktuella strukturen.

I artikeln visades att kristendenserna oundgängligen växer i och med den kapitalistiska utvecklingen, och att det bara är krisen som kan återskapa balansen i ekonomin. Men kapitalismen har samtidigt många möjligheter att förhindra kristendensernas utlösning.

Det säregna för efterkrigstiden är att kapitalismen skapat nya konstlade medel att utvidga den inre marknaden. Det speciella orsakskomplex som gjort sig gällande är en kombination av konkurrens, uppbyggnad av de nationella monopolistiska strukturerna och snabba teknologiska innovationer i kombination med möjlighet till billiga krediter.

För att förstå hur detta komplex verkar skall vi ta ett exempel. Överproduktion börjar uppkomma inom ett område, vilket leder till en skärpt konkurrens. Detta behöver inte få krascher som följd, utan kan istället ge en stimulans åt hela ekonomin, förutsatt att de företag som hotas av konkurrensen satsar på nyinvesteringar för att nedbringa kostnaderna för produktionen. En förutsättning för detta är att det finns billiga kreditmöjligheter och att det finns möjlighet att förbättra kapitalutrustningen genom en avancerad teknologi.

Satsningen på nyinvesteringar kommer att få effekter enligt vad Keynes kallade multiplikator-effekten, dvs att nyinvesteringarna skapar ökad efterfrågan på kapitalvaror och arbetskraft, som avsätter effekter på både kapitalvaru- och konsumtionsvaruindustrin, vilket i sin tur

påverkar ekonomin i dess helhet.

Den nödvändiga grunden för denna typ av expansion är att det finns kreditmöjligheter. Men dessa kan inte utvecklas oberoende av hur produktionen utvecklas. Den speciella produktionsinriktning som blir följd av denna typ av expansion kommer så småningom att hota kreditexpansionen, som är grunden.

Kreditsystemet

Under 30-talet lämnade samtliga kapitalistiska länder guldmyntfoten. Detta skapade förutsättningar för en nationell expansionspolitik enligt ovanstående mönster. Krediterna behövde nu inte vara bundna till guldmängden. Staten kunde därför t ex genom en underbalansering av budgeten öka kreditmöjligheterna.

Men krisen kunde inte hävas genom att dessa förutsättningar bara fanns nationellt. Det behövdes också ett internationellt fungerande valutasystem, med inbyggda kreditmöjligheter. Ett fungerande valutasystem krävdes för att få till stånd den stimulans som en ökning av den internationella handeln skulle ge.

De politiska förutsättningarna för att skapa ett sådant valutasystem fanns genom att USA efter världskriget stod som den obestritt mäktigaste kraften inom det imperialistiska lägret. Lösningen på problemet blev därför att det nya valutasystemet byggdes upp på grundval av dollarn. Dollarn skulle fungera som valutan för de internationella affärstransaktionerna. Detta gav USA en enorm förmånsställning, eftersom man genom att vinka med dollar kunde köpa fler varor och tjänster än man gav i utbyte.

Denna förmånsställning använde USA under 50-talet och fram till 60-talet för att bygga upp sin internationella politiska och militära maktställning. Från slutet av 60-talet användes den också för att finansiera USAs underskott i handelsbalansen. Det är detta som är huvudorsaken till den akuta valutakrisen.

Genom att dollarn fungerade som reservvaluta blev den ett medel för att skapa internationella krediter. USA kunde betala sina politiska och militära åtaganden helt enkelt genom att trycka dollar. Men det var inte bara USA som tjänade på detta, eftersom dollarutflödet också skapade extraefterfrågan för produkter från den japanska och europeiska ekonomin.

Denna extraefterfrågan blev en viktig stimulans för uppbygget av industrin i de krigsdrabbade länderna. I kombination med den nationella kreditpolitiken blev det den nödvändiga finansiella grunden för den ekonomiska efterkrigsexpansionen.

Förändring av konkurrensförhållandena

Denna finansiella grundstruktur fick betydelsefulla konsekvenser för de kapitalistiska ländernas ekonomiska styrka i förhållande till varandra. Dollarutflödet skapade en stimulans åt den europeiska och japanska industrin, medan USA inte var så beroende av sin industris konkurrenskraft. Bl a detta ledde till att det europeiska och japanska kapitalet kunde börja äta upp USAs försprång, vilket under 1971 resulterade i att USA för första gången fick en negativ handelsbalans. Detta var det definitiva beviset för att den amerikanska industrins konkurrenskraft hade försämrats i förhållande till den europeiska och japanska. Därmed var också den materiella grunden för det internationella valutasystemet urholkad. USA kunde inte längre garantera dollarns värde, och därmed blev valutakrisen akut.

Den ekonomiska utvecklingen sedan kriget

En ekonomiska expansion på den finansiella grundval som vi skisserat ovan kan ske utan allvarliga svårigheter så länge som efterfrågan ökar i konsumtionsledet och en grundindustri byggs upp.

Denna efterfrågan fanns efter kriget i och med förstörelsen och det uppdämda konsumtionsbehovet, samtidigt som ytterligare efterfrågan skapades genom militärapparaten tillväxt framför allt i USA. Men mot slutet av 50-talet minskade dessa faktorer kraftigt i betydelse, vilket ledde till en skärpning av den internationella konkurrensen och att den internationella handeln fick den viktigaste rollen som stimulansfaktor för den ekonomiska expansionen.

I denna skärpta internationella konkurrens situation började USA definitivt halka efter. Vietnamkriget gav i slutet av 60-talet en viktigt puff åt USAs ekonomi, samtidigt som det förvärrade betalningsbalansproblemet och skärpte krisen i valutasystemet.

För att komma åt dessa problem försökte USA under 1970 med en deflationistisk politik, men misslyckades med denna. I augusti 1971 fick Nixon ta konsekvenserna av detta. Han deklarerade att USA inte längre skulle lösa in dollar mot guld. Istället för en deflationistisk politik satsade Nixon nu på en efterfrågestimulerande politik. Krediter underlättades och budgeten underbalanserades. Följden blev en kraftig inflation, och för första gången fick USA ett underskott i handelsbalansen.

Det var nu uppenbart att USA inte längre garanterade dollarns värde. En våg av valuta-spekulationer satte igång, vilket bl a tvingade Västtyskland att uppvärdera marken i förhållande till dollarn. I december 1971 devalverades dollarn för första gången, och följdes av en ny devalvering i mars -73. Resultatet av devalveringen blev att man övergav de fasta kurserna och övergick till fullständigt flytande kurser.

Men nu började också vådorna av att bekämpa kriser med hjälp av kreditfinansieringen att klart visa sig. Den sjuka högkonjunkturen i kombination med valutasystemets sammanbrott satte fart på en våg av spekulationer som först riktade sig mot valutorna men sedan också mot råvarorna. Råvarupriserna drevs upp men närmare 100% under 1973.

Under slutet av 1973 lyckades USA förbättra sin konkurrenssituation genom devalveringarna, genom att föra en deflationistisk politik till priset av ekonomisk stagnation, och slutligen med hjälp av oljekrisen.

Detta betyder slutet på högkonjunkturen och att det nu också är USAs konkurrenters tur att drabbas av svårigheter. Japan växlar från enorma överskott i handelsbalansen till kraftiga underskott, Englands ekonomi torpederas, Frankrike lämnar valutaöverenskommelsen osv.

En följd av detta blir att dollarns värde kraftigt stiger i förhållande till andra valutor.

Arbetarklassen får betala

En följd av den skärpta konkurrensen och valutasvårigheterna blir att varje land med alla medel måste hävda sig i den internationella konkurrensen. Och denna politik kan bara gå ut på att förbättra de egna företagens lönsamhet, för att dessa genom nyinvesteringar, marknadsföring och priskonkurrens skall kunna hävda sig i den internationella konkurrensen. En hörnsten i en sådan politik är att hålla nere arbetarklassens löner och förbättra företagens konkurrenskraft på arbetarklassens bekostnad.

Men denna politik hotar att kasta in världen i en allvarlig depression. Om alla länder samtidigt

driver denna politik kommer den efterfrågan som arbetarklassens konsumtion utgör att allvarligt hämmas. Akut överproduktion och depression kan bli följden.

Fyra 'lösningar'

Att världen inte tidigare hamnat i denna situation beror framför allt på den extraefterfrågan som dollarutflödet skapat, vilket möjliggjort för den europeiska och japanska industrin att finna avsättning för sina produkter. Valutareserverna har kunnat byggas upp med dollar utom i de absolut svagaste kapitalistiska länderna. Om USA stryper dollarutflödet för att upprätthålla dollarns värde kommer därför denna extraefterfrågan att försvinna och den internationella konkurrensen kommer att skärpas oerhört. Om man då inte skapar någon ny internationell kreditmöjlighet är världsdepressionen nära.

USA är emellertid tvingat att minska dollarutflödet om inte världens banksystem skall krascha. Det beräknas att ca 200 miljarder dollar är ute och flyter i världen, och omkring hälften av dessa ligger i centralbankernas kassavalv som en garanti för Valutareserven. Om USA för en expansiv ekonomisk politik med inflation och underskott i handelsbalansen till följd kommer spekulationer i en minskning av dollarns värde att sätta fart på de 200 miljarderna och snabbt tvinga fram en nedvärdering som kommer att ställa till kaos för bankerna och därmed leda till ekonomiska krascher, som kommer att kunna utlösa en världsdepression.

Enda sättet för världen att skjuta kraschen på framtiden är att USA satsar på att någorlunda upprätthålla dollarns värde till priset av att dollarn som världskredit omöjliggörs och att det skapas nya internationella kreditmöjligheter.

Det finns i princip fyra sätt att klara av detta:

- Helt flytande valutakurser. Detta ger möjlighet för de enskilda länderna att skapa nationella krediter utan hänsyn till den internationella konkurrenskraften, eftersom denna korrigeras genom att valutans värde sjunker då andra länder vill betala mindre för den. Denna politik leder till snabb inflation och att världshandeln hotas genom att det blir omöjligt med långsiktiga kreditöverenskommelser, beroende på att valutornas värden kommer att förändras.
- Att man utvidgar systemet med speciella dragningsrätter. Detta innebär att om man har ett underskott i betalningsbalansen, så får man ett tillskott av världspengar som garanti för sin likviditet. Men detta system kommer aldrig att bli mer än en halvmesyr. Givetvis kommer inte konstanta underskottsländer att accepteras, utan man kommer att kräva att de förbättrar sin ekonomi. Kontrollen och konkurrensen kommer att hindra att detta system leder till den kraftiga utvidgning av krediterna som kommer att behövas för att hålla världsekonomin på fötter. Poängen är också att de nödvändiga världskrediterna bara kan skapas genom underskottsländer, eftersom det annars krävs en världsregering som går ut på marknaden och gör egna beställningar.
- Att något nytt land själv skapar sig position för att tillhandahålla reservvaluta. Det enda land som skulle vara aktuellt är Västtyskland. Men detta skulle kräva en drastisk förändring. Västtyskland måste växla från ett stort överskott till ett kraftigt underskott i betalningsbalansen. För att kunna åstadkomma detta måste Västtyskland börja föra en mer självständig imperialistisk politik. Kapitalexport och sk u-hjälp skulle kunna åstadkomma detta.
Idag finns tendenser att D-marken håller på att tillkämpa sig positionen av världsvaluta.

Det tidigare EG-valutablocket har reducerats till ett Dmarkblock genom att Västtyskland är det enda stora EG-land som sluter upp kring valutaöverenskommelsen. Kvar förutom Västtyskland är Benelux-länderna plus Sverige och Norge.

- Ett fjärde sätt att utöka de internationella krediterna vore att de internationella bankerna låter dollarhorden yngla av sig genom att själva skapa nya krediter. Men detta är ett synnerligen riskabelt sätt, eftersom det är beroende av att USA fortsätter att någorlunda försöka upprätthålla dollarns värde. Det betyder också en ökad osäkerhet eftersom likviditetskvoten måste minska.

Trots riskerna finns det emellertid klara tecken på att man också kommer att använda sig av denna metod. Den engelska regeringen har t ex tagit upp stora lån på den privata marknaden.

Den mest sannolika utvecklingen är dock att man kommer att använda alla dessa medel för att öka krediterna. Det gamla systemet kommer att framstå som idylliskt vid jämförelse med detta nya, helt kaotiska och oöverskådliga system. Direkta finansiella krascher som kan utlösa en depression kommer att bli alltmer hotande.

Den imperialistiska rivaliteten

Sammanhållningen mellan de imperialistiska länderna har under efterkrigstiden dominerat över motsättningarna. Sammanhållningen har garanterats av USAs obestridda ledarställning.

Hur kommer det att bli i framtiden? Kommer rivaliteten att dominera över sammanhållningen med risk för nya imperialistiska omfördelningskrig? Sammanhållningen har naggats i kanten av den skärpta konkurrensen och av att USAs ledarställning inte är lika självklar längre. Alternativen är sammanhållning under USAs ledarskap eller rivaliserande imperialistiska block. Någon som kan ta över USAs ledarställning finns inte. Och Någon enighet utan ledare är inte möjlig.

Fortfarande har inte något block eller något land vågat utmana USA, förutom Frankrike som bedriver en viss profilpolitik. USA har fortfarande starka kort på hand. Man kan på en natt göra alla världens dollar värdelösa genom att vägra ta ansvar för dem. Genom sina multinationella bolag dominerar man råvaruutvinningen. USA har också större förutsättningar att klara ett handelskrig eftersom man har en stor inre marknad.

Det kan mycket väl bli USA som tar det avgörande steg som leder till att den imperialistiska sammanhållningen övergår till rivalitet, eftersom det kommer att bli en hämsko för USA att tvingas någorlunda upprätthålla dollarns värde. Hänsynen till dollarns värde hindrar en expansiv ekonomisk politik på hemmaplan. USA kan därför tvingas fränkänna sig ansvaret för dollarn, vilket kommer att ha till omedelbar följd att den viktigaste grunden för den imperialistiska sammanhållningen försvinner.

Oljekrisen och speciellt de USA-styrda oljebolagens agerande har också spätt på behovet från övriga imperialistiska länder att göra sig självständiga gentemot USA. Alla imperialistiska länder försöker för närvarande som komplement till sitt beroende av oljebolagen genomföra bilaterala avtal med oljeländerna.

En uppbrytning av den imperialistiska sammanhållningen får till följd att de imperialistiska blocken måste garantera så stora marknader som möjligt åt sig, och samtidigt skaffa en direkt kontroll över råvarukällorna. En period av imperialistisk omstrukturering med krig och kupper i de råvaruproducerande länderna kan bli följden. En sådan period kan komma att stärka de råvaruproducerande ländernas position och även ge större möjligheter för revolutionära be-

frielsekrig. Men ännu så länge står de rivaliserande imperialistiska blocken svaga i förhållande till USA. De måste i stort acceptera USAs villkor, men inom denna ram kan de dock manipulera för att stärka sin ställning.

Inflationen

Inflationen har nu nått oanade höjder, och trots det har borgarna inga förklaringar till denna. Men vi kan fastslå att grundorsaken till inflationen ligger i den kreditfinansiering som skett under efterkrigstiden.

Tidigare under efterkrigstiden var inflationstakten ganska lugn, 3-4% årligen, men under de senaste åren har den utvecklats till en galopperande inflation. Och det är viktigt att komma ihåg att detta skedde innan oljekrisen, som nu får vara orsaken till allt ont.

Den nuvarande inflationens huvudorsak är det enorma dollarunderskottet under 1971 och -72 i kombination med en kraftig underbalansering av USAs budget. Detta hjälpte till att vända den då hotande lågkonjunkturen till en spekulativ högkonjunktur. Denna spekulativa högkonjunktur skapade bristsituationer inom många viktiga råvaruområden, vilket tillsammans med valutasystemets sammanbrott skapade ett gynnsamt klimat för råvaruspekulation. De spekulativa uppköpen av råvaror drev upp priserna och medförde att ytterligare spekulationer lönade sig. Råvarupriserna steg till gigantiska höjder.

Grunden till den nuvarande galopperande inflationen är helt enkelt att det finns gott om kreditpengar, samtidigt som det inte finns någon naturlig efterfrågan, Inflationstrycket från kreditpengarna blir då kraftigare och de börjar användas rent spekulativt. Detta späds ytterligare på av det extremt höga ränteläget som framtvings av den osäkra valutastituationen.

De enda rimliga förutsägelser som kan göras om framtiden är att inflationen antingen kommer att fortsätta i samma takt som nu eller att det hela kommer att sluta med ett sammanbrott, med depression och definitiv imperialistisk blockbildning som följd. Världsekonomin är nämligen inne i en fas då kreditefterfrågan blir allt nödvändigare för att hålla igång maskineriet, samtidigt som det inte finns några naturliga expansionsutrymmen. Kreditpengarna kommer därför att skapa ett ännu kraftigare inflationstryck än tidigare.

Tidigare har vi fastslagit att USA kommer att få mycket svårt att som tidigare tillhandahålla dessa krediter. Kommer då inte detta att minska inflationstrycket? På det kan man bara svara att världen behöver krediterna, och att de kommer att skapas på något sätt. Ökade nationella krediter kan skapas genom att valutakurserna får flyta, att utestående dollar bildar bas för nya krediter, som inte beror på USAs sedelpressar, att speciella dragningsrätter används i ökad utsträckning, att nya reservvalutor skapas.

Detta nya system kommer att bli oändligt mycket mer svåröverskådligt och farligare än det nuvarande. Det finns många fler knutpunkter som ett sammanbrott kan utgå från,

Sammanbrottet?

Hela denna härva är mycket överskådlig och det är synnerligen svårt att göra några förutsägelser, även om man har en förståelse för den aktuella situationen.

Egentligen är den enda rimliga förutsägelsen ett sammanbrott, med depression och imperialistisk blockbildning som följd. Om detta blir slutsatsen måste vi undersöka hur djup depression blir, var den kommer att slå hårdast och hur de imperialistiska blocken kommer att försöka ta sig upp ur depressionen.

Men det är vanskligt med sådana förutsägelser. Kapitalismen har visat en enorm seghet och det är möjligt att det finns ännu ett antal metoder för att skjuta upp sammanbrottet. Men kärnpunkten är att det ekonomiska läget tvingar fram en så stark konkurrens att det blir allt svårare att komma fram till de gemensamma lösningar som är nödvändiga,

Krisen och arbetarklassen

Vi har tidigare visat att konkurrensen tenderar att bli en konkurrens där de nationella kapitalen konkurrerar på sin arbetarklass' bekostnad.

Men om USA på allvar stryper sitt kreditutflöde, kommer det att tvinga fram ett behov av att i ökad utsträckning skapa nationella krediter. Sverige är ett typexempel på detta, med sitt stimulanspaket.

När dollarna flöt ut ohämmat 1971-73 så förde man en restriktiv politik för att upprätthålla kronans värde och stärka exportföretagens konkurrenskraft. I nuvarande läge sätter man fart på sedelpressarna för att upprätthålla konsumtionen och därmed ge industrin efterfrågan.

Därmed förändras den tidigare lönepolitiken. Det skall nu vara mycket måttliga löneökningar så att företagen kan upprätthålla sin konkurrenskraft, samtidigt som man genom en massa statliga subventioner upprätthåller konsumtionen. Denna tendens är mycket klar i Sverige, alltifrån sloandet av folkpensionsavgiften, till stimulanspaketet och den nya skattereformen.

Om arbetarklassen accepterar denna politik kommer det att betyda en ytterligare försvagning av klass-sammanhållning. Levnadsstandarden skall nu helt garanteras av utspel ovanifrån.

Men denna politik kan inte helt slå igenom. Extremt driven skulle den betyda att kronans värde snabbt försvagades. Om man lät kronan flyta skulle visserligen industrins konkurrenskraft delvis kunna bibehållas, men det skulle bli allt svårare att göra kostnadsberäkningar på långsiktiga avtal, spekulationer skulle frodas, och den internationella kapitalistklassen skulle gå till motattack, eftersom en sådan politik i större skala skulle komma att hota världshandeln.

I vilket fall som helst skulle en sådan politik leda till ännu snabbare inflation. Det är dock oklart hurvida en priskontroll något skulle kunna hejda denna inflation.

Tendensen att låta arbetarklassen bär krisen blir således i nuvarande läge aningen motstridig, eftersom övervältringen kombineras med statliga subventioner åt konsumtionen.

I och med att den imperialistiska rivaliteten ökar kommer de nationella krediterna att i ökad utsträckning användas för att bygga upp militärapparaten. Det är möjligt att detta blir den bestående tendensen.

Oljekrisen

Att vi inte tidigare behandlat oljekrisen beror inte på att den skulle vara oviktig, utan att det är viktigt att först blottlägga den struktur inom vilken den kommer att verka.

Vi bortser i det fortsatta resonemanget helt från bojkotten och förutsätter att produktionsminskningarna inte blir bestående. Det väsentliga är prishöjningarna.

Det beräknas att prishöjningarna på olja kommer att leda till att de industrialiserade länderna under detta år får betala 50 miljarder dollar mer för oljan. Detta kommer att dras ur handelsbalanserna om oljeländerna inte köper varor för motsvarande belopp eller investerar i de industrialiserade länderna.

Det avgörande är hur oljeländerna använder dessa pengar. Säkrandet av olja och industri-

beställningar kommer att späda på den imperialistiska rivaliteten. Tendensen till bilaterala avtal, där man byter olja mot industribeställningar, är klar.

Men troligtvis kan inte oljeländerna göra av med alla pengar på att bygga upp en industri. Det är definitivt omöjligt för länder som Saudiarabien och Libyen med sin ringa folkmängd, om de inte finner folkrika allianspartners. Frågan är då hur de återstående pengarna kommer att användas. Alternativen är i huvudsak antingen spekulation eller investeringar i de kapitalistiska länderna.

Prishöjningarna på olja kommer att ytterligare förvärra valutaproblemen, men dessutom kan oljepengarna få intressanta omstruktureringseffekter på industrin i de kapitalistiska länderna. Genom att beställningarna kommer att ligga på vissa industrigrenar, som kommer att behöva utvidgas, kan de skapa den extraefterfrågan som saknats under de senaste åren. Utbyggnaden av vissa industrigrenar kan skapa investeringsmöjligheter där kreditpengarna kan användas på ett naturligt sätt. Men det spekulativa klimatet kommer inte att avta, eftersom oljepengarna också kommer att användas spekulativt, men det kommer att skapas en viss materiell bas för spekulationerna, vilket gör att de kan hålla på längre.

Kampen om oljepengarna kommer att bli helt avgörande för att inte halka efter i den imperialistiska konkurrensen.

Sammanfattande teser

1. Kreditfinansieringen har varit avgörande för efterkrigstidens ekonomiska utveckling. Därför tar sig den nuvarande krisen sig uttryck som kris för kreditsystemet främst på den internationella nivån, dvs valutasystemet.
2. Den skärpta konkurrensen har medfört att motsättningen mellan arbetarklassens konsumtionsstandard och produktionskapaciteten har blivit akut.
- De enskilda länderna försöker lösa sina ekonomiska svårigheter genom att öka exportkapaciteten på arbetarklassens bekostnad. Dessa lösningsförsök stärker den grundläggande motsättningen i världskapitalismen och hotet om överproduktion blir allt mer akut.
3. Denna motsättning har skärpts i och med att det blivit allt omöjligare att låta dollaröverskottet fungera som stimulanspolitik för världen som helhet.
4. Detta har lett till att de nödvändiga ökade krediterna kommer att skapas på ett ännu mer okontrollerat sätt än tidigare, genom ökade nationella krediter och flytande valutakurser, genom att krediter skapas på den internationella kapitalmarknaden och genom att fiktiva lån i de internationella penninginstitutionerna används i ökad utsträckning.
5. Kaoset på kredit- och valutamarknaden leder till att direkta spekulativa köp blir allt vanligare, t ex på råvarumarknaden, vilket leder till enorma prisökningar. En ökad andel av mervärdet kommer finanshajarna att lägga beslag på.
6. Spekulationerna och den kaotiska kreditmarknaden leder till en fortsatt galopperande inflation.
7. Inflationen leder till en minskning av arbetarklassens konsumtion, vilket innebär att en fortsatt expansion helt kommer att ligga på den kapitalproducerande delen av ekonomin.
8. Möjligheten att undvika en depression och definitiv imperialistisk blockbildning kommer därför att vara avhängigt expansionen i den kapitalproducerande delen av ekonomin. Troligtvis kommer denna att kunna bära upp en mycket kraftig expansion.

Investeringsbehoven i t ex energi- och stålindustrin är gigantiska. De imperialistiska länderna måste också rusta sig för en verkligt hård konkurrenskamp i slutet av decenniet.

9. Troligtvis kommer expansionen att fortsätta resten av decenniet, men den kommer att bli synnerligen ojämn, och hela länder och branscher kommer att slås ut.

10. Den alltmer skärpta motsättningen mellan arbetarnas konsumtion och produktionskapaciteten, samt den ökade finansiella instabiliteten kommer att öka riskerna för en direkt krasch. Denna risk förstärks ytterligare av den ojämna ekonomiska utvecklingen, som rycker undan viktiga marknader, samtidigt som visserligen nya skapas.

11. De nödvändiga krediterna för uppbygget av den nya kapitalindustrin kommer i ökad utsträckning att tas på den kaosartade internationella privata kreditmarknaden.

12. Den kaosartade ekonomiska situationen kommer att leda till en förstärkning av nationalstatens ekonomiska roll. Det kommer också att stärka behovet av imperialistisk sammanhållning, samtidigt som denna alltmer hotas av den allt kraftigare konkurrensen.

PeO (=Per-Olof Olofsson)

Ur *Kommunist* nr 17 (1974)

Förändringar i den västtyska kapitalismens ackumulationsbetingelser¹

Det tyska ekonomiska undret, den kraftiga expansionen under femtitalet, skedde mot bakgrund av andra världskrigets totala ödeläggelse av produktionsapparaten. Här poserar Volkswagenfabrikernas direktör framför sina bilar och ”sina” arbetare. Det allfaderliga förenat med en ståtlig officershållning.

I *Kommunist* har vi tidigare publicerat några artiklar om det kapitalistiska världssystemets utvecklingsbetingelser och tendenser. I *Kommunist* nr 4/5 fanns en artikel som behandlade den marxistiska kristeorin och efterkrigstidens kristendenser. Denna artikel låg till grund för PeOs artikel i *Kommunist* nr 16 ”Kapitalismen mot sammanbrottet?”, som behandlade inflationen och det nuvarande läget i den kapitalistiska världsekonomin. I *Kommunist* nr 14 behandlade DPh valutakrisen och det amerikanska kapitalets förändrade roll.²

I detta nummer publicerar vi en artikel av den tyske marxisten **Elmar Altvater** (se vidare ”Till kritiken av det nya tyskeriet” i detta nummer). Altvaters artikel var införd i den tyska tidskriften *Links* i mars/april detta år [1974] och har även översatts till danska (*Politisk Revy* nr 246). Altvater visar i sin artikel hur kristendenserna har fördjupats och hur kriskänsligheten har ökat i de utvecklade kapitalistiska länderna under de senaste åren.

Krisen närmar sig kapitalismens centrum

För 10-15 år sedan stod de sk underutvecklade ländernas ekonomier, liksom nu, på ruinens brant. De hade stora betalningsproblem och fattigdomen bredde ut sig, medan man i Väst-europa och USA hade den starkaste och långvarigaste ”högkonjunkturen” i kapitalismens historia. Ekonomerna i Västeuropa och USA talade överlägset om kapitalismens odödlighet och de underutvecklade ländernas tarvliga ekonomiska rådgivare. ”De kan inte sköta sin ekonomi”, sade man, men i verkligheten överförde det amerikanska och västeuropeiska kapitalet biljontals (1.000.000.000.000-tals) kronor till sina hemländer från de underutvecklade länderna genom ett ojämnt handelsutbyte, råvaruroffning och vinster från de imperialistiska bolagen.

På det viset kunde de amerikanska och västtyska kapitalen bromsa en fallande ”lönsamhet”, och investeringarna kunde fortsätta. Kristendensernas uttryck, försäljningssvårigheter och sjunkande lönsamhet, exporterades till imperialismens randområden. Men fattigdomen, förtrycket och det utländska kapitalet möttes i flera av dessa områden av en revolutionär massrörelse som vände sig mot alla imperialismens uttryck. I Europa och USA växte samtidigt en solidaritetsrörelse fram, som stödde de fattigas kamp och vände sig mot imperialismen. Imperialismen analyserades och delar av rörelsen intog en revolutionär ståndpunkt. Detta gjorde den på en i första hand *ideell* grundval – utifrån solidaritet med de förtryckta folkens kamp, framför allt det vietnamesiska.

Men i slutet på 60-talet började allt fler länder i kapitalismens centrum få känning av kristendenserna. England, den första imperialistmakten, började sin kriskantade väg nedåt. Ekonomerna sade: ”De borde göra som japanerna”. Men nu är det kris i Japan. Och Italien

¹ Denna artikel består av en redaktionell inledning av *Kommunist* följt av Elmar Altvaters artikel (översatt från tyska).

² Se ovan

hade knappt hunnit få igång sitt ”ekonomiska under” förrän krisen och klasskampen gjorde landet till en ”säkerhetsrisk” för USA-imperialismen (Kissingers förtäckta hot om intervention nyligen). Nu pratar ekonomer och byråkrater inte längre om att vissa länder inte kan sköta sin ekonomi. Nu talar de om samarbete över gränserna och kamp mot inflationen. OECD och Internationella Valutafonden manar till samarbete och åtstramning av ekonomin: höjd arbetslöshet och sänkta löner. Inflationen skall stoppas genom arbetslöshet. President Ford samlade nyligen ihop 700 ekonomiska ”experter” från hela landet, för att reda ut problemen. Men inget nytt kom fram, mer än den dödförklarade krisen.

När krisen på allvar gör sig gällande är inte revolutionen bara en möjlighet för den som analyserat kapitalismens inre motsättningar. Den börjar blir något möjligt och verkligt för den stora massan av arbetare. Produktionen organiserad av kapitalet kan inte längre tillfredsställa arbetarklassens mest grundläggande behov. Kapitalistisk produktion Och produktion för behov börjar framstå som varandras motsatser. Härigenom ges den revolutionära rörelsen i kapitalismens centrum en *materiell* grundval.

Inflationen

Vad är då det väsentliga för att förstå de nuvarande kristendenserna? Varför talar ekonomer och byråkrater om samarbete över gränserna och kamp mot inflationen? Alla artikelförfattarna vi nämnt ovan ser inflationen, de ständiga prishöjningarna, som den kapitalistiska krisens nuvarande uttrycksform, alltså att inflationen är det sätt på vilket kristendenserna nu gör sig synliga. Enligt Keynes och andra borgerliga ekonomer är inflationen ett uttryck för en högkonjunktur. Under hela efterkrigstiden har de kapitalistiska staterna använt den keynesianska politiken. Man har bromsat tillväxten när det har varit högkonjunktur och inflation, och underlättat kapitalackumuleringen när ekonomin gått över i lågkonjunktur, för att på det viset jämna ut hög- och lågkonjunkturer och, som man trott, därmed undvika en kris. Nu är det emellertid inflation och lågkonjunktur samtidigt – s k stagflation. Det har satt myror i huvudet på ekonomerna.

Enligt alla artikelförfattarna är det kreditutvidgningen (som hänger samman med den keynesianska politiken) som är den verkliga orsaken till inflationen. Alltså en utvidgning av bank- och företagskrediter och ett uppträckande av sedlar som inte har sin motsvarighet i verkliga värden. Framför allt har USA kunnat trycka upp mängder av dollar för att betala sina krig och sin handel med andra länder. Detta beror på att den amerikanska imperialismen efter andra världskriget hade en helt dominerande ställning, som hade gett dollarn ställning som reservvaluta. Denna kreditutvidgning har samtidigt varit ett medel att höja den allmänna köpkraften. På det viset har kapitalisterna klarat sig ifrån sina ständiga försäljningsproblem (problemen att realisera mervärdet). Den kapitalistiska ekonomin har kunnat uppskjuta en kris som i annat fall skulle ha gjort sig gällande. Å andra sidan har kreditutvidgningen gjort att hela den kapitalistiska ekonomin blivit mer kriskänslig, eftersom penningmängdens ökning inte står i relation till produktionens ökning. De producerade värdena har därför inte någon motsvarighet i en bestämd penningmängd.

De olika artiklarna – en jämförelse

Nu är det naturligtvis inte riktigt så enkelt. Här finns också en del av de väsentliga skiljaktigheterna mellan författarna. Medan Altwater menar att kreditutvidgningen har varit ett medel för att uppskjuta krisen och stärka den kapitalistiska expansionen, menar PeO att den i den utvecklade kapitalismen rör kapitalackumuleringens själva förutsättningar. PeO tenderar därför till att en kommande kris kommer inom en nära framtid och kommer att vara mycket

mer djupgående och allvarlig för kapitalismen än vad Altvater bedömer. Altvater betonar också i högre grad att krisen har en ”renande” verkan på kapitalismen, att den faktiskt är kapitalismens ”återställare”. Pga den stora vikt PeO lägger vid kreditutvidgningen finns ingen plats för en analys

av tendenserna till fallande ”lönsamhet” (fallande profitkvot) i den kapitalistiska världsekonomin, eller rättare sagt av hur tendenserna ser ut idag. Detta tas istället upp av Altvater, som pekar på att enorma kapitalmassor just nu rör sig mellan storbankerna i Europa på jakt efter ränta och säkerhet, eftersom lönsamma investeringsprojekt saknas.

Kapitalet tenderar alltså i ett krisläge att förvandlas till ett rent spekulationskapital. Kapitalisten finner det mer lönsamt att placera sitt kapital i olika varor eller valutor än i industrier och andra produktiva investeringsprojekt, vilket alltså ytterligare driver på en kris.

Att enorma kapitalmassor på detta sätt rör sig mellan länderna sätter också den keynesianska politiken ur spel. När t ex England sänker räntan för att det ska bli mindre lönsamt för kapitalisterna att placera sitt kapital i bankerna och mer lönsamt att placera det i industrin för att på det viset ge fart åt investeringarna, så flyter kapitalet i stället över till andra länder där räntan är högre. Samma problem uppstår när de multinationella företagen förflyttar enorma kapitalmängder mellan länderna utan att de nationella staterna har någon möjlighet att kontrollera dessa rörelser. De multinationella företagen kan t o m förflytta kapital genom att dra ut på betalningar till sig själv, alltså utan någon som helst verklig rörelse.

Ju mer de multinationella kapitalen utvecklas, desto mindre plats finns det för den keynesianska politiken, alltså bl a räntepolitik och näringspolitik. För att den keynesianska politiken ska duga måste det ske ett samarbete över gränserna mellan de olika regeringarna. Men det finns ingen institution, ingen makt, kort sagt ingen internationell stat, som har kraft att genomdriva ett sådant samarbete. I stället är den vanliga trenden att nationerna isolerar sig från varandra, när kristendenser börjar göra sig gällande, Nationalstaten blir alltmer otjänlig för kapitalet. – Men vad betyder detta för imperialistiska blockbildningar och allianser? Vad betyder det för kapitalets ackumulationsbetingelser? Vad betyder det för de enskilda nationalstaternas agerande?

Dessa problem tas varken upp av Altvater eller PeO. Här ligger en svaghet i artiklarna. Inte heller tar någon av dem upp Sovjetunionens roll i den kapitalistiska världsekonomin. Det är bara DPh som överhuvudtaget nämner å ena sidan den revolutionära rörelsen och å den andra sidan Sovjetunionen och ger dem någon betydelse för den kapitalistiska världsekonomin utveckling. DPhs artikel ägnas emellertid mest åt förändrade styrkeförhållanden mellan USA och Västeuropa och vad detta betyder för blockbildning mellan imperialiststaterna och ett eventuellt världskrig. Den ägnas alltså i huvudsak åt maktförhållanden och inte direkt åt betingelserna för kapitalackumuleringen och kristendenserna.

Den som läser nedanstående text noga finner också att Altvater inte helt konsekvent skiljer mellan de marxistiska begreppen arbetsmedel (arbetsredskap) och produktionsmedel (arbetsmedel och råämnen). Detta har emellertid ingen direkt betydelse för innehållet i artikeln.

Vi kommer inte att bli tagna på sängen

De artiklar som vi här har diskuterat försöker analysera de grundläggande tendenserna i dagens kapitalism. De försöker tala om ifall vi går mot en djupgående kris eller bara mot en avmattning i den ”ekonomiska tillväxten”. Om vi går mot en imperialistisk blockbildning med ett världskrig som följd eller om imperialistländernas enhet under USAs ledning kommer att

vara utmärkande för den närmaste framtiden. Utan en kunskap i dessa frågor blir de organisationsformer vi väljer och de politiska satsningar vi gör utan fast grund. Vi kan inte låta oss bli tagna på sängen av den kommande utvecklingen. Vi måste utveckla en lägesanalys som kan förstå kapitalets grundläggande utvecklingstendenser, dess ackumulationsbetingelser, men också vad dessa betyder för klassernas sammansvetsning och splittring, och vad det betyder för ett klassmedvetandes framväxt. Kort sagt, vi står oss slätt utan de mer ambitiösa analyser som redan börjat publiceras i *Kommunist* och som också i framtiden kommer att publiceras.

Världskapitalismen befinner sig år 1974 i en fas av konjunkturavmattning på grund av stagnationstendenser. Även om detta gäller alla högutvecklade kapitalistiska länder, så är det dock fråga om en ojämn utveckling. Såväl det relativa och absoluta antalet arbetslösa som ackumulationens hastighet, inflationsgraden, kvaliteten och styrkan i de statliga ingreppen i ackumulationsprocessen och i förhållandet mellan lönearbete och kapital växlar från land till land. Så uppgick t ex inflationen år 1973 i Frankrike till ca 10%, i Italien var den mer än 12%, i Sverige över 10%, i USA ca 9%, i Japan mer än 20%, i England ca 11% och i Västtyskland ca 8%. Arbetslöshetssiffrorna för januari 1974 varierar också från land till land. Medan antalet arbetslösa utgör mellan 3 och 4 milj i England pga tredagarsveckan och medan man officiellt uppger siffran 2,7 milj för USA, så ligger det i Västtyskland för samma tid på ca 600.000.

I dessa siffror återspeglas inte bara världskapitalismens konjunktursituation utan också de förändrade ackumulationsbetingelserna. Under normala betingelser med förminskad kapitalackumulation och relativt hög arbetslöshet försvagas inflationstendenserna om inte t o m vänds i sin motsats, men under det gångna året har de ytterligare förstärkts. Vi har konfronterats med fenomenet ”stagflation” /stagnation och inflation samtidigt, reds anm/. Och medan arbetslösheten under ”normala förhållanden” minskar under en konjunkturuppgång, så har den industriella reservarmén nu inte förminskats väsentligt, åtminstone inte i USA, England eller Italien. Arbetslösheten har blivit ett problem, som strukturellt betingas av kapitalackumulationen, en tendens som har betydelse även i Västtyskland.

Det är klart att de förändrade kapitalistiska utvecklingsvillkor, som visar sig i dessa yttringar av kapitalackumulationen, har konsekvenser för arbetarklassen i respektive länder och att man för att kunna bestämma arbetarrörelsens strategi och taktik måste analysera dessa förändrade villkor mycket ingående. Följande redogörelse kan inte ge mer än några anvisningar, vilka tycks oss väsentliga att beakta vid strategiska och taktiska diskussioner (en utförligare analys finns i *Probleme des Klassenkampfes* nr 13).

Den västtyska kapitalismens ställning på världsmarknaden

Efter mer än 20 års ständigt framåtskridande på världsmarknaden, vilket är enastående i kapitalismens historia, har det utbildats en mycket starkt sammanflätad världsmarknad. Dess viktigaste uttrycksform idag är den oerhört starkt ökade exporten och importen av varor och de internationella koncernerna, som blir alltmer betydande. Därför är det inte möjligt att analysera den västtyska kapitalismens förändrade ackumulationsbetingelser utan att gå in på världsmarknadens grundtendenser och det västtyska beroendet av världsmarknaden. Redan ur de få siffror, som angetts ovan, framgår det att den västtyska kapitalismen intar en särställning i jämförelse med de andra högutvecklade kapitalistiska länderna. Således har den ekonomiska krisen hittills varit mindre omfattande än i de flesta konkurrentländerna. Vad beror detta på?

Speciellt för Västtyskland är den höga exportandelen i totalproduktionen av varor, en nivå som inte uppnåtts av något annat större land. I förädlingsindustrin avsätts 20% av

totalomsättningen utomlands, i produktionsmedelsindustrin upp till 30% och i enstaka stora koncerner så mycket som 80%. I dessa siffror dokumenteras å ena sidan den västtyska industrins beroende av världsmarknaden, å andra sidan också det västtyska kapitalets relativt gynnsamma situation. Trots en permanent uppskrivning av D-marken i förhållande till de viktigaste världsvalutorna sedan 1961 och speciellt sedan 1969 och trots den därmed sammanhängande fördyringen av varuexporten har exporten ständigt stigit. Exportöverskottet utgjorde enbart år 1973 i runt tal 30 miljarder DM. Detta är ett indicium för de västtyska varornas relativa billighet på exportmarknaderna.

De västtyska varornas relativa billighet kan bara bero på att varupriserna på världsmarknaden stigit mycket snabbare än i inlandet, detta också om man tar hänsyn till uppskrivningen av den västtyska valutan. Detta är också den viktigaste anledningen till att uppskrivningen av D-marken varit så gott som utan följer för den västtyska exporten under de gångna åren. Om vi ser på statistiken för utrikeshandeln, så finner vi att de gångna årens exportöverskott framför allt har sin grund i att exportvarorna stigit i pris under det att priset på importvarorna i stort sett förblivit stabilt. Enbart de tre första kvartalen år 1973 kan man återföra ca 40% av exportöverskottet på prisstegringar på världsmarknaden. Och vad gäller exportökningen kan man år 1972 bara skriva 15,2% på prisstegringarnas konto. Det är helt klart att det i framtiden kommer att ta slut med den dyra exporten och den billiga importen av framför allt råvaror, jordbruksprodukter och halvfabrikat. Om man ser på fördyringen av oljan och andra råvaror framgår det tydligt att Västtysklands gynnsamma position inte kommer att kunna upprätthållas. Detta fördelaktiga läge beror ju framför allt på att industrivaror (och här återigen i huvudsak varor från produktionsmedelsindustrin) exporteras till stigande priser medan framför allt råvaror och halvfabrikat importeras till stabila priser.

Jämte prisstegringarna på världsmarknaderna och den för Västtyskland relativt gynnsamma exportstrukturen finns det också avgörande interna skäl för varornas relativa billighet, vilka vi nu skall ägna oss åt. Å ena sidan kan den västtyska industrins produktivitet vara betydligt högre än produktiviteten i de industrier, som ägs av andra nationella kapital. Detta spelar säkert en roll i många industrigrenar, men man bör inte övervärdera betydelsen av detta, om man tar i betraktande de internationella koncernernas verksamhet och den därmed sammanhängande snabba spridningen av nya tekniker. Inte heller lönerns relativt låga nivå som kostnadsfaktor kan förklara den västtyska ekonomins gynnsamma position på världsmarknaden. Ty löneutvecklingen i Västtyskland har hållit jämna steg med de andra ländernas. Industrierbetarnas löner är i alla fall högre än i England, Frankrike och Italien. Då finns det bara en viktig faktor kvar som förklaring, nämligen den i jämförelse med andra länder relativt höga arbetsintensiteten och den höga arbetsdisciplinen hos de i Västtyskland sysselsatta arbetarna. Så betyder t ex varje strejk en positionsförlust för kapitalet på världsmarknaden och varje strejk, som stoppats och pacificerats i tid kan leda till en positionsförbättring på världsmarknaden i förhållande till andra länder och kapital. Den västtyska kapitalismens långvariga uppgångsfas och de reella förbättringar i stora delar av den västtyska arbetarklassens livsvillkor, som blivit möjliga härigenom, har bidragit till att man inte eller bara sällan tvingats genomföra hårda strejker för att kunna behålla eller förbättra den levnadsnivå som uppnåtts. Detta har bara varit fallet fram till mitten av 50-talet och sedan återigen sedan slutet av 60-talet. Detta betydde emellertid för kapitalet kontinuitet i mervärdeproduktionen i jämförelse med andra länders kapital, där arbetarstrejker mycket oftare vållar avbräck i /kapitalets/ självförmeringsprocess. Varje italiensk strejk och varje arbetarkamp i England förde dessutom till att västtyskt kapital kunde erövra nya marknader i andra länder. Det är klart att dessa gynnsamma ackumulationsbetingelser för det västtyska kapitalet kommer att ta

slut, när de inre ackumulationsbetingelserna också i Västtyskland leder till en skärpning av klasskampen.

Så ser vi att både interna skäl och utvecklingstendenser på världsmarknaden hittills har åstadkommit en särskilt gynnsam position för det västtyska kapitalet. Vi ser emellertid också att man för framtiden kan förvänta förändringar, en försämring i de utomordentligt gynnsamma villkoren för kapitalet. För att kunna uppskatta dessa närmare är det nödvändigt att helt kort gå in på villkoren för kapitalackumuleringen i Västtyskland under de två gångna årtiondena.

Betingelserna för kapitalackumuleringen de två gångna årtiondena

Den höga tillväxttakten i ekonomin under de senaste 25 åren var bara det statistiskt mätbara uttrycket för ökningen av de produktiva lönearbetarnas värdeproduktion. Om man realistiskt utgår ifrån att kapitalet bara producerar vid en passande profitkvot, så måste värdeproduktionen samtidigt ha varit en mervärdeproduktion, som uttryckt sig i en hög profitkvot för kapitalet. Ty efter arbetslöshetens minskning efter kriget i mitten av 50-talet har det endast 1966-67 och 1973-74 funnits krisbetingad arbetslöshet. Vi måste därför först undersöka betingelserna för mervärdeproduktionen i Västtyskland och försöka komma underfund med varför den kriscykel, som ogiltigförklarats för den högutvecklade kapitalismen, ändå varit verksam sedan mitten av 60-talet.

På 50-talet hade arbetarklassens levnadsstandard sänkts så mycket pga krisen i världsekonomin, fascismen och resultaten av 2:a världskriget att man kunde sätta in ytterligare arbetskraft med hög profit även vid relativt små investeringar för att sätta i stånd och utveckla produktionsmedlen. Profiten steg i motsvarande grad. Så var det ”tyska undrets” år framför allt gyllene tider för kapitalet. Man erfor dock en viss avmattning, när man uppnått full sysselsättning. Kapitalet mötte denna nya situation med import av utländsk arbetskraft sedan 1958 men framför allt genom införandet av modern teknologi som ersättning för den knappa arbetskraften. Detta var mycket framgångsrikt som vi känner till. Ty med hjälp av nya tekniska metoder steg arbetets produktivkraft och till följd härav sänktes arbetskraftens värde och utsugningsgraden ökades och dessutom stegrades arbetsintensiteten systematiskt: genom spridning av löpande-bands-tillverkning, genom nya avlöningsmetoder à la MTM-systemet och andra former för arbetsintensifiering.

Men liksom varje annan utveckling hade också denna jämte de positiva också avgjort problematiska konsekvenser för kapitalet. Ty med ökningen av arbetets produktivkraft var en relativt stark ökning av kapitalets organiska sammansättning förknippad. Mängden produktionsmedel per arbetsplats steg våldsamt och dessutom försköts värdeförhållandet mellan produktionsmedel, råvaror osv och värdet av den använda arbetskraften till förmån för produktionsmedlen och råvarorna. I statistiken dokumenteras detta i den ständigt stigande kapitalintensiteten. Detta betydde för kapitalet att det å ena sidan ständigt pressades ut alltmer ur arbetarna genom arbetets stigande produktivkraft och intensitet, dvs att det mervärde som kapitalet tillägnade sig steg. Å andra sidan måste emellertid företagarna förskottera ständigt mer kapital för att kunna uppnå detta resultat. I förhållande till den stigande kapitalinsatsen sjönk därför mervärdet på 60-talet, trots en ökning av utsugningsgraden. Annorlunda uttryckt kan man säga att det västtyska kapitalets profitkvot sedan början av 60-talet har haft en fallande tendens (vilket också konstateras av det Tyska Ekonomiska Rådet, men då i form av ”fallande realavkastning i näringslivet”).

Nu kunde man anta att det västtyska kapitalet skulle öka utsugningsgraden så mycket att profitkvoten skulle börja stiga igen. Men en sådan föreställning är en illusion. Ty när

mängden ytterligare arbetskraft i den kapitalistiska utsagningsprocessen knappast kan ökas mer – eller bara kan ökas med höga samhällskostnader (import av utländsk arbetskraft) -, när arbetsintensiteten bara kan ökas till priset av tilltagande och allvarliga arbetskonflikter, som avbryter kontinuiteten i värdeproduktionen, och när slutligen ökningen av arbetets produktivkraft är underkastad för det första teknologiska begränsningar och för det andra begränsningar inneboende i själva det ekonomiska systemet – då har ökningen av mervärdekvoten klart angivbara gränser. Därför kan man inte vänta sig att de utomordentligt gynnsamma självförmeringsbetingelserna på 50-talet skall kunna återskapas av den västtyska kapitalismen inom en överskådlig framtid.

En inskränkning måste emellertid göras här. Om man ser på utvecklingen av den s k realavkastningen av kapitalet (vilken inte är identisk med profitkvoten, men som anger profitkvotens rörelse riktning i sin tendens), så kommer man att finna, att den visserligen sjunker hela perioden, från 1960 till dags dato, men att man kan iaktta en liten ökning åren 1967 och 1968. Detta är inte så av en händelse och heller inte överraskande. Ty den ekonomiska krisen har alltid funktionen att för en tid ”rena” de motsättningar som hopar sig och skärps i kapitalets ackumulationsprocess och åstadkomma förutsättningar för ett nytt uppsving. Detta var precis vad som skedde under den ekonomiska krisen 1966-67.

1. De i produktionen sysselsatta arbetarnas löner minskades genom bortfallet av olika lönetillägg inom företagen, sociala förmåner osv.
2. Arbetsintensiteten stegrades samtidigt som arbetarnas genomströmning minskade. Äldre arbetare och kvinnor blev de som först avlägsnades ur produktionsprocessen, när de inte längre kunde uppfylla de ökade prestationskraven.
3. Övertidsarbetet ökades, vilket är billigare för kapitalet än anställning av nya arbetare.
4. Föråldrade anläggningar avskrevs i bokföringen och på detta sätt minskades det kapital, som investerats i anläggningarna.
5. Ett stort antal i kapitalistisk bemärkelse oräntabla företag gick i konkurs och övertogs av andra företag i en omfattande koncentrations- och centraliseringsprocess.
6. Det gavs statlig starthjälp liksom man lämnade effektivt bistånd vid alla de processer som kapitalet framkallar i kraft av sin egen logik.

Allt detta var faktorer, som relativt snabbt förde till en ökning av det västtyska kapitalets profitkvot och som således föranledde att kapitalet på nytt började ackumulera i stor skala. Följden blev ett ekonomiskt uppsving i en omfattning som man hade svårt att föreställa sig 1967.

Vi ser alltså vilken nödvändig funktion den ekonomiska krisen fyller i den kapitalistiska ackumulationsprocessens förlopp. Ju mer profitkvoten sjunker, desto skarpare blir de motsättningar, som skall ”renas”. Så kan man den närmaste tiden ingalunda räkna med en krisfri ackumulation, snarare med djupare ekonomiska bakslag. Men så länge den västtyska kapitalismen intar den ovannämnda särställningen på världsmarknaden, kommer kriserna alltid att vara relativt lätta att lösa. De kommer i varje fall inte att skärpas på samma sätt som vi kan uppleva det i andra stora länder (England och Italien).

Sålunda är krisen en nödvändig fas i den kapitalistiska ackumulationsprocessen för att alltid på nytt skapa förutsättningarna för ett ekonomiskt uppsving. Krisen är ingalunda något undantagsfenomen i den kapitalistiska utvecklingen och absolut inte resultatet av statliga

manipulationer eller monopolens medvetna ingripande. Inte heller krisens avlägsnande eller mildrande kan man förstå som enbart ett resultat av statliga åtgärdsprogram, vilket många vänsterkeynesianska teoretiker antar. Ty staten är precis som kapitalet fången i produktions-sättets motsättningar och kan i sista hand bara fullgöra krisens ”renings”funktioner. Härigenom kan staten förstärka och samtidigt förkorta och ibland uppskjuta vissa av krisföreteelserna i tiden eller överföra dem till andra samhällsområden. Varje annan uppfattning i denna fråga rymmer i sig reformistiska tendenser. Ty från uppfattningen om den krisproducerande och krisreglerande staten är det inte särskilt långt till antagandet att det bara krävs att man erövrar statsapparaten för att man skall kunna styra ekonomins och samhällets öden också i arbetarklassens intresse.

Det framgår också ur utläggningen ovan att varje strategi, som tillmäter lönerna den centrala rollen som köpkraftsfaktor, vilket är precis vad som jämt och ständigt sker i fackföreningsdiskussionerna och i förslagen till åtgärder för övervinnande av krisen, är felaktig och leder vilse. Lönen är, som Marx visade, kapitalackumulationens beroende och inte den oberoende variabeln. Därför går det inte att harmoniskt förena löneökningar och förbättrade realiseringsmöjligheter på varumarknaden, utan man måste undersöka konsekvenserna av löne- och klasskampen överhuvudtaget för den kapitalistiska ackumulationen. Kapitalet är i denna bemärkelse rörelsens subjekt, men därvid bör man betänka att kapitalet som kapitalförhållande innefattar motsättningen mellan lönearbetare och kapitalisterna som klass och att följaktligen klasskampens styrka får betydelse för kapitalackumulationens villkor. På detta sätt får lönearbetarna inflytande på kapitalackumulationen såväl ekonomiskt som politiskt. Och varje organisation av lönearbetare måste innefatta detta i sin taktik. Å andra sidan försöker man från statens och kapitalets sida att hålla tillbaka klasskampen så mycket som möjligt pga dess följder för kapitalackumulationen. Detta kan ske i form av eftergifter, så länge vi har en uppgångsfas som tillåter detta, eller i form av direkt repression, vilket har funnit sitt skarpaste uttryck i fascismen.

Fallande profitkvot och kapitalöverskott

Det har ovan påpekats att utsugningen av lönearbetarna ökades under de senaste åren, och att profitkvoten trots detta sjönk. Detta har ansevärd konsekvenser för den vidare utvecklingen av den västtyska kapitalismen. Ty som en följd av den ökade utsugningsgraden växer det kapital som står till förfogande för ackumulationsändamål. Pga den fallande profitkvoten tenderar emellertid de lönsamma investeringsmöjligheterna att minska. Det skall i detta sammanhang framhåvas att det här handlar om en ännu inte särskilt uttalad tendens, som inte desto mindre är verksam.

Hur löses denna motsättning? Här skall flera tendenser framhåvas. För det första: När det västtyska kapitalet inte längre är i stånd att realisera en lika hög profit i inlandet som man tycks kunna uppnå utomlands, då kommer man att i likhet med andra nationella kapital att internationalisera produktionen i ökande omfattning. Så kan man sedan 1969 i högre grad konstatera att de västtyska kapitalisterna inte bara exporterar varor och gör kapitalplaceringar i utländska värdepapper och statsobligationer utan att man också har företagit direktinvesteringar för köp eller uppförande av nya produktionsenheter i större omfattning. Det västtyska kapitalet köper in sig utomlands och förlägger delar av sin produktion framför allt till de skåglöneländerna (det handlar här om Singapore, Spanien, Tunisien och Syditalien) i förväntan om att där uppnå en högre profitkvot än vad som är möjligt i inlandet. Absolut sett och i jämförelse med det amerikanska och brittiska kapitalets utlandsinvesteringar handlar det ännu inte om några dramatiska belopp som överförs till utlandet, men ökningstakten är

ansenlig. Den ligger i Västtyskland på över 20% per år sedan 1969. För den västtyska arbetarklassen betyder detta ett tendentiellt hot mot sysselsättningen framför allt i struktursvaga branscher, vilket nu senast framgått tydligt genom konflikterna inom textilindustrin.

Låt oss nu betrakta en annan tendens, som är en följd av den nämnda motsättningen. Med en lägre profitkvot vid en stigande profitmängd följer alltid förstärkta koncentrations- och centraliseringsrörelser hos kapitalet. Så kan man också visa, om man ser på perioden efter 1967, att koncentrationens hastighet varit högre nu än under föregående fas. Koncentration och centralisering innebär inte endast koncentration av kapital, som tidigare haft flera ägare, i en hand, förutan någon kvalitativ förändring, utan också alltid en ”rening” och rationalisering i ordets kapitalistiska betydelse: uppköp och nedläggning av ”öräntabla” fabriker (exempel på detta finner man många nog, Phrix-fabrikerna, Henschel-lastbilsfabrik och Lip i Besancon osv); åtstramning och rationalisering av avsättningspolitiken (exempel på detta är samarbetet mellan Volkswagen, Audi, NSU och Mercedes); rationalisering och ekonomisering av produktionen genom reorganisering av arbetsdelningen på företaget, vilket regelmässigt är förbundet med stegrad arbetsintensitet och permitteringar; optimal geografisk placering (som t ex förläggandet av stålproduktionen till kusten, vilket fusionen mellan Hoesch och Hoogovans har visat, osv). Så försöker kapitalet att undgå verkningarna av profitkvotens tendentiella fall genom koncentration och centralisering. De ständigt större maktkomplex, som på detta sätt uppstår, förblir emellertid underkastade de förhållanden ur vilka de framgått, dvs de är inte i stånd att utveckla sin makt oberoende av kapitalackumulationens ekonomiska lagar och motsättningar.

Låt oss övergå till den tredje konsekvensen. När det existerar ackumulationsmöjligheter som en följd av att det finns outnyttjat investeringsvilligt kapital, men när det pga för låg profitkvot ej finns motivation till ackumulation, då ingriper staten i den kapitalistiska ackumulationsprocessen. Så finner vi att också den västtyska staten – visserligen med dåligt nyliberalt samvete, men trots detta ganska verkningsfullt – varaktigt har ingripit i kapitalets reproduktionsförhållanden för att säkerställa självförmeringen, antingen för delar av kapitalet som på 50-talet (investeringshjälp, skattelagar osv) eller för hela kapitalet som efter krisen 1966-67. Eftersom staten under kapitalismen inte kan ingripa direkt i kapitalets produktionsprocess pga att produktionsmedlen är i privat ägo och den därav följande ”företagarautonomin”, är dess åtgärder huvudsakligen inriktade på kapitalets cirkulationsprocess. Här har staten en mängd instrument till sitt förfogande, som också är relevanta för klassförhållandena.

1. Ingrepp i realiseringen av 3 varor som producerats eller som skall produceras genom statliga köp. (Vid krisen 66-67 inrättades olika budgetförslag, för att man skulle kunna välja vid eventuell hög- eller lågkonjunktur, på tyska kallat ”Eventualbudget”.)
2. Direkta utbetalningar till enskilda kapital i form av subventioner eller skattelättnader.
3. Reglering av kapitalinvesteringar genom penningpolitiska åtgärder (diskontoändringar, förändringar i reservkvoten, operationer på öppna marknaden).
4. Reglering av lönesatsen genom statlig samordning av lönerörelsen.

Bara i vissa gränsfall kommer staten att övergå till att förstatliga enskilda näringsgrenar för att rädda kapitalismen. Men förstatligandet tycks oss vara ett uttryck för att vissa produktionsgrenar pga profitkvotens tendentiella fall åtnjuter mindre än genomsnittlig profitkvot och att då staten måste övergå till ”socialisering av förlusterna”.

Alla dessa statliga åtgärder syftar till att skapa investeringsmöjligheter för outnyttjat och mobiliserbart kapital. Delvis sker detta genom enkel omfördelning inom kapitalistklassen. Delvis genom statlig hjälp vid ökningen av utsagningsgraden. Detta gäller särskilt den västtyska versionen av kapitalistisk inkomspolitik. När man nämligen förväntar en viss produktivitetsökning och med statens hjälp förhindrar att denna produktivitetsökning kompenseras genom löneökningar, då för detta alltid till en stegring av utsagningsgraden, också om reallönen faktiskt skulle förbättras. Man kan förvänta sig att det statliga inflytandet på lönenivån kommer att fortsätta i framtiden och kommer troligen t o m att förstärkas. Det engelska exemplet och fackföreningsaktionerna i förhandlingarna för de kommunal – och statsanställda i Västtyskland 1974 visar att bara hårt motstånd från arbetarklassen och dess organisationer förmår att motverka detta tryck något. Enbart förhandlingar och deltagande i den statliga inkomspolitikerna hjälper här inte mycket.

De här beskrivna tendenserna får till resultat att kapitalackumulationens villkor har förändrats även för den västtyska kapitalismen och kommer att förändras ännu mer med motsvarande konsekvenser för arbetarklassens kamp. För att kunna bestämma detta närmare är det nödvändigt att närmare gå in på den kapitalistiska krisens nuvarande uttrycksform, nämligen inflationen.

Inflationen som uttryck för överackumulation

Inflationstendenserna, vilka kan ses som en av uttrycksformerna för den nuvarande världsmarknadskrisen, måste inte ha orsakats i varje enskilt land.

De blir ändå verksamma överallt på världsmarknaden. De högutvecklade kapitalistiska ländernas intensiva beroende av världsmarknaden leder till att alla krisföreteelser sprider sig. Detta gäller också inflationen. Den bör överallt tolkas som ett uttryck för överackumulation av kapital och som en direkt konsekvens av de åtgärder som vidtas för att bemästra överackumulationen.

I kapitalets cykliska rörelseförlopp har det alltid funnits faser av prisstegring, men också faser av prissänkningar. Alltså är den permanenta inflationen också i perioder av konjunkturbedgång en uttrycksform för motsättningarna i den högutvecklade kapitalismen. Naturligtvis eftersträvar varje enskild kapitalist och företagare att få så höga priser som möjligt för sina varor på marknaden för att göra så stor profit som möjligt. Han eftersträvar emellertid också att betala så låga priser som möjligt för de insatser som krävs innan den färdiga varan föreligger – råvaror, produktionsmedel, halvfabrikat, också varan arbetskraft; detta av samma orsak, nämligen att öka profiten. När därför priserna generellt stiger eller sjunker i bestämda faser av ackumulationscykeln, då kan detta bara vara ett uttryck för de generella betingelserna för kapitalet, tvärtemot den enskilde kapitalistens avsikter. Att vilja komma underfund med inflationens orsaker innebär alltså att fråga efter de betingelser under vilka de enskilda kapitalen kan fastställa sina priser.

I det ekonomiska uppsvinget efter den övervunna krisen kan priserna till att börja med stiga. Ty efterfrågan på varor stiger, kreditfinansieringen ökar och därmed också penningvolymen. Man griper sig an med nya investeringsprojekt, vilka mestadels finansieras i förväg med krediter, utan att några varor kommit ut på marknaden. Kort sagt, det produktiva kapitalet utvidgas, produktionsförmågan stiger och efter varje kapitalkretslopp det ökat med det av lönearbetarna producerade mervärdet. Men utvidgningen av produktionskraften är inte utan gränser. Ty massornas konsumtionskraft kan inte hålla jämna steg och ökningen av produktionsgränserna förblir i sista hand bunden vid utvidgningen av konsumtionskraften.

Uppsvinget går alltså över i en fas, då det blir svårare för de enskilda kapitalen att gång på gång förvandla det producerade varukapitalet till penningform. Tillbakaflödet av det förskottrade kapitalet i penningform börjar stanna av. Bara med nya krediter och med förlängning av de gamla kan man i enskilda fall skjuta fram betalningsförmågan. Men nya krediter blir dyra, mycket dyra, så att många kapital inte längre har råd med ytterligare krediter. De slutar producera och drar med sig andra företag och banker i betalningsförmågans malström. Kreditkrisen har kommit som första tecken på den allmänna krisen. Med den sedan sjunkande efterfrågan såväl på konsumtionsvaror från arbetarklassens sida som på produktionsmedel från kapitalisternas sida utvecklas förhållanden, under vilka till att börja med ytterligare prisökningar uteblir för att därefter avlösas av massiva prissänkningar.

Så korrigerades prisökningarna regelmässigt nedåt när det ekonomiska uppsvinget kom under de ”klassiska” kriserna. De motsättningar som mognat i kapitalets produktionsprocess kom till uttryck i motsvarande krisföreteelser också i cirkulationssfären. Den absurda situationen att priset på den enskilda varan stiger trots arbetets stigande produktivkraft, vilket ju när allt kommer omkring borde innebära att den enskilda varan blir billigare, kunde inte inträda när ackumulationsprocessens tendenser, som alltid uttrycker sig i återvändande kriser, ännu verkade med full kraft. Detta har i nyare tid blivit annorlunda alltsedan världsekonomikrisen på slutet av 20-talet. Möjligheten till avvikelser i prisets rörelse från värdets rörelse är given i den prisform, i vilken varorna uppträder på marknaden. Men modifieringen av de ekonomiska lagarna, som nu har fört till ”stagflation”, är entydigt orsakad av historiska betingelser under den högutvecklade kapitalismen. Dessa betingelser avser framför allt bestämda reaktionssätt på överkapitaliseringens cykliska tendenser, vilka alla hänför sig till cirkulationssfären. De utvidgar den ”effektiva efterfrågan” – som Keynes motiverade det teoretiskt –, utan att kunna lösa de grundläggande problemen i den kapitalistiska produktionsprocessen. Produktions-sättets kristendenser är fortfarande verksamma; men genom reaktioner i cirkulationssfären försöker man förhindra att de manifesterar sig i en produktionskris. Mot dessa tendenser vidtar man åtgärder, vilkas resultat är den permanenta inflationen. Således är tendensen till prisökning inte längre bara verksam under uppsvinget, utan mer eller mindre i alla faser av den cykliska utvecklingen.

Vilka är nu de strategier kapitalet använder för att försöka förhindra att tendenserna till överkapitalisering kommer till uttryck i form av en produktionskris? På vilket sätt försöker man alltid återskapa betingelser, som gör det möjligt för enskilda kapital att höja priserna för att under en period när profitkvoten generellt sjunker – detta är överkapitaliseringens baksida – minska trycket på profitkvoten och förhindra att överkapitaliseringen kommer till öppet uttryck?

Fyra former för inflationistisk penningökning

För det första utvecklar de enskilda kapitalen själva strategier för att häva överkapitaliseringens omedelbara konsekvenser. Detta sker genom utvidgningen av konsumentkrediterna. Därigenom blir det möjligt för konsumenterna att köpa varor utan att de omedelbart förfogar över varornas värdemotsvarighet i penningform. Denna form har inte med orätt kallats för dubbel utsugning. Ty konsumentkrediter är bara ett uttryck för motsättningen inom kapitalismen mellan kapitalets produktionskraft och massornas begränsade konsumtionskraft. Det är meningen att denna motsättning skall överbryggas genom kreditgivning. När denna motsättning emellertid inte löses, och detta är inte möjligt inom kapitalismen, så kommer inte alla arbetare att vara i stånd att verkligen kunna betala tillbaka krediterna. Följden blir utmätningar osv, dvs kapitalets angrepp inte bara på arbetarklassens inkomst utan också på dess förmö-

genhet. Den andra sidan av denna form av utplundring är att prissänkningar blir onödiga pga att efterfrågan upprätthålls med konsumentkrediter och att också alla andra konsumenter, dvs lönearbetare, som inte får kredit, måste betala högre pris. För det tredje håller konsumentkrediterna liv i en speciell bransch av det räntebärande kapitalet, som berikar sig särskilt lukrativt – denna gång delvis – på bekostnad av lönearbetarna och deras inkomst. Betydelsen av detta försök att få bukt med överkapitaliseringen visar sig i Västtyskland i att konsumentkrediterna årligen ökar med mer än 20% och vid slutet av år 1973 hade de redan nått upp till ca 50 miljarder.

För det andra spelar ojämnheten i utvecklingen en i våra dagar betydande roll. Skillnader i räntenivå mellan de enskilda länderna och förväntningar på upp- och nedskrivningar av enskilda valutor för till kapitalrörelser av ett omfång, som man svårligen kan föreställa sig. Bara det faktum att de jättesummor kapital som kortsiktigt inväntar ränte- och uppskrivningsvinster, tilltar från år till år antyder omfattningen av outnyttjat penningkapital. Det vagabonderande /vandrande/ kapitalet på mer än 270 miljarder dollar är ett uttryck för överkapitaliseringen och de därmed sammanhängande stagnationstendenserna. Så länge emellertid ojämnheten i utvecklingen uttrycker sig på världsmarknaden i ränteskillnader, växelkursförskjutningar osv, kommer detta kapital åtminstone att avkasta en tillräcklig ränta och därmed förhindra att överkapitaliseringen – orsaken till att det uppstått – framträder öppet. Detta kommer först att vara fallet, antingen när olikheterna i utvecklingen i hög grad har utjämnats som en följd av kapitalförskjutningarna eller när de kapitalistiska nationalstaterna övergår till att sätta stopp för detta spel genom kontroll av kapitalrörelserna. För båda lösningarna på problemet finns det indicier i den nuvarande världsekonomin. Båda ”lösningarna” på problemet skulle förstärka kristendenserna på världsmarknaden. För att å andra sidan undvika detta bedriver man också på internationell nivå en politik, som eftersträvar att uppskjuta kriserna i världsvalutasystemet genom att utvidga den internationella likviditeten. Bara från 1969 till mitten av 1973 har valutareserverna hos medlemsländerna i den Internationella Valutafonden stigit med 250%, alltså vida mer än världshandeln. USAs betalningsbalansunderskott, som inte går att avskaffa, införandet av en konstgjord internationell valuta (de speciella dragningsrätterna), den ökade penningmängden, som uppstår som en följd av det internationellt vagabonderande kapitalet, vilken också har lett till att det uppstått nya penning- och kreditmarknader av internationell rang – allt detta är faktorer, som har fört till uppkomsten och den internationella ökningen av kreditomfånget med motsvarande inflationistiska verkningar i alla världsmarknadsländer.

För det tredje driver också företagens ömsesidiga skuldförbindelser upp priserna. Och detta inte längre bara inom de nationella ramarna utan i tilltagande grad också i internationella sammanhang. Även om nationalbankerna försöker att inskränka företagens skulder gentemot varandra och gentemot bankapparaten genom kreditrestriktioner för att hålla prisstegringarna inom vissa gränser, så kan de inte vara framgångsrika i detta uppsåt. Ty i synnerhet de stora kapitalen har tillgång till internationella penning- och kapitalmarknader, som lever av ränteskillnader mellan de enskilda länderna och får sin näring ur det investeringsvilliga överskottskapitalet. Precis här upphör den centrala statliga politikens genomslagskraft. Således har företagens sludder gentemot varandra och gentemot bankapparaten ökat trots en restriktiv kreditpolitik och detta har motsvarande inflationistiska konsekvenser. Summan av samtliga bankers krediter till företag och privatpersoner belöper sig i december 1973 till 627 miljarder DM, medan den utgjorde 569 miljarder DM året innan: en ökning på mer än 10%.

För det fjärde – och nu kommer vi till den viktigaste punkten – är inflationen en konsekvens

av den ökande statsskulden. Eftersom massornas konsumtionskraft är begränsad i förhållande till produktionskraften och eftersom produktionsmedelsindustrin till följd av detta (och pga kapitalets ökade organiska sammansättning) vinner terräng gentemot konsumtionsmedelsindustrin, så måste staten träda emellan som köpare för att undvika eller åtminstone uppskjuta de periodiska krissammanbrotten. Staten köper därför från kapitalet. Detta tycks inte vara särskilt tragiskt. Det får emellertid en tragisk anstrykning genom att staten måste köpa av ackumulerade kapital och därigenom snärjs in i allt mer omfattande skuldförbindelser. Detta betyder för det första att den måste köpa av de enskilda kapitalen i samma utsträckning som de utvidgar sin produktionskraft, detta för att låta dem få avsättning för sitt bruksvärdemässigt och värdemässigt ökande varukapital. Statens skuld måste alltså växa i samma utsträckning som den nödvändiga kapitalackumuleringen. För det andra än statens utgifter icke produktiva, eftersom staten inte får komma ivägen för de produktiva kapitalen och deras nödvändiga självförmering. Den måste alltså köpa varor, vilka den inte kan använda produktivt som produktionsmedel. Men när staten framför allt köper från produktionsmedelsindustrin utan att emellertid kunna sätta in produktionsmedlen produktivt, då har detta konsekvenser för den bruksvärdemässiga sidan av de statliga köpen. Det är inte av en tillfällighet som militärutgifterna har en avgörande betydelse i totalbudgeten för de statliga uppköpen.

Statsskulden förblir en fiktiv storhet så länge skatteunderlaget räcker för att täcka räntor och amorteringar. Men då statsutgifterna för kapitalen kan utökas oändligt kommer någon gång den dag då skatteintäkterna inte längre räcker för att betala räntorna och göra avbetalningar på skulderna. En framtidsvision? Tvärtom. De stora inflationerna i vårt århundrade – Tyskland efter första och andra världskriget, i länder – som Chile och Sydvietnam idag – är inget annat än en statsskuld, framför allt framkallad av kriget, som övervältras på massorna genom en galopperande inflation. De pengar som i och med statsskuldens ökning kommer in i cirkulationen möjliggör prisstegringar för kapitalet, som under vissa omständigheter är lika stora som den tillägnade profiten. Det vid en viss tidpunkt oundvikliga ingreppet i valutaförhållandena – för det mesta kallad ”valutareform” – är ingenting annat än statens bankruttförklaring och sanktioneringen av de maktförhållanden, som uppkommit genom inflationen, alltså till förmån för storkapitalet och till nackdel för hela arbetarklassen liksom också för medelstora och småkapitalister.

Här bör ännu en gång påpekas att det inte krävs att varje stat måste sätta sig i skuld på den kapitalistiska världsmarknaden för att framkalla inflationistiska tendenser i alla kapitalistiska länder. Rustnings- och militärutgifterna leder visserligen till inflation i alla länder. Men i våra dagar gäller detta särskilt USA, som skuldsätter sig med miljardbelopp för att finansiera Vietnamkriget och för att upprätthålla det imperialistiska systemet och som avlastar en del av bördan på alla andra länder genom de inflationistiska tendenserna. Således kan nedskrivningen av dollarn absolut förstås som en ”liten” valutareform: först deklarerade USA sin betalningsoförmåga genom att omöjliggöra dollarns inväxling i guld. Sedan devalverades dollarn och således förlorade alla länder, som hade tillgodohavanden i dollar, en del av sin förmögenhet. Värdeinsnkningen av dollarbehållningen i den tyska förbundsbanken måste t ex bäras av den tyska förbundsstaten och följaktligen minskar andra utgifter. Detta får samma följd som om de andra imperialistiska staterna, i vårt fall Västtyskland, direkt skulle ta över en del av. USAs statsskulder som krigslån för att rädda det imperialistiska systemet.

Inflationen är ingen lösning på krisen

Inflationen är alltså varken orsakad av monopolens absoluta godtycke eller – som borgerliga skribenter försöker lura i oss – av ”måttlösa” lönekrav. Den är en konsekvens av de allmänna

motsättningarna i den högutvecklade kapitalismen och konkret uttryckt: en följd av de åtgärder med vilka man för en tid söker bekämpa den allmänna överkapitaliseringen. Att inflationen gäller alla kapitalistiska länder är återigen ett uttryck för de nationella kapitalens starka integration i världsmarknaden. Därför är det också omöjligt att hålla tillbaka inflationen på ett nationalstatligt plan. Detta får som politisk konsekvens: Ingen borde hysa förväntningar om att kunna ge ett bidrag till den stabilitet som inte finns genom ”måttfullhet”, ”stabilitets rättvisa” eller ”stabilitetsoffer”.

Alla de angivna metoderna, med vilka man försöker undgå den kapitalistiska krisens avgrund, är ingalunda nyupptäckta eller särskilt konstruerade först nu under den högutvecklade kapitalismen. Också innan den stora världsekonomikrisens utbrott och försöken att övervinna den, med vilka man i regel förbinder det nya stadiet med statsingrepp för att reglera den kapitalistiska utvecklingen, fanns det konsumentkrediter, skuldförbindelser mellan företagen sinsemellan och gentemot bankapparaten, statsskuld (både nationellt och gentemot andra stater) och internationella penning- och kredittransaktioner av större omfattning. Det nuvarande problemet består mera i att de motsättningar i kapitalutvecklingen, som uttrycker sig i dessa processer, inte löses genom en periodisk kapitalförstörelse i krisen, utan uppskjuts genom inflatoriska processer. Den allmänna överkapitaliseringen kan bara lösas genom kapitalförstörelse, dvs i en ekonomisk kris.

Överkapitaliseringen är, som vi visat, ett uttryck för motsättningar i kapitalets produktionsprocess. Arbetets produktivkraft ökar, vilken får till konsekvens att profitmängden stiger, medan samtidigt profitkvoten visar en tendens att minska. Åtgärderna mot överkapitaliseringen riktar sig emellertid mot kapitalets cirkulation, utan att kunna lösa den grundläggande motsättningen i produktionsprocessen, som överkapitaliseringen är ett uttryck för. Så kommer inte heller den inflationistiska politiken i längden att kunna sätta krisens renande kraft ur funktion. Ty krisen hålles bara tillbaka tillfälligt av de inflationistiska politiska åtgärderna och möjligheten till ett krisutbrott består också i den högutvecklade kapitalismen. Att man sedan några år tillbaka inte bara talar om inflation, utan också om stagflation, d v s samtidig inflation och stagnation, antyder redan att man inte i längden kan lyckas uppskjuta kris-tendenserna. Här bör man betänka att den ’klassiska’ krisen aldrig mer kan förekomma nationellt, utan bara som världsmarknadskris.

Även om inflationen i våra dagar är ett uttryck för överkapitaliseringen och dess grundorsaker finns här, så bör man ändå inte glömma – vilket gång på gång framhäves framför allt från borgerligt håll – att en ansevärd del av prisstegringarna kan föras tillbaka på de s k ”förvaltade” priserna, alltså de regelbundna prishöjningarna vid järnväg, post och andra offentliga tjänster. Detta är riktigt och så tillvida tycks det som om staten efter eget gottfinnande kunde framkalla inflation och å andra sidan också förhindra eller åtminstone begränsa inflationen. Om det nu faktiskt förhåller sig så, så måste man fråga hur det kommer sig att de av staten administrerade priserna höjs trots att det bedrivs en anti-inflationistisk politik i Västtyskland. En motsättning inom statsapparaten? Detta svar skulle vara för enkelt. Det är snarare så att staten som stat under kapitalismen precis som de enskilda kapitalen också är underkastad tvånget att hushålla ”ordentligt”. Här handlar det ingalunda om bestämda juridiska föreskrifter, utan om ekonomiska gränser, som påtvingas staten vad gäller inkomster, utgifter och deras verkningar.

Alternativet till prishöjningar är entydigt: antingen reducering av de statliga tjänsterna, vilka åtminstone kortsiktigt kan äventyra det samhälleliga arbetsdelningssystemet, eller budgetunderskott med motsvarande ökning i statsskulden eller budgetbesparingar på andra områden

resp generella skattehöjningar. Det visar sig alltså att det skulle vara illusoriskt att begära av staten under kapitalismen att den skall hålla de priser den administrerar stabila. Detta krav går när allt kommer omkring ut på att avskaffa de kapitalistiska restriktionerna gentemot staten, vilken har satts i funktion som etat conservateur, dvs som bevarare av det bestående, och som därför bara kan utnyttja sina handlingsmöjligheter inom ramen för dessa restriktioner.

Klasskampens internationella skärpning och Västyskland

Världskapitalismens kristendenser uttrycker sig för närvarande ojämnt och med betydande tidsförskjutningar.

Detta gör det så svårt att ge en välgrundad värdering av de kortsiktiga tendenserna, d v s vad man har att vänta sig inom de närmaste månaderna. Några högutvecklade länder befinner sig i öppna ekonomiska kriser, framför allt England och Italien. Andra länder har fortfarande ett relativt gynnsamt ekonomiskt läge mot bakgrund av den världsomspännande stagflationen. USA har på grund av devalveringen av dollarn åter något kunnat befästa sin starkt angripna världsmarknadsposition, medan Japan står inför den svåraste krisen sedan andra världskriget. Denna oenhetlighet i utvecklingen på den kapitalistiska världsmarknaden gör varje kortsiktig prognos omöjlig och därför överflödigt. Men man kan ändå göra några uttalanden om den närmaste framtiden för den västtyska kapitalismen.

För det första: Om klasskampsnivån i Västtyskland förblir jämförelsevis låg – trots hårdare förhandlingsomgångar och ökningen av antalet vilda strejker – så kommer det västtyska kapitalet inte att förlora sin relativt gynnsamma position gentemot de andra länderna på världsmarknaden. Visserligen kommer alla de beskrivna tendenserna att vara verksamma också fortsättningsvis, men de kommer först att föra till krisfenomen i större omfattning när viktiga världsmarknadsländer kommer in i svåra ekonomiska kriser med desintegration av världsmarknaden som följd och/eller när klasskampen också i Västtyskland kan påverka kapitalets självförmeringsprocess.

För det andra: Under årtionden profiterade hela den högutvecklade kapitalistiska världen på de låga råvarupriserna och de höga priserna på de exporterade industrivarorna. Under de senaste åren har det emellertid visat sig att man inte längre bör räkna med som en självklarhet att kunna inhösta denna fördel. Särskilt höjningen av råoljepriset det senaste året har visat detta tydligt. Råoljan ingår som råvara i det konstanta kapitalet. Dess fördyring ökar följaktligen kapitalets organiska sammansättning och pressar därför ner kapitalets profitkvot i metropolerna. Kapitalet försöker hela tiden vältra över fördyringen av råoljan på lönearbetarna genom att sänka reallönen. 3% av prisstegringarna på konsumtionsvaror i Västtyskland kan återföras till höjningen av oljepriset. Men det är svårt att inse varför arbetarklassen skulle acceptera reallönepförluster p g a fördyringen av det konstanta kapitalet. Man kan snarare vänta sig att det kommer att förekomma vilda strejker vid en sänkning av reallönen, såvida man inte kan uppnå ett rimligt resultat vid löneförhandlingarna.

Således framgår det tydligt, att kapitalet för sin kamp för största möjliga självförmering på två fronter: mot de oljeproducerande länderna för att tvinga på dem så låga råoljepriser som möjligt och mot arbetarklassen i metropolerna för att vältra över konsekvenserna av stigande råoljepriser på dem. Det visar sig alltså att kapitalet är den gemensamma motståndaren för både arbetarklassen i metropolerna och folken i de oljeproducerande länderna, tvärtemot den borgerliga skräckpropagandan om den ”arabiska utpressningen”.

Således pekar utvecklingstendenserna inom världskapitalismen i allmänhet och den västtyska kapitalismen i synnerhet på en skärpning av kristendenserna. En ny fas av snabbare kapital-

ackumulation skulle först kunna påbörjas igen, när världsmarknadskrisen utövat sin renande verkan. Att detta är förbundet med ett enormt nederlag för arbetarklassen torde framstå klart, särskilt om man påminner sig följderna av krisen 1929. Krisen skulle inte bara vara en ekonomisk reningskris. Bara de försvårade betingelserna för kapitalets självförmering i många länder utan att det kommit till en djup ekonomisk kris har lett till politiska förändringar. Inkomstpolitiska åtgärder, som alltid innebär att arbetarklassen och dess organisationer berövas en del av sina rättigheter, är bara det oskyldigaste uttrycket för förändringen i den politiska situationen. Just i de länder, där arbetarklassen är svag och borgarklassen är splittrad och korrumpad, måste man också räkna med fascistiska tendenser.

I och med att världskapitalismens kraftiga expansion efter andra världskriget började avmattas och vi inträdde i en ny utvecklingsfas av allmän överkapitalisering, vars uttrycksform är stagflation, har kapitalismen blivit svagare. Men detta innebär ingalunda automatiskt att därmed också borgarklassen och dess stat blivit svagare och arbetarklassen starkare. Men det betyder att i och med förändringen i de ekonomiska utvecklingsbetingelserna för arbetarklassen och dess organisationer också de politiska utvecklingsvillkoren har förändrats och kommer att förändras ytterligare i framtiden. Efter ett årtionde av relativ, åtminstone skenbar klassfred har vi nu sett att klasskampen underblåsts i de flesta högutvecklade kapitalistiska länder, inte på några ”provokatörer”, utan på förändrade förhållanden, som mobiliserar arbetarklassen eller vissa skikt av den. Det har vi också upplevt i Västtyskland. Efter en fas av student- och ungdomsrevolt har också arbetarna med hjälp av vilda strejker på företagen gjorts slut på den ekonomiska fredspolitik. De tendenser, som kommer till uttryck i detta, kommer att fortsätta också de närmaste åren. De ekonomiska utvecklingsperspektiven tillåter ingen annan möjlighet. Socialisternas uppgift består i att ingripa aktivt organiserande i dessa konflikter.

Översättning KW

Till kritiken av det nya 'tyskeriet'

I *Kommunist* 15 publicerade vi en granskning av nyöversättningen av *Kapitalet*.¹ Artikeln begränsades emellertid inte till en ren översättningsgranskning, utan diskuterade också den politiska betydelsen av felen i översättningen. Huvudtesen var, att den nya översättningen, i synnerhet av kapitlet om varuanalysen i första bandet, förfuskat skillnaden mellan sken och väsen, mellan framträdelseformerna och väsendet – de inre sambanden och rörelserna – som blottläggs av den marxistiska analysen. Begreppet "framträda" lades också till grund för mer politiska slutsatser om medvetandeprocessen.

Den kritik vi här publicerar, och som besvaras i något av de närmast kommande *Kommunist*-numren, skjuter in sig på artikelns sken-väsen-resonemang och det framträdabegrepp, som författarna, WS/OT, menade har försvunnit ur Marx' text genom översättningen. Kritiken av nyöversättningen anslöt sig till den marxtolkning som växt fram inom tyska SDS, och idag har sin främsta företrädare i tidskriften "Probleme des Klassenkampfes". I artikeln finns en kort kritik av denna "skola" och en del hänvisningar till den tyska debatten, som kan vara svåra att bedöma, då den tyska marxismen inte uppmärksammas i Sverige på samma sätt som t ex den franska med Althusserskolan i spetsen. På danska har emellertid en del arbeten av representanter för det som SS kallar "kapitallogik" publicerats. Ett av de mer centrala arbetena, Reichelt: Kapitalbegreppets logiska struktur, har översatts till danska, och i tidskriften *Kurasje*, speciellt nummer 7 och 9, återfinns bidrag från gruppen kring "Probleme des Klassenkampfes". SS hänvisar också till Rosdolsky och Wygodski i sin kritik. Wygodski har redan gjorts tillgänglig på svenska genom "Den stora upptäckten" (Röda Bokförlaget. Se recension i K 16), och under 1975 kommer Rosdolskys bok "Kapitalets tillkomsthistoria" att publiceras. Rosdolsky var på 30-talet, före utrensningarna, verksam vid Marx-Engels-institutet i Moskva och arbetade då med att färdigställa Marx' stora förarbete till *Kapitalet*, Grundrisse (Grunddragen till kritiken av den politiska ekonomin), som också är utgångspunkten för det arbete som kommer att publiceras på svenska.

Den diskussion som nu inleds gäller avancerade problemställningar i marxismens ekonomiska teori och filosofi. En alltför liten del av förbundets kader skulle idag kunna ta del i denna debatt och vi har därför inte för avsikt att ge den någon framskjuten plats i de kommande numren. Vi menar dock, att de frågor som tagits upp av WS/OT och nu av SS är viktiga, eftersom de bär på politiska slutsatser. Det gäller t ex synen på medvetandeprocessen, det kommunistiska partiet och staten.

I WS' och OTs kritik av den nya Marx-översättningen finns det flera iakttagelser som är riktiga. I ansträngningen att göra *Kapitalet* lättläst och modernt har uppenbarligen vissa viktiga nyanser försvunnit. Det är bra att detta påpekas.

Men artikeln innehåller också en mängd andra saker, och dessa måste allvarligt diskuteras. I anslutning till apolitiska akademiska strömningar i Tyskland, och numera Danmark, har det vuxit fram en sorts abrakadabramarxism, som under namnet kapitallogik går segrande fram vid högskolor och akademier i våra södra grannländer. WS och OT närmar sig denna riktning genom sitt inlägg i *Kommunist*.

Det centrala begreppet i WS' och OTs artikel är "framträda". Låt höra vad de säger:

¹ Denna artikel är publicerad separat på marxistarkivet, se: [Kapitalet för 'folket'](#)

”Begreppet framträda uttrycker en rörelse från väsendet till skenet, till det omedelbart upplevda, och detta omedelbart upplevda kan inte reduceras till något tillfälligt, utan är bestämt av väsendet. Skenet är hur väsendet framträder med nödvändighet” (K 15 sid 28). Detta citat är typiskt för den nya tyska metafysiken, som åberopar ekonomerna Rosdolsky och Wygodski som lärofäder, och bl. a. Elmar Altvater och flera av medarbetarna i tidskriften ”Probleme des Klassenkampfes” som sina främsta företrädare.

Låt oss betrakta detta citat. Vilken sorts uppfattning av verkligheten är det som ligger bakom detta resonemang? Jag vill hävda att resonemanget är vad man kallar *idealistiskt*. Verkligheten reduceras till ett uttryck för en inre princip, och existerar egentligen inte, annat än som ett sådant uttryck.

Det är därför man kallar det för ”sken”, dvs men använder samma uttryck som i klassisk idealistisk verklighetsfilosofi. Men, kan man då fråga sig, finns det inte belägg för användningen av detta väsen-skenresonemang i den historiska materialismen? Vi måste titta på det. När Marx i *Kapitalet* diskuterar *varan* och *lönearbetet* som begrepp, hävdar han att just dessa samhälleliga former inte i allmänhet *förstås* av samhällsmedlemmarna som handlande människor. De förstås på ett plan, dvs människor fattar att om man köper en vara för pengar, så får man besittningsrätten till den. De förstår också att om man arbetar så får man lön. Det oförståeliga har istället att göra med att lönen i själva verket inte är värdet av arbetet, och att just detta förhållande är den kapitalistiska produktionens grund. Varorna som byts är inte saker och ting i största allmänhet, de har kommit till genom arbete i ett samhälle. Arbete görs bytbart, varorna har arbetet gemensamt. Detta syns inte utanpå varorna. De vetenskapliga sanningarna är alltså inte uppenbarade för alla och envar. Men detta vore ju en fullkomligt poänglös anmärkning av Marx, om man bara trodde att det var det han menade. Om det inte vore på det sättet behövdes naturligtvis ingen vetenskap. Men Marx talar till *vetenskapen*. Han visar att vetenskapen, den politiska ekonomin rör sig med ideologiska begrepp och föreställningar.

Så snart vi försöker påstå att dessa resonemang betyder något annat blir de meningslösa. Låt oss t ex se på lönearbetet. I själva lönearbetet, inte som ”princip” eller ”sanning”, utan som konkret ekonomiskt förhållande ligger vissa svårigheter för arbetaren att korrekt bedöma sin position och vad det är han håller på med. I själva formen ligger t ex slutsatsen att lönen är arbetets pris, ganska nära. Men inte ens denna ”grundläggande” mystifikation framträder ”väsensbestämt” och på samma sätt hela tiden. Just därför att arbetsplatsen är ett socialt system, kommer en mängd motverkande inflytanden in. Arbetarklassens mognad och organisationsgrad, den politiska och den sociala ordningen etc – allt detta är faktorer som i avsevärd grad modifierar det som ”med nödvändighet” skulle framträda. Detta innebär emellertid inte, att man skall tillbakavisa antagandet att själva den strukturella formen för lönearbetet är bestämmande – och begränsande – för de former som uppstår kring det. Men det här tyska idealistiska bluddret förvirrar bara begreppen, och kan dessutom leda till en reaktionär politik.

I Tyskland har man med utgångspunkt från just den här väsens-teorin, som alltså antar att arbetarklassens medvetande är något som är ”inskrivet” i kapitalförhållandet, börjat med något som kallas ”fabriknära pedagogik”. En socialdemokratisk professor, Oscar Negt, har fått tillstånd av vissa fackförbund att hålla kurser om ”väsendet” för arbetarna, vars revolutionära roll reducerats till mottagare av tysk filosofisk ”upplysning”. Resultatet av ”arbetarupplysningen” (som det också kallas) blev att av 2000 arbetare som genomgick en intensivkurs gick nästan inga tillbaka till verkstadsgolvet för att föra väsensläran ner till arbetskamraterna. De flesta blev istället fackbyråkrater eller lämnade arbetarrörelsen helt.

I Tyskland har många av kapitallogikerna ägnat sig åt det i och för sig vällovliga arbetet att kritisera den sovjetiska och revisionistiska teorin om den statsmonopolistiska kapitalismen. Man har i det sammanhanget påpekat många av de vansinnigheter i denna teori som också framförts i den svenska debatten, t ex i inlägget i Zenit härförleden, framför allt stadieteorin och teorin om den antimonopolistiska alliansen. Men vad sätter de istället?

Elmar Altvater menar bl. a. att ett av huvudfelen i den revisionistiska teorin är att den överbetonar statens roll som vålds- och kontrollapparat. Detta skulle vara ett slags leninistisk vidskepelse. (Sovjetrevisionism och leninism används genomgående som synonymer, se den danska tidskriften Kurasje nr 9). Von Flatow och Huisken menar också, i samma tidskriftsnummer, att det är leninistiskt-dogmatiskt och allmänt felaktigt att anta statens förtrycksfunktion som något grundläggande vid bestämningen av statsbegreppet, etc.

Detta skrivs av opolitiska, akademiska Marxister i ett Tyskland som nu genomgår en enastående repression. Polisen skjuter ihjäl folk på gatorna, privatarméerna rustas upp, och kommunister körs bort från sina jobb, till och med på de universitet som öppnar famnen för filistrar som skriver små kluriga artiklar om "väsendet" och att staten egentligen inte alls är en våldsapparat.

Men det här rör fortfarande bara grunden gör WS' och OTs ideologiteori. De utvecklar den senare i "Bilaga: om den politiska betydelsen av begreppet framträda".

I inledningen av denna, senare del av artikeln, kritiserar WS och OT tesen att "den borgerliga ideologins dominans är något slags dimma" som borgarklassen sprider. Det hävdas också, att skälet till att avvisa en strategi som bygger på ren informationsspridning, t ex att göra Arbetar Kamp till en proletär Expressen, med 500 000 i upplaga är att "vi kan inte konkurrera ut kapitalet på dess egna villkor".

Kritiken av "dim-teorin" kan ses på två sätt. Antingen innebär den, att man påpekar, att det finns en materiell grund för den ideologi som arbetarklassen har, eller så innebär det en tes om att informationsspridning och ideologiapparater inte har någon fundamentalt väsentlig effekt, och att de inte måste beaktas i varje ideologiteori som vill förklara den ideologi som faktiskt finns, och som anvisar arbetarklassen dess sociala praktik I det första fallet är det en riktig invändning, men i det andra fallet är invändningen felaktig.

Det ständiga återskapandet och vidmakthållandet av samhällsförhållandena sker på olika nivåer och på olika sätt. Produktionsordningen är beroende av kapitalackumuleringen. Förutsättningen för kapitalackumuleringen är å ena sidan staten och det ideologiska systemet, å andra sidan arbetat. Staten och det politiska systemet håller samman samhället. Ideologin anvisar människor och grupper av människor deras plats i strukturen, och bidrar på det sättet till vidmakthållandet av de sociala produktionsförhållandena.

Ideologi är inte något slags psykiska återspeglningar av produktionen, utan har med handling och praktik att göra, och uttrycker en benägenhet eller obenägenhet att handla på ett visst sätt. Ideologierna är alltså bestämda av klassförhållandena och andra motsättningsförhållanden. Nu är det klart att de politiska partierna, fackföreningarna, och andra organisationer och apparater söker anvisa arbetarklassen en viss praktik. Jag vill hävda att SAP och fackföreningsrörelsen har lyckats med detta, inte för att de spridit "dimma", utan för att arbetarklassens historiska erfarenheter någorlunda har bekräftat deras linje, eller, kanske rättare sagt, arbetarklassen har inte gjort några sådana historiska erfarenheter som klart motsagt den linje som SAP/LO stakat ut. De inledande framgångarna för denna linje känner vi till, liksom förhållandena som har att göra med allmän rösträtt, förhållandena kring storstrejken etc. Det är inte själva kapital-

förhållandet som sådant som gör den svenska arbetarklassen socialdemokratisk och den i Petrograd 1917 revolutionär, utan i båda fallen förmedlas den historiska huvudmotsättningen genom den konkreta politiska och historiska verkligheten. Där hjälper det inte att komma och snacka om "väsen", ännu mindre om "sken".

WS och OT verkar här vara fångade i en hopplös fälla. Dels är själva kunskapsfrågan betydelsefull för dem, det är ju just den "framträda-frågan" handlar om, men å andra sidan är ju alla sätt att ge kunskap meningslösa, eftersom de inte framgår direkt ur kapitallogiken.

Deras fortsatta exempel och resonemang visar att hela deras teori är rutten.

Jag skall göra en snabb genomgång.

1. Kamraterna hävdar att Koncentrationsprocessen är en av klassmedvetandets materiella grundvalar. Resonemanget är egendomligt: vid mindre företag förekommer en patriarkalisk ideologi (vari helsicke kommer den ifrån då?) men vid större företag är det proletära klassmedvetandet bättre utvecklat. Är detta koncentrationens förtjänst eller koncentrationens av arbetare förtjänst? Beror detta på att rädslan för att bli utslagen har försvunnit i ett större företag? Spekulationer, spekulationer.

.2. Stycket om Lenins bok "Vad bör göras?" är helt fantastiskt: Lenin: "förstod inte hur skenet med nödvändighet framträder ur väsendet. Arbetarklassens medvetande reduceras för Lenin till något enkelt, alltså inte motsägelsefullt. Arbetaren reduceras till den 'fria' varuförsäljaren som kämpar för ett 'rättvist-utbyte'" (sid 29). Vad är detta? Här finns inte skymten av förklaring av vad det är man håller på att säga! Lenin skiljer i "Vad bör göras?" mellan två skilda typer av praktik i arbetarklassen. Han förknippar dessa typer av praktik med olika medvetandeformer och med olika organisationsformer. Var detta fel? Jag menar att det var rätt, det var ett steg i rätt riktning, det var en nödvändig insats att påpeka att arbetarklassens mål var politisk handling. En annan sak är att Lenin samtidigt övertog det värsta av den andra internationalens fel, nämligen oförmågan att tänka revolutionsprocessen *konkret*. Men det berodde framför allt på att han inte kände till vad en revolutionsprocess var. Men väsendet och skenet – vad är det då? Vems väsen?

Stycket om Lenin innehåller också något annat som är kännetecknande för det nya tyskeriet – talet om Hegel. Bakom hela denna riktning ligger naturligtvis hegelianismen, och det är klart att WS och OT uppfattar det som ett pro-hegelianskt uttalande när Lenin säger att det är nödvändigt att ha Hegel klart för sig för att förstå Marx. Men om Marx bara vore hegelian. så kunde man väl nöja sig med Marx. Jag tror att Lenin uppfattade det så, att man måste kunna skilja mellan det som är Marx och det som är Hegel i Marx, och det vill jag också instämma i. Det skulle göra väsensdebatterna onödiga, t ex.

3. I de tre konkreta exempel som WS och OT avslutar artikeln med, söker de desperat utsträcka sin teori och sitt framträda-begrepp i alla möjliga riktningar. Förmannens "feta mage framträder för arbetaren... som hans obetalda arbete"(sid 30). Är detta en formbestämd, nödvändig framträdelseform? Framgår den med nödvändighet ur "väsendet"?

Ett exempel rör facket. Här förvandlas plötsligt facket till ett väsen på samma nivå som "varan" eller "lönetarbetet". Hur kan det vara möjligt? Kan vad som helst vara ett "väsen"??

Det tredje exemplet är det sämsta, eftersom det leder till direkt livsfarliga politiska konsekvenser. Här är det "staten" som "framträder". Och här påstår man, helt spekulativt, att statens blotta framträdande leder till att -kampen kommer att (i den revolutionära situationen) rikta sig mot "den kapitalistiska staten som sådan" (sid 30). För att göra klart att det inte är

någon tillfällig spontanistisk-vänsteristisk lapsus, säger man vidare: "Kampen kommer alltså inte att rikta sig mot staten på grund av partiets proklamationer, däremot är partiet nödvändigt för att samordna kampen" (min spärr, sid 30). Fraser och farliga spekulationer!

Hela "framträdande-teorin" i den form vi har sett den är ett förfärligt missfoster. Den leder till politisk kastrering och apati. Den fostrar spekulationer och förvirring. Strängt tillämpad innebär den att varje form av befrielse för arbetarklassen är omöjlig, i varje fall kan inte arbetarklassens befrielse vara dess eget verk, så snärjd i "sken" som den tycks vara.

S S-n

Ur *Kommunist* nr 18 (1974)

DEBATT om krisen och motsättningarna inom imperialismen

De två debattinlägg¹ som avslutar detta *Kommunist*-nummer behandlar två artiklar som publicerats i tidigare nummer. Det första inlägget kritiserar artikeln ”Kapitalismen mot sammanbrottet?” i *Kommunist* 16 för underkonsumtionsteoretiska utgångspunkter, och hävdar att den riktiga utgångspunkten för en marxistisk analys av kapitalismens utveckling är kapitalackumulationens betingelser. I flera av sina resonemang anknyter inlägget till den intervju med Paul Mattick som återfinns i detta nummer² och till Altvaters artikel i *Kommunist* 17.

Det andra inlägget tar upp de interimperialistiska motsättningarna. Utifrån en beskrivning av USA-imperialismens utveckling under efterkrigstiden kritiseras den bild som gavs av relationerna mellan USA, Europa och Japan i artikeln ”Supermakterna och den samtida imperialismen” i *Kommunist* 17. I denna artikel refererades två olika uppfattningar om de interimperialistiska motsättningarna – Rowthorns och Poulantzas’. Rowthorn hävdar att rivaliteten mellan de imperialistiska staterna skärpts till följd av det europeiska och japanska kapitalets stärkande, medan Poulantzas menar att USAs ledande roll inte ifrågasatts av det europeiska och japanska kapitalet, utan att det istället är fråga om en kris för det imperialistiska systemet som helhet, och att det är denna kris som uttrycker sig i skärpta motsättningar inom det imperialistiska lägret. Det följande inlägget menar att Rowthorns uppfattning präglar *Kommunist*-artikelns avsnitt om de interimperialistiska motsättningarna, medan det självt ansluter sig till Poulantzas’ synsätt, och försöker underbygga det med empiriskt material.

Underkonsumtionen och marxismens kristeori

I *Kommunist* nr 16 har signaturen PeO en artikel kallad ”Kapitalismen mot sammanbrottet?”. I artikeln behandlar han orsakerna till de nuvarande kristendenserna i kapitalismen och lägger speciell vikt vid valutan, kreditexpansionen och inflationen, och försöker ur detta sammanhang skissera olika teser om kapitalismens fortsatta utveckling. PeO har också skrivit en artikel i *Kommunist* nr 4/5 kallad ”Kapitalackumulationen och kriserna”, som är ett framstående bidrag till förståelsen av kapitalismens kris och konjunkturförlopp (det finns dock även i denna artikel en del tveksamma punkter). PeO bryter här mot den inom ”vänstern” gängse, och i Sverige helt dominerande, s k vänsterkeynesianismen eller, med andra ord, ”underkonsumtionsteorin”, och visar att grundvalen för förståelsen av krisen är kapitalackumulationens villkor och profitkvotens fallande tendens. Analysen av underkonsumtionen är betydelsefull först om den ses i samband med motsättningarna i mervärdeproduktionen.

I försöken att i Sverige återupprätta den marxistiska ekonomiska teorin och frigöra den från den förvrängning som den bestått av Komintern – och Sovjetekonomer å ena sidan och å den andra intellektuella marxister i västvärlden som försökt förena marxismen med den keynesianska underkonsumtionsteorin (exv Sweezy) står PeOs artikel tämligen ensam. Det är i det sammanhanget intressant att notera att artikeln gått den svenska ”vänstern” så spårlöst förbi och i Förbundet *Kommunist* så helt fallit i glömska.

Mot denna bakgrund är det förvånande att upptäcka att PeO i sin senaste artikel själv fallit offer för en underkonsumtionsteoretisk förklaringsmodell. Det som enligt PeO 1971 var analysens kärna är nu helt perifera problem och profitkvotsnivån nämns inte ens. Istället är det

¹ Vi publicerar här bara det första.

² Publicerad separat på marxistarkivet, se: [Intervju med Paul Mattick: Krisen, staten & kapitalet](#)

cirkulationssfären och realiseringssvårigheterna av mervärdet som bildar utgångspunkt för analysen. De företeelser som sysselsätter PeO 1974 är därför sådant som valutan, krediten och inflationen, vilka för honom utgör orsakskomplex. Visserligen bygger han i inledningen upp ett annat orsakskomplex men lämnar detta i fortsättningen. Man frågar sig onekligen vart profitkvotsaspekten för förståelse av krisen tagit vägen och om profitkvotens fallande tendens inte har någon betydelse för valutan, krediten och inflationen? Man frågar sig också om företeelser inom cirkulationssfären är de enda ackumulationsbetingelserna? Är det verkligen så, att PeO 1974 har tagit avstånd från PeO 1971 och nu tagit ställning för en underkonsumtionsteoretisk förklaring av krisen? I så fall är det märkligt att han i inledningen till sin senaste artikel hänvisar till den han skrev 1971, och detta utan någon uppgörelse med sina tidigare ståndpunkter. Vi får hoppas att denna senaste artikel är ett olycksfall i arbetet. Efter några år av bristande debatt och teoretiskt arbete i förbundet är det att räkna med att grundläggande misstag som PeOs får stå oemotsagda för en tid. Hans krav på sitt bidrag är inte större än att han gör ett enkelt eklektiskt hopkok av Backlund (vanlig borgerlig valutaekonom) och Mandel (som har vissa tendenser åt det underkonsumtionsteoretiska hållet). Det är faktiskt mera dessa herrars ande som svävar över artikeln än PeOs från 1971.

När vi nu ställt oss uppgiften att bemöta PeOs senaste artikel är det mera för att visa var grundvalen för en riktig analys och förståelse av kapitalismens kris och konjunkturförlopp måste läggas, att från denna utgångspunkt visa underkonsumtionsteoriens felaktigheter, samt fästa ny uppmärksamhet på PeOs artikel från 1971, än att vare sig göra någon detaljerad kritik av PeOs senaste artikel, eller ge någon uttömmande beskrivning av hur den nuvarande krisen skall förstås. Det sistnämnda är en uppgift som vi för närvarande arbetar med och hoppas kunna återkomma till. Det är mot bakgrund av denna ambition som vår artikel bör ses, och därav förklaras vårt tillvägagångssätt att kritisera utan att själva ge en uttömmande, alternativ förklarings modell.

Vi ser det som synnerligen viktigt att idag slipa klingorna till kamp mot alla underkonsumtionsteorier och all vänsterkeynesianism. Detta därför att större delen av den svenska "vänstern" idag domineras av sådana förklaringsmodeller, och att heller inte vårt eget förbund kunnat värja sig mot dem, samt att underkonsumtionsteorierna har en naturlig förlängning i reformism. Sambandet mellan underkonsumtionsteorier och reformism påtalades helt riktigt i PeOs artikel från 1971.

"Ett ensidigt fasthållande vid överproduktionskriser, utan att se sambandet mellan överproduktionskriser och kriser förbundna med profitkvotens fallande tendens leder... lätt till reformistiska illusioner."

Underkonsumtionsteoriernas reformistiska förlängning följer av att krisen ses som orsakad i cirkulationssfären genom en för låg konsumtionsnivå eller för liten marknad, för att möjliggöra hela mervärdemassans realisering. Härigenom blir det naturligt att ställa krav på statligt ingripande i ekonomin för att genom improduktiv konsumtion öka den allmänna konsumtionsnivån för att komma ur krisen, öka sysselsättningen och förbättra arbetarklassens levnadsstandard. Sett från såväl totalkapitalets som arbetarklassens synpunkt är detta synsätt illusoriskt, vilket vi längre fram skall visa. Inte desto mindre leder dessa teorier till att man riktar uppmärksamheten mot statens möjligheter att med reformpolitik motverka krisens effekter, istället för att mobilisera arbetarklassen till kamp mot en ökad utsugning.

PeOs senaste artikel är en illustration på detta. Enligt PeOs beskrivning av krisen skulle kraven naturligt riktas mot de områden inom vilka PeO anser att krisens orsakskomplex ligger. Det skulle leda till krav på valuta- och kreditpolitiska åtgärder. Genom medvetenheten

om att krisens grundläggande orsak ligger i profitkvotens fallande tendens och att kapitalisternas främsta åtgärd för att öka profitkvoten är att öka utsugningen av arbetskraften, drar vi, till skillnad från underkonsumtionsteoretikerna, den strategiska slutsatsen att kampen mot krisen och dess effekter måste föras på arbetsplatserna med inriktning på att bekämpa försöken att öka utsugningen, och med vidare inriktning att utveckla kampen till en strid mot hela kapitalismen som system.

Den internationella krisen har nu nått en sådan omfattning att även de mest oförfärliga optimister börjat inse att kapitalismen befinner sig i en allvarlig kris, ja den mest allvarliga sedan 30-talet. Samtidigt som krisen framträder allt tydligare växer också spekulatioerna om krisens orsak och omfång alltmer. Krisen bedöms självfallet olika allt efter bedömarnas teoretiska och klassmässiga hemvist. Den kallas oljekris, energikris, valutakris, kreditkris och överproduktionskris. Skillnaderna beror på de olika syftena att beskriva krisens orsak och karaktär. Men vad krisen självfallet är, är en kapitalismens kris, som under de givna historiska villkoren får en specifik framträdelseform. Vi menar att PeO i sin beskrivning av krisen genom att begränsa sig till valutan, krediterna, inflationen och andra områden där krisen slår igenom, och genom att ha väglets av en felaktig teori inte har lyckats tränga bakom denna framträdelseform. Den marxistiska analysen uppgift är emellertid att finna de grundläggande motsättningar i kapitalismen ur vilka man kan härleda de historiskt specifika framträdelseformerna. Vi menar att följande citat från PeO 1971 har full giltighet idag:

”Eftersom dogmatikern inte kan sätta de allmänna begreppen i arbete på sina omedelbara iakttagelser av verkligheten, kommer dessa iakttagelser att presenteras direkt och oförmedlat. Han ser bara verklighetens yta, och därigenom underordnar han sig spontant den borgerliga ideologins begreppsapparat.”

Två utgångspunkter för analysen

Det finns två sätt att analysera det kapitalistiska produktionssättets utveckling. Det första är att börja med kapitalackumuleringen, dvs med produktionen av kapital och utifrån denna analysera kapitalismens utveckling och rörelselagar. Det andra är att börja med cirkulationen, dvs på vilket sätt kapitalisterna realiserar sitt mervärde, och rikta uppmärksamheten mot konsumtionen. Detta kallas vanligen underkonsumtionsteori. PeO säger att han gör det första i sin undersökning av västkaptalismens utveckling i *Kommunist* nr 16, men i själva verket gör han det sistnämnda. PeOs utgångspunkter och hans myckna tal om kreditens inflytande är m a o inte annat än en av många varianter på underkonsumtionsteorin. Detta skall vi återkomma till. Låt oss först titta lite närmare på de två sätten att analysera kapitalismens kris.

Utgångspunkten för en riktig analys är kapitalackumuleringens utveckling. Den kapitalistiska produktionen har som sitt mål produktionen av mervärde, dvs kapitalets värdeökning och reproduktion. Om man vill analysera kapitalismens utveckling måste man analysera mervärdeproduktionens villkor. På några rader ska vi ange (men ej utförligt gå in på) vad denna utgångspunkt innebär:

Kapitalisterna kan öka sin mervärdeproduktion antingen genom ökningen av det absoluta mervärdet (ökning av arbetsdagens längd) eller genom ökningen av det relativa mervärdet, som innebär att den nödvändiga arbetstiden förkortas och merarbetstiden ökas. Detta sker genom en ökning av arbetets produktivitet, dvs att en större värdeprodukt frambringas per tidsenhet.

Kapitalets strävan att ackumulera en ständigt större mängd kapital leder till profitkvotens fall. Detta innebär en överproduktion av kapital som slår igenom i bildandet av en industriell re-

servarmé (arbetslöshet), vilket påverkar konsumtionssektorn. Bristen på sysselsättning och de relativt lägre lönerna minskar konsumtionen.

Krisen börjar inte i konsumtionssektorn, utan i produktionsmedelssektorn och slår sedan igenom i konsumtionsmedelssektorn.

En förståelse av efterkrigstidens kapitalism måste alltså utgå från en analys av kapitalackumulationens utveckling.

Underkonsumtionsteorin

Låt oss efter dessa kortfattade anmärkningar gå över till att närmare granska underkonsumtionsteorin, dvs den andra, felaktiga, utgångspunkten.

Underkonsumtionsteoretikerna förenas av att de ser krisens orsak i en oöverensstämmelse mellan produktion och konsumtion.

”(De) bryter det avgörande sambandet mellan produktion och cirkulationsprocess och uppfattar den senare som oavhängig av den förra. Vare sig det är brist på icke-kapitalistiska marknader (Rosa Luxemburg) eller den ‘inneboende tendensen till att utveckla produktionskapaciteten för konsumtionsvaror fortare än efterfrågan på konsumtionsvaror’ (Paul Sweezy) eller bristen på effektiv efterfrågan som försvagar investeringsmotivet (Joan Robinson och andra vänsterkeynesianer), så är det cirkulationsprocessen som är produktionsprocessens slutliga begränsning.”(Yaffe: Den marxistiske teori om kriser, kapital och staten, sid 33.)

Det är svårt att få klarhet i vad PeO egentligen menar i sin artikel, men man kan säga att hans teser och synsätt närmar sig vänsterkeynesianernas. Låt oss nu titta på några av PeOs påståenden.

”Det säregna för efterkrigstiden är att kapitalismen skapat nya konstlade medel att utvidga den inre marknaden.” (sid 16)

Därefter nämner PeO ett orsakskomplex, som vi inte skall gå närmare in på eftersom PeO själv inte följer det i sin analys, förutom på en punkt – krediten.

Kapitalisterna har enligt PeO med konstlade medel skapat en marknad för sina produkter (vi är här redan över på konsumtionssektorn – sina goda avsikter att börja analysen med kapitalismens ekonomiska lagar har PeO redan övergett). För detta finns tre medel: krediten, efterfrågan pga det ”uppdämda konsumtionsbehov” som fanns efter kriget samt militärapparats tillväxt (främst i USA). Vi ska nu ta upp dessa tre saker en efter en.

I. Krediten. Om krediten skriver PeO:

”Överproduktion börjar uppkomma inom ett område, vilket leder till en skärpt konkurrens. Detta behöver inte få krascher som följd, utan kan istället ge stimulans åt hela ekonomin, förutsatt att de företag som hotas av konkurrensen satsar på nyinvesteringar för att nedbringa kostnaderna för produktionen. En förutsättning för detta är att det finns billiga kreditmöjligheter och att det finns möjligheter att förbättra kapitalutrustningen genom avancerad teknologi.” (sid 16)

Av detta citat framgår, att PeO tror att krediten kan övervinna kapitalets kris och ge upphov till en ny kapitalackumulation. Om detta vore fallet, så skulle det inte ha skett någon konjunktturnedgång efter kriget. Alla vet att så inte har varit fallet, utan att konjunktturnedgång och arbetslöshet har drabbat de västkapitalistiska länderna i varierande omfattning under efterkrigstiden, inte minst sedan mitten av 60-talet. De av överproduktionen föranledda ökade

investeringarna i fast kapital³, vilka förbilligar varorna, erbjuder givetvis en möjlighet för en enskild kapitalist att öka sin profitkvot. Kapitalisten kan genom sitt ökade fasta kapital sänka sin produktionskostnader och sälja varorna över sitt värde, men samtidigt under det för hela branschen genomsnittliga värdet. Men detta är inte möjligt för samtliga kapitalister, eftersom det skulle medföra en lägre profitkvot och därmed en än djupare kris. Vad som sker i en kris är något helt annat.

Orsaken till krisen ligger inte, som hos PeO, i bristen på kapital (vad skulle man med kredit till, om det inte vore brist på kapital), utan i överproduktion av kapital i förhållande till profitmöjligheterna, eller, vilket är samma sak, underproduktion av mervärde i förhållande till det växande totalkapitalet. Självfallet kan inte kapitalisterna ta sig ur denna kris, som PeO tycks mena, genom att öka totalkapitalet ytterligare. Det är inte de föreliggande eller förväntade konsumtionsmöjligheterna som är avgörande för kapitalet, vilket PeO tycker i enlighet med Keynes, utan möjligheterna att få en rimlig avkastning på ”sitt” kapital.

I en situation då det nationella kapitalet står inför en överproduktion av kapital och en därpå följande kris, riktas kapitalistens intresse mot lönen och arbetsintensiteten. Möjligheterna för kapitalisterna att ta sig ur krisen, eller den begynnande krisen, som PeO behandlar, hänger inte samman med kreditmöjligheterna, utan med möjligheterna att sänka lönen och öka arbetsintensiteten. Därför såg vi också här i Sverige att reallönen sjönk med 4,5% under den sista lågkonjunkturen (*ArbetarKamp* nr 11/74). Lönesänkningen följs av en ökad arbetsintensitet (ökad mängd arbete, men samma kapitalmängd) och inte av ökade investeringar. Detta var t ex fallet i Västtyskland under konjunktturnedgången 1966/67, då det skedde en omfattande ökning av arbetsintensiteten, vilket ledde till de stora profiterna under 1969 (Marquart: *Konjunkturförløb og klassebevisthed*, sid 58). Samma utgångspunkter kan också tas för en undersökning av tillväxten i Västtyskland under efterkrigstiden:

”För Västtysklands vidkommande kännetecknas kapitalackumuleringen av den absoluta mervärdeproduktionens expansion – utvidgningen av antalet sysselsatta arbetare vid samma organiska sammansättning – under perioden fram till 1957-60. Den västtyska kapitalismens efterkrigsexpansion kännetecknades i sin första fas av osedvanligt gynnsamma profitbetingelser, pga det växande antalet exploateringsbara arbetare, lång arbetstid, låga löner och som följd av detta en hög mervärdemängd.” (*Zur Intensifikation der Arbeit*, sid 83, citerat efter Marquart)

Som framgår av detta är det kapitalackumuleringens betingelser som är av betydelse för kapitalismens utveckling och inte PeOs kredit.

II. ”*Det uppdämda konsumtionsbehovet*”. Låt oss nu övergå till PeOs andra påstående, ”det uppdämda konsumtionsbehovet” som fanns efter kriget. Här är vi över i den rena underkonsumtionsteorin. För om konsumtionsbehovet har något inflytande på kapitalismens utveckling, så frestas man fråga PeO hur det kan komma sig att det ”uppdämda konsumtionsbehov” som synbarligen finns i Indien inte har satt fart på den indiska kapitalismen.

Det fel som PeO gör är klassiskt för konsumtionsteoretikerna. Konsumtionen uppfattas som upphovet till produktionen, och inte som en följd av utvecklingen av kapitalets ackumulationsbetingelser. Eller som Marx uttryckte det:

³ Fast kapital är den del av det konstanta kapitalet som består av *arbetsmedlen*. Till skillnad från *arbetsföremålen* - råvaror, halvfabrikat osv - förbrukas de inte fullständigt i produktionen av en enskild produkt, utan de förslits efter hand, och ett värde motsvarande dess förslitning överförs till den producerade varan. Tillsammans med det variabla kapitalet utgör arbetsföremålen det *flytande* kapitalet.

”Ackumulationens storlek är den oberoende variabeln, lörens storlek den beroende, inte tvärtom.” (*Kapitalet I*, sid 547)

Med lörens storlek följer också konsumtionskraftens storlek. Det finns inget ”uppdämt konsumtionsbehov” som kan sätta igång en expansion. Tvärtom är det kapitalackumulationen som skapar konsumtionen.

III. Militärutgifterna. Den tredje punkten, militärutgifternas betydelse för Västeuropas ekonomiska utveckling, går PeO förnuftigtvis inte närmare in på. Men vi skall kort gå igenom hur vi ser på militärutgifterna.

Teorin om upprustningens betydelse för ekonomin är en speciell variant av underkonsumtionsteorin. Underkonsumtionsteorins drottning, Rosa Luxemburg, skrev:

”Utöver detta har militarismen en annan viktig funktion. Sett utifrån en rent ekonomisk synpunkt är den ett betydelsefullt medel för mervärdets realisering. Den är i sig ett ackumulationsområde.” (*Die Akkumulation des Kapitals* sid 368, citerat efter Yaffe sid 39.)

Nu går PeO inte lika långt som Luxemburg, men det är ingen tvekan om att han menar att militärutgifterna är av betydelse för att ge ”stimulans” åt ekonomin.

”Militärekonomernas” fel är, att de inte skiljer mellan vad som är produktivt för den enskilde kapitalisten och vad som är till nytta för totalkapitalet. Det är ingen tvekan om att militärutgifterna är till gagn för den enskilde kapitalisten eller de grupper av kapitalister som producerar militärutrustning. Men lika klart som det är att den enskilde kapitalisten tjänar på militärproduktionen, lika klart är det att militärproduktionen på samma sätt som PeOs kredit inte kommer svävande från himlen, utan måste, som en från totalkapitalets synpunkt improduktiv produktion betalas av det samlade mervärdet. Detsamma gäller för en stor del av de övriga statsutgifterna, såvida de inte ingår i arbetarklassens reproduktion. Ett undantag är, att militärproduktion som exporteras kommer att betalas av andra nationers kapitalistklasser.

PeO kommer emellertid inte in på på vilket sätt militärproduktionen betalas, eller på vilket sätt den stimulerar ekonomin. Här är det, som i artikeln i övrigt, en sådan röra, att man nästan kan tolka det hur man vill.

Akkumulationsbetingelserna och staten

Vi menar, till skillnad från PeO som tar sin utgångspunkt i cirkulationssfären, att utgångspunkten för analysen måste vara den kapitalistiska produktionens lagbundenhet och vars viktigaste uttryck är tendensen till fallande profitkvot pga kapitalets ökade organiska sammansättning. Att denna ökar är detsamma som att arbetskraftens relativa andel i produktionen mätt i värde termer minskar på bekostnad av en ökad mekanisering. Detta är en följd av konkurrensen mellan olika kapitalister, där de enskilda kapitalisterna i sin strävan att konkurrera ut motståndarna hela tiden måste effektivisera sin produktion. För att förhindra profitkvotens fall måste därför kapitalisterna hela tiden öka sin utsugning av arbetskraften, vilket i sin tur får allvarliga följder för kapitalisternas möjligheter att realisera sitt mervärde.

Det är alltså i profitkvotens fallande tendens man måste förklara kriserna under kapitalismen. Den tendens till överackumulation som profitkvotens fallande tendens skapar motverkades innan den keynesianska politiken slog igenom av djupa produktionskriser. Den keynesianska politiken har inneburit att staten på olika sätt har ingripit i ekonomin för att motverka tendensen till en fallande profitkvot och överackumulation. Det viktigaste medlet har varit en expanderande statlig efterfrågan i syfte att hålla uppe den totala efterfrågan. Denna statliga

konsumtion kan i sin tur endast användas improduktivt (militärmaterial, infrastruktur m m) då staten inte kan gå in och konkurrera med de enskilda kapitalisterna eftersom detta endast skulle förstärka tendenserna till överproduktion. Vad den keynesianska politiken i realiteten innebär är att överackumulation ersätts av improduktiv konsumtion/ till skillnad från den konsumtion, t ex förslitning av maskiner, som sker i produktionen/ finansierad genom från- drag från kapitalisternas mervärde. Ur totalkapitalets synvinkel är det likgiltigt om krisen tar sig uttryck i överackumulation eller i ökad improduktiv konsumtion, då det enda kriteriet på kapitalismens livskraft är dess förmåga att investera sitt kapital produktivt, dvs mervärde- alstrande.

Detta innebär dock inte att staten aldrig kan gå in i produktiva sektorer. Staten kan också ingripa för att säkra allmänna produktionsbetingelser i sektorer där det enskilda kapitalet anser att profitkvoten är för låg (t ex övertagandet av NJA) eller i sektorer som har så strategisk betydelse för totalkapitalet att det skulle innebära en fara för totalkapitalet om dessa sektorer låg i privata händer, då dessa sektorer skulle vara en källa till överprofiter på andra kapital- bekostnad eller på andra sätt avgörande påverka ackumulationsbetingelserna för totalkapitalet (t ex LKAB). Dessa sektorer blir under kapitalismen allt fler pga profitkvotens fallande tendens och det ökade församhälleligandet av produktionen.

Till ovan nämnda statliga utgifter kan sedan också läggas de ökande kostnaderna för att reproducera arbetskraften som i allt högre grad läggs som en börda på staten (t ex skolor, socialvård), då de enskilda kapitalen pga den allt mer församhälleligade produktionen inte kan garanteras frukterna av sådana investeringar i variabelt kapital.

Allt detta innebär att den börda som läggs på staten kommer att tillta under den kapitalistiska utvecklingen. Dessa ökade statliga utgifter måste också finansieras på något sätt. Det är här som motsättningarna i den keynesianska politiken visar sig och det är här som man måste se grundorsaken till den nuvarande krisen. De ökade statliga utgifterna måste nämligen till syvende och sist härstamma från det mervärde som kapitalisterna förfogar över. De ökade statliga utgifterna kan inte finansieras med manna från himlen i form av krediter. Man kan i och för sig uppskjuta att denna motsättning tar sig allvarliga uttryck i form av produktions- kriser och minskade statliga utgifter genom att öka statsskulden och driva en inflationistisk politik. Detta är dock omöjligt på längre sikt. Man kan idag inte längre motverka profitkvo- tens fallande tendens med en keynesiansk politik eftersom de ökade statliga utgifterna innebär ett allvarligt ingrepp i totalkapitalets mervärdemassa. Utvecklingen i Danmark och Italien är också bevis för att man genom ökad statsskuld och inflation inte på längre sikt kan undgå att denna motsättning tar sig konkreta uttryck i produktionskriser.

Att den keynesianska politiken inte är någon lösning på kapitalismens inneboende motsätt- ningar beror på att staten också är underkastad dessa motsättningar. Detta är något som reformistiska schatteringar från socialdemokratin till SKP inte har begripit. Detta leder till en illusionspolitik vad gäller statens möjlighet att ingripa i ekonomin. Det är totalkapitalets utveckling som anger möjligheterna och begränsningarna i den statliga politiken och inte tvärtom som reformisterna vill få oss att tro. Kontentan av detta resonemang blir att den keynesianska politiken aldrig kan ersätta krisens renande verkningar. Den kan bara på kortare sikt förhindra att krisen tar sig uttryck i överackumulation genom ökade statliga utgifter.

Men Sverige då. Här är inte utrymme att närmare gå in på den svenska kapitalismens utveckling. Denna fråga är heller inte tillräckligt studerad. Det är här som lägesanalysen kommer in i bilden. Någon frågar sig kanske varför den svenska kapitalismen hittills kommit

så relativt lindrigt undan. En viktig orsak är den ökade utsugningen av arbetskraften som möjliggjorts genom 55-öres-avtalet. Produktionen och ackumulationen har därmed kunnat fortgå med en acceptabel profitkvot i den flesta branscher. Att en sådan lönedpressning kunnat ske beror framför allt på den svenska fackföreningens integrering i statsapparaten, vilket har förhindrat en självständig arbetarkamp av den typ som blossat upp i Italien och Danmark.

Men det är inte bara den relativa ökade utsugningen som gör att det svenska kapitalet inte i full utsträckning dragits in i den växande internationella krisen. Det beror också på ”konjunkturella eftersläpningar” och på det svenska kapitalets struktur och på exportens struktur. Sverige var nämligen när krisen satte in på väg in i en ”högkonjunktur”, och i de typiskt svenska branscherna som t ex trävaruindustrin satte krisen in först under hösten. Detta har utan tvekan förhindrat att krisen slagit igenom med full kraft i Sverige. Men vi har under hösten kunnat se att inte heller Sverige kan lämnas oberört av krisen. Tydliga tecken på detta är den ökade inflationen och arbetslösheten samt krisen för Volvo.

Men detta är fortfarande bara yttringar på ytan. Motsättningarna i den kapitalistiska produktionen har ännu inte lett till allvarliga produktionsinskränkningar, kapitalförstörelse och massarbetslöshet i Sverige. Den statliga politiken har hittills kunnat förhindra detta. Men staten kommer att få allt svårare att utföra de uppgifter som läggs på den, även om den svenska staten är bättre rustad än den italienska och danska, och på sikt kan den aldrig ersätta krisens renande verkningar på kapitalismen.

Lägesanalysens nödvändighet

Vi har i vår genomgång av PeOs artikel begränsat oss till ett par centrala enskilda punkter och t ex inte kommit in på hans teori om dollarkrediten. Det skulle föra oss för långt att gå in på vad PeO egentligen menar med sin dollarteori. Vi har uppehållit oss vid det mest väsentliga, nämligen analysen av västkapitalismens utveckling sedan kriget. Vi menar att denna analys är av största betydelse för den revolutionära rörelse som vår organisation är en del av. Utan en välgenomarbetad analys av västkapitalismen och av den svenska kapitalismen riskerar den revolutionära rörelsen att bli alltför upptagen av det sätt på vilket kapitalismen omedelbart yttrar sig – de direkta framträdelseformerna. Vi kommer lätt att låta oss förloras i de dagliga småproblemen på arbetsplatsen och kortsiktiga fördelar i den dagliga kampen. De långsiktiga strategiska perspektiven går förlorade. Den teorilöshet som präglar stora delar av den svenska revolutionära vänstern samtidigt med att en praktikism breder ut sig utgör en allvarlig fara. Under det senaste året har vi också sett stora delar av den svenska vänstern röra sig allt mer till höger.

Det är därför vi med stor tillfredsställelse ser att en lägesanalys påbörjats i vårt förbund. En analys som skall ge en förståelse både av den internationella och den specifikt svenska situationen, för att gagna den revolutionära rörelsens och klasskampens utveckling.

Det är också i detta sammanhang man skall se vårt svar till PeO. Analysen av såväl den svenska som internationella kapitalismen måste ske utifrån marxistiska premisser och inte utifrån vänsterkeynesianska underkonsumtionsteorier.

Vi hoppas att vårt bidrag skall inleda en mer omfattande debatt om kapitalismens utveckling. Vi är dock medvetna om att detta blir möjligt först då lägesanalysen kommit ett stycke på väg och förhoppningsvis större delen av vårt förbund är indragen i arbetet med den.

PH,GS

Litteratur som vi föreslår för studier av de frågor vi kortfattat behandlat i detta inlägg:

Yaffe: [Den marxistiska teorin om kriser, kapital och staten](#) (på marxistarkivet)

Marquart: *Konjunkturforløb og klassevisthed*. Modtryk 1974.

Brinch: *Kapitalakkumulationen i Danmark efter 1940*. Politisk revy 1974.

Semmler/Hoffman: *Kapitalakkumulation, statsingrep og lønbevægelse*. Politiske arbejdstekster nr 1.

Funke m.fl: *Lønformer og intensivering av arbejdet*. Modtryk 1974.

Cogoy: *Profittens fald og akkumulationsteorien*. Politiske arbejdstekster nr 3-4.

Altvater: *Om nogle problemer ved statsinterventionismen*. Kurasje nr 7.